

К. ЛУР'Є

Виробнича діяльність кам'яновугільної промисловості Донбасу

Що збільшуються потреби країни в кам'яновугільному паливі, яке покриває лише $\frac{2}{3}$ усього паливного балансу, то в зв'язку з цим і відбувається й реконструюється кам'яновугільна промисловість Донбасу. Кам'яновугільна промисловість не тільки вдовольняє поточній потребі в паливі, але й має дати паливні резерви; це може вона зробити, коли будуть відповідні виробничі резерви.

Збільшити видобуток наступними роками, вважаючи, що вже 1928-1929 р. основний капітал теперішніх підприємств сповна використано, можливо лише коштом вкладання нових великих сум. При цьому далі розгортати кам'яновугільну промисловість можливо на ґрунті будівництва нових шахт і меншою мірою через поширення теперішніх шахт, але коли їх ґрунтовно переустаткувати й реконструювати. Якщо темп розвитку кам'яновугільної промисловості Донбасу буде забарний, від цього його виробнича діяльність буде позначатися великою напруженістю, і тому він не зможе своєчасно ліквідувати нерентабельні і технічно нераціонально побудовані шахти; тимто, годі зменшити собівартість вугілля. Усі згадані міркування примушують нас, закладаючи нові шахти, орієнтуватися на максимальний видобуток, бо наприкінці п'ятиріччя, вважаючи на термін праці теперішніх функціонуючих шахт, треба сподіватися, що ряд основних шахт і дрібних шахт з видобутком в 3,3 міл. тон не працюватиме.

Старий Донбас дедалі то більше значитиме. Близького п'ятиріччя його виробнича потужність, коли включити в роботу ряд нових шахт, буде достатня покрити потребу України в донецькому паливі. Проте, вже наступний по п'ятиріччі — 1932-33 р. буде перелімним: видобуток протягом того року буде найбільший — 43,3 міл. тон. по Донвугіллю, але вже 1933-34 року виробнича потужність в абсолютних цифрах меншатиме. Хоч згаданого року падіння потужности ледве дійде 13-14% від максимальної цифри, однак, подальшими роками вона меншатиме геть більше, бо рік-у-рік число не функціонуючих старих шахт більшатиме.

Що посиленням темпом буде збільшувано число нових шахт і повний на них проектний видобуток, то становище поважно покращає, і від цього зможемо в процесі робіт виправляти можливі ухилення, бо основний капітал кам'яновугільної промисловості тепер завантажений сповна і збільшувати видобуток можна лише коштом нових вкладань капіталу.

Який стан основного капіталу в золотих крб. проти довоєнних даних, бачимо з таблиці, де дані за 1912 рік ми запозичили у тов. Берліна („Госпромышленность СССР“ 1923 р.) (див. стор. 149).

В групі основного капіталу кам'яновугільної промисловості найбільш зношені: спорудження, транспортне майно, паросилові устаткування, машини і технічне устаткування. Загальна сума майна на 1-Х 1928 р. по Донбасу становить 281,3 довоєнних крб., по Донвугіллю — 239,6 міл. крб. і по Південсталі 35,1 міл. карб.

Надто технічно зношений основний капітал в кам'яновугільній промисловості — це поважний негативний чинник, що гальмує і буде гальмувати максимальне розгортання виробництва, всебічно зменшувати собівартість і підвищувати добротність видобутку. Було б невірно (не за

Трести	1912 р. (міл. зол. крб.)			Техн. устаткування і маш.	На 1/X-28 р. (в міл. дов. зол. крб.)		
	Будинки	Устаткування	Разом		Будинки вир. уст. маш. і спор.	Господар. струмент, реманент і трансп.	Разом
(ЦПКП)							
Донвугіль . . .	36,0	135,8	171,8	62,4	139	38,2	239,6
Південсталь . . .	4,3	28,9	33,2	6	28	1,1	35,1
Хемвугіль . . .	0,4	2,4	2,8	0,5	5,8	0,3	6,6
Разом . . .	40,7	167,1	207,8	68,9	172,8	40,0	281,3

коштами) вже близьким часом цілком позбутися згаданого чинника, але треба вжити всіх заходів, щоб послабити його вплив. Перед нами шлях один — реконструювати основний капітал кам'яновугільної промисловости. Будуючи нові шахти підприємств, витрачаючи кошти на поширення теперішніх підприємств, від цього, звичайно, зменшимо питому вагу старого устаткування, зменшимо пересічні проценти зношености основного капіталу. Доки працюють підприємства по старому, з докрано зношеним основним капіталом, доти не зможемо збільшити масу видобутку, зменшувати собівартість і поліпшити добротність видобутку. Тільки, що змінимо зношений основний капітал новим, то позбудемося негативного впливу зношености основного капіталу в кам'яновугільній промисловості, що давно перекрочила ті межі, в яких вона ще не відбивається на ході її результатах.

Оборотний капітал кам'яновугільної промисловости Донбасу на 1-X 1928 р. проти 1912 року, такий (міл. зол. крб. ¹⁾).

Трести	1912 р. нормальні запаси					Матер. (міл.крб.)	Факт. стан на 1928 р. 1 X			
	Матер. (міл. крб.)	Вугілля		Кас. кошт. (міл. крб.)	Р а з о м (міл. крб.)		Скільк. (м. п.)	Міл. крб.	Кас. кошт. (міл. крб.)	Р а з о м (міл. крб.)
		Число (м. п.)	Міл. крб.							
Донвугілля . . .	4,57	27,3	2,95	25,56	33,03	9,35	0	5,19	24,98	39,5
Південсталь . . .	0,86	5,2	0,56	4,96	6,38	2	—	—	3,6	5,6
Хемвугілля . . .	0,07	0,5	0,05	0,42	0,54	2,54	—	0,18	0,16	2,88
Р а з о м . . .	5,5	33,0	3,56	30,94	40,00	13,89	—	5,37	28,74	47,98

Оборотних коштів на 1-X 1928 р. — 47,98 міл. крб. у довоєнних крб., або 2,8 коп. на пуд. 1912 р. було оборотного капіталу — 33,08 міл. крб., а на 1 пуд видобутку 3,3 коп.

Ф. Р. Фертнер у своїй брошюрі „Нужен ли Донецкой угольной промышленности Синдикат“ визначає оборотний капітал на 1 пуд в 1,98 коп., тобто, у 27% собівартости вугілля. Запаси матеріалів, що 1912 р. становлять близько 18% од усіх оборотних коштів (4,57 міл. крб.), тепер, за бухгалтерськими даними Донвугілля — 9,35 міл. крб., або 23,9% від оборотних коштів. Це слід пояснити тим, що довоєнного часу на руднях

¹⁾ Примітка: з оборотних коштів за матеріалами Донвугілля виключено матеріали по будбюрі, УПП і про ліс, бо в 1912 р. їх також не зараховано.

був, здебільша, готовий 3-х місячний запас матеріалів. Тепер, коли важко дістати декотрі матеріали, забарний темп їхніх заготівель, несвоечасно подають вагони, — запаси матеріалу геть більші за 3-х місячну потребу. Крім цього, треба підкреслити, що, коли постачальникам замовляють матеріали їм здебільша видається великий аванс. Приміром, на лісові матеріали, видається аванс близько 25% вартості усього поставлення, потім, коли, відвантажують у вагони, ще 25—35% вартості навантаженого лісу, а решта грошей, аж дійде матеріал на склад. Тимто, щоб оплатити аванси, треба мати оборотний капітал, бодай, 2 х місячної вартості витрачених матеріалів.

Також помічається поважне перевищення проти 1912 р. запасів палива. Велика пайка запасів палива є маломобільною, бо паливо малого сорту, яке годі збути; це, звичайно, надто погано позначається на оборотних коштах Донвугілля в тому розумінні, що загаюється обіговість капіталу.

Фертнер вираховував відношення основного й оборотного капіталу по Донбасу (так власні, як і запасні кошти), як 92:8. Коли вилучити звідци вартість натрів, то відношення основного капіталу й усіх оборотних коштів становило б за Фернером — 88,7:11,3. Тепер, від поточної зношености капітального майна, це співвідношення становить 83:17; надалі воно більшатиме, бо поновлено капітальне майно й побудовано нові шахти в Донбасі і тому, що тип великих шахт, де особливо багато вкладено основного капіталу, буде дедалі панівною формою експлуатації басейну.

Видобуток вугілля й антрациту (в тис. тон.).

	1913 г.	1921-22 г.	1922-23 г.	1923-24 г.	1924-25 г.	1925-26 г.	1926-27 г.	1927-28 г.	1928-29 г.
Донвугілля	—	5500	6050	8897	9129	14932	18800	21969	25985
Південсталь	—	912	940	1605	2380	3040	3637	3954	4390
Хемвугілля	25,3	221	310	448	380	683	804	820	900
Транспорт	—	—	—	469	532	774	714	—	—
Копальні	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Інші	—	541	796	757	450	690	845	582	750
Разом	25,3	7174	8096	12177	12871	20119	24500	27325	31751

1925-26 р., кам'яновугільна промисловість відбудовується швидким темпом, а згодом настає період нормального й рівномірного наростання видобутку; 1928-29 р. видобуток вже більший за довоєнний.

Через відбудування виробництва кам'яновугільна промисловість змогла не тільки повністю вдовольнити потреби країни в паливі, але й нагромадила чималі запаси, від чого постанала не звична для СРСР криза збуту палива і треба було збути зайвий видобуток на зовнішньому ринку, і з другого боку, це гальмувало подальший розвиток самої промисловости.

Та з 1925 р. попередній темп розгортання промисловости став недостатнім, бо металургійна промисловість розвивалась надзвичайно швидким темпом і кам'яновугільна промисловість не могла вдовольнити потребам країни в паливі.

Дарма, що вжито заходів збільшити видобуток, ситуація на паливному ринку протягом останніх років вельми напружена; тимто, треба

кам'яновугільним об'єднанням Донбасу конче виконати завдання щодо видобутку поточного року так, щоб вже 4-го кварталу підготовлювано роботу виконати плян видобутку наступними роками. Щодо зростання продуктивности праці (виробку на одного робітника), то вона збільшилась з 38,1% довоєнної норми 1921 р. до 100% — 1928 р., а 1929 р. перевищила довоєнну норму (101%). Та проти західно європейських і американських норм продуктивність праці в нашій кам'яновугільній промисловості ще досі мала. У близькому майбутньому продуктивність праці можна збільшити, поліпшивши організаційні форми й методи роботи. Що відбудовна доба позначалася відмітно бурхливим зростанням кількісних показників кам'яновугільної промисловости, то у реконструктивну добу проблеми кількісного порядку треба розв'язувати прямо як до підвищення якості роботи.

Тепер зможемо збільшити продуктивність праці, коли вживемо нових заходів: посилимо механізацію, змінимо потужність шарів, краще завантажимо шахти, посилимо раціоналізацію виробництва, сконцентруємо роботу у потужніших шахтах, змінимо відношення між видобутком очисним і підготовним і розподіл навантаження на видобуток по рудоуправах, збільшимо масу видобутку через механізоване виймання та ущільнимо роботу й змінимо відношення виробки всередині окремих виробничих одиниць.

Процентне відношення підземних і наземних робітників проти довоєнних даних в Рурі і СРСР є така:

	Р у р		СРСР Донбас		
	1913 р.	1927 р.	1914 р.	1928 р.	1929 р.
Рубачі	50,8	50,5	22,6	16,9	18,6
Інші підземні	26,2	27,7	48,4	43,5	45,8
„ наземні	19,3	20,5	29	35,0	31,3
Підлітки	3,7	1,3	—	4,6	4,3
Разом	100	100	100	100	100

Довоєнними роками проти Рура багато було трудящих від технічно відсталого устаткування, яке протягом 1929-30 р. (у більшості шахт), як слід не удосконалювано, дарма, що закордоном є великі досягнення в раціоналізації наземного устаткування шахт. Оцей застій раціоналізації й механізації наземного устаткування шахт дореволюційного часу треба пояснити тим, що, за 12-тигодинного робітного дня і достатньої робочої сили, капіталісти не були зацікавлені механізувати виробництво.

По Жовтневій Револуції, коли запроваджено 7-годинний робітний день для наземних робітників, броню для підлітків та широко застосовувано працю жіноцтва на поверхні землі—раціоналізувати й механізувати наземне господарство рудень це основна наша робота.

Якщо ми зуміли б зменшити питому вагу наземних цехів до 15—20%, то ми навіть на руднях, де нема ще механізованого виймання, відкачування, тощо, збільшили б продуктивність праці робітника до 1 тони, тобто вона була б подібна до німецьких механізованих рудень (де продуктивність кругло 1—1,2 тон на одного робітника); від цього, безпечно, добре зменшиться собівартість добуваного палива.

Динаміка собівартості вугілля є така (у копійках на тону):

	1914	1923-24	1924-25	1925-26	1926-27	1927-28	1928-29 (1 пів-річчя)
Зарплата й нарахування . . .	311,9	666,6	562,9	617,2	617,8	622,5	642,4
Мат. и пал. (енергія) . . .	173,4	307,7	296,7	201,5	219,8	213,3	220,8
Інші екс. витр.	44,6	62,9	73,9	87,3	91,6	88,7	53,7
Канал. і шар. за натр. . . .	25,0	6,7	20,8	42,1	42,7	43,4	42,8
Амортизація	44,0	81,2	81,2	94,6	91,6	78,1	78,2
Адмін. (трест. торг. та інші) витрати	42,0	106,2	62,9	37,8	22,6	17,7	12,1
Разом	640,9	1231,3	1098,4	1080,5	1086,1	1063,7	1050,0
Південсталь	—	—	—	1141,6	1112,3	—	—
Хемвугілля	—	—	952,3	909,6	1092,8	915	—

Головно, що збільшує собівартість приблизно на 100% поточного року проти 1914 р.—це витрата на робсилу. Коли через відносну дешеву робсилу у довоєнний час не треба було витрачати кошти на складне устаткування, щоб зменшити число робітників, то тепер через те, що робсила відносно подорожчала (6 крб. 42 коп. на тону) і годі без ґрунтовної зміни способів роботи мати добрі наслідки в собівартості, треба нам конче запроваджувати нові методи роботи, що успроможнить піднести продуктивність робітників і цим зменшити робсилу.

Той факт, що доля витрат на зарплату у повній собівартості вугілля останнім часом збільшилась і немає тенденції зменшитись (1927—1928 р. робсили 6 крб. 27 коп. проти поточного року 6 крб. 42 коп.) і поточного року, доводить, що ми ще не розв'язали проблему раціонального використання робсили.

Ми зменшимо цю основну складовину собівартості вугілля, за збільшуваних заробітків робітника (поточного року на 8%) тоді, якщо і надалі механізуватимемо виробництво.

Що масштаб виробництва то і відповідна витрата палива й матеріалів; на гроші ця витрата становить 1928-29 р.—2 крб. 21 коп. на тону видобутку проти довоєнних 1 крб. 73 коп. на тону. Надалі зможемо поважно зменшити витрати на матеріали, якщо поважно зменшимо собівартість.

Тепер розгляньмо питання про амортизацію; тут зазначимо, що вона безперервно зростає. Треба гадати, що і надалі амортизаційні вирахування зростатимуть від збільшення основного капіталу шахт. Отже, зменшувати собівартість палива треба по лінії елементів якдо заробітної плати, а що сам по собі рівень зарплати спадати не може і буде підноситись, то природно треба збільшувати випускання видобутку на одного робітника.

Від цього саме конче треба утворити нові виробничі одиниці, де можна застосувати усі нові методи роботи, повну механізацію почавши від виймання вугілля, його перевозу на поверхню, і використовувати до усіх цих операцій електричну енергію.

Скільки саме від проходження нових шахт і реконструкції старих збільшується видобутку, це бачимо з осьякої таблиці¹⁾:

¹⁾ Числівник — число шахт проєктованих до закладин, а знаменник — кількість видобутку з них.

	Повне нарост.	Наростання в берегах першої п'ятирічки				
		1928-29	1929-30	1930-31	1931-32	1932-33
1. Спорудження пов. 13 ш. .	6,6	13 0,7	13 1,7	13 3,6	13 4,8	13 5,6
2. Переуст. 4 основ. шх .	1,0	—	—	4 0,5	4 0,9	4 1,0
3. Доустат. дод. шх.	1,8	0,4	1,2	1,8	1,8	1,8
4. Поширення 14 основних шахт	2,7	—	—	1,5 5	2,7 5	2,7 5
5. Нових 5 ш. 1928-29 р. .	1,1	—	4 0,7	0,7	1,0	1,1
Разом	12,6	13 1,1	18 3,3	22 3,1	22 11,2	22 12,2
Усього по Донвугіллю видо- бутку за 5-тиріч. пл. ВРНГ СРСР	—	26,2	29,9	33,3	36,8	43,0

Щоб забезпечити безперебійне виконання пляну, треба мати виробничі ресурси, більші бодай на 10% від потреб по видобутку. Коли цього резерву не буде, годі здійснити пляна видобутку, бо тоді шахти мали б рівномірно працювати всі робітні дні на рік, жодного дня не припиняти роботи на ремонт (не кажучи вже за можливі несподівані аварії) і не маючи ані літнього зменшення видобутку, ані коливань по днях тижня.

За програмою ж капітального будівництва 1928-29 р., щоб поширити видобуток, передбачається приступити до реконструкції 14 основних шахт і закласти нові 5 шахт пересічного типу (шахти 1928-29 р.). По реконструкції передбачається добути на рік 445.000 тон. Промислові запаси по реконструкції не збільшаться і дають 21.777.000 тон. Шахти працюватимуть 48,5 рок. проти теперішніх 66 років. Реконструкцію передбачено зробити протягом 2 років приступивши з 1928-29 р.

За проектом реконструкції шахт 12-18 Будионівської Рудоправи передбачено поширити стволи й переустаткувати узвіз, переустаткувати біляствольні виробки, вскрити квершляг шару Лівенського й Парасковівського, переустаткувати надшахті спорудження, сортирувальну, електричні підстанції та склади. Зробивши це, зможемо збільшити річний видобуток до 400.000 тон. Промислові запаси—9.300.000 тон тіж самі. Термін праці шахти по реконструкції становить 21 $\frac{1}{2}$ р. проти теперішнього в 39 р. Переустаткувати передбачено протягом 2 років приступивши з 1929-30 р. Загальна вартість переустаткування становить 1.500.000 крб., що на тону додаткового видобутку дає 9 крб. 37 коп.

За проектом реконструкції шахти № 5 Горлівської Рудоправи передбачено устаткувати вентиляційну шахту № 7 під узвізний прохід і біляствольні виробки, переустаткувати наземні спорудження, встановити копер, узвізну машину, сортирувальну, тощо і змеханізувати поверхню. По реконструкції річний видобуток має дати 550.000 тон. Наявні промислові запаси—7.139.000 тон, тіж самі. Реконструкція зменшує термін праці шахти до 13 р. проти теперішніх 20 р. Термін переустаткування 2 роки з 1929-30 р. Загальна вартість переустаткування 1.920.000 крб., що на тону додаткового видобутку становить 10 крб. 97 коп. Проектна

собівартість одної тони вугілля, коли буде нове устаткування, крім оренди натрів і амортизації, становить 6 крб. 57,6 коп. проти теперішньої 8 крб. 04,0 коп.

За реконструкцією шахти № 13 Катеринівської Рудоуправи, передбачено замінити узвізну машину, посилити водовідливи і закласти додатковий ухил. Зробивши це, зможемо збільшити річний видобуток шахти до 230.000 тон; теперішні промислові запаси в 3.988.000 тон, тіж самі. Термін праці шахти зменшиться до 13 років проти теперішнього терміну у 23 р. Передбачено переустаткувати протягом 1 року. Загальна вартість переустаткування—150.000 крб., що на тону додаткового видобутку становить 2 крб. 73 коп.

За реконструкцією шахти № 9 по Паркомуні передбачено збільшити річний видобуток до 300.000 тон, через переустаткування узвозу поширення штреків і збільшення тонажу вагонеток. Межі дільниці, що мають промислові запаси в 5.340.000 тон, в зв'язку з реконструкцією не міняються. Шахти по переустаткуванню працюватимуть 18 років. Термін переустаткування—2 р., приступивши з 1929-30 р. Загальна вартість переустаткування—640.000 крб., що на тону додаткового видобутку становить 8 крб.

За реконструкцією шахти № 10 по Паркомуні передбачено переустаткувати узвіз і наземні спорудження та поширити сортирувальну; від цього зможемо збільшити річний видобуток шахти до 600.000 тон. Міжі дільниці, що мають промислові запаси—16.668 тис. тон, тіж самі. Термін праці шахти, коли її переустаткують—28 років, а тепер за теперішнього її видобутку шахта працює 48 років. Термін переустаткування—2 роки, приступивши з 1929-30 р. Загальна вартість переустаткування 2.400.000 крб., що на тону додаткового видобутку дає 9 крб. 60 коп.

У шахті № 8 Першомайської Рудоуправи теперешній річний видобуток—224.000 тон. За пляном реконструкції передбачено переустаткувати узвіз і наземні спорудження, виявити квершлягом шар Рубежний К8 (він же сьомий К8) корисної потужности 0,98 метр., що його розробляє шахта № 6, і також ліквідувати шахту № 6. Річний видобуток по реконструкції збільшиться до 500.000 тон, а промислові запаси збільшаться до 16.348 000 тон проти теперішніх запасів в 6.903.000 тон. Термін праці шахти становить 33 роки проти теперішнього в 23 роки. Передбачено переустаткувати протягом 2-х років, приступивши з 1929-30 р. Загальна вартість переустаткування 1.113.760 крб., що на тону додаткового видобутку становить 4 крб. 03 коп.

За пляном реконструкції шахти № 28-29 Боківської Рудоуправи передбачено: перекріпити устя стволу шахти № 28, перемінити копер, замінити вагонетний пар на колю 600 мм місткістю кожної вагонетки 0,75 м., зробити нове вскриття ухилом, доустаткувати поверхню. У шахті № 29—змінити вагонетний парк, перешити шляхи, побудувати нашахтні спорудження й сортирувальну, устаткувати допоміжний узвіз шахти № 7. Здійснивши ці роботи, зможемо збільшити річний видобуток шахти до 240.000 тон. Межі дільниці, що мають промислове запаси в 2.569.000 тон, тіж самі. Теперешній термін праці шахти в 25 років коли її переустаткують, зменшиться до 11 років. Передбачено переустаткувати протягом 2-х років, приступивши з 1929-30 р.

За реконструкцією шахти № 20 Чистяківської Рудоуправи передбачено переустаткування узвіз, сортирувальну й наземні спорудження, і в гірних роботах збільшити поверхи. За незмінних промислових запасів у 2.129.000 тон і збільшеного річного видобутку з 80.000 тон до 160.000 тон, термін праці шахти по переустаткуванню зменшиться з

27 років до 13 років. Реконструкцію робиться протягом 2-х років приступивши з 1929-30 р. Загальна вартість переустаткування становить 800.000 крб., що на тону додаткового видобутку дає 10 крб. Передбачено круглу собівартість тони антрациту за 1927-28 р. в 14 крб. 40 коп. зменшити по реконструкції до 8 крб. 21,2 коп.

За браком місця ми розглядаємо реконструкцію інших шахт.

Загальна вартість переустаткування й поширення 14 основних шахт, що їх передбачено реконструювати, орієнтовно становить 28.564.030 крб. На перші роботи видано кредиту поточного операційного року — 4.664.700 крб., що його, як ми гадаємо, буде використано тільки на 2.369.700 крб. Щоб зберегти потрібний темп подальших робіт, кредиту на 1929-30 р. маємо 14.259.130 крб. Лишок загальної вартості переустаткування в 9.935.200 крб. слід перенести на майбутні роки. Від витрат 1928-29 і 1929-30 року видобуток 1929-30 р. в реконструйованих шахтах на багато не збільшиться, бо передбачено переустаткувати ці шахти в $1\frac{1}{2}$ —3 роки. Отже, ці витрати дадуть повний виробничий ефект тільки 1930-31-32 року. По реконструкції видобуток у цих шахтах приблизно збільшиться з 3.647.900 тон до 6.355.000 тон, тобто видобуток збільшиться на 74%. Які витрати на пуд річного видобутку в нових шахтах, що їх встановила технічна рада „Донвугілля“ (3 сесія), за це говорять дані такі:

Спорудження й технічне устаткування . . . . . 25,0 коп.

Будівництво робітничих виселків . . . . . 12,3 „

Організація підприємства . . . . . 1,48 „

Р а з о м . . . . . 38,78 коп.

На пуд річного видобутку буде витрачено капіталу — 38,78 к. за круглої видобуткової спроможності шахти в 30 міл. пуд. на рік. За теперішнього подорожчання різних будівельних робіт, ця цифра більшає, як до індексу подорожчання.

Витрати на переустаткування в 38,78 коп. на пуд річного видобутку становлять такі елементи: а) витрати на додаткові житлові будівлі й упорядкування — 2.887.600 тис. крб., або 12,3 коп. на пуд видобутку; б) на гірні роботи й тимчасове устаткування підчас проходу узвізних і вентиляційних шахт потрібно 2.095.000 крб. або 7 коп. на пуд видобутку; в) електромеханічне устаткування коштуватиме 3.291.000 крб. (зокрема на підземну механізацію — 1.200.000 крб.), що дає на пуд видобутку 10,97 коп.; г) технічні спорудження, включаючи 5 верств підземної рейкової колії і тягу, коштуватимуть 1.509.000 крб., або 5,03 коп. на пуд видобутку, і нарешті, на майно й витрати на організацію підприємства потрібно 600.000 крб. або 2 коп. на пуд видобутку.

Собівартість по новому Донбасу за повного розвитку видобутку.
(в коп. на тону).

	Зарплата й нарахування	Матер. паливо і енерг.	Інші експл. витрати	Амортиз.	Разом
Проектні по новому Донбасу за повного розвитку	327,6	195,2	47,7	195,2	835,7
1914 року	311,9	173,4	111,6	44,0	640,9

Щоб на багато зменшити собівартість по Донбасу в цілому, треба негайно розгорнути роботи по новому Донбасу, де буде вжито усіх нових способів роботи та запроваджено нову механізацію; це стосується

насамперед виймання вугілля, його перевозу од шахти, механічного навантаження вугілля для узвозу по шахті та інших механічних маніпуляцій і пересовувань на поверхні; при цьому до усіх цих операцій буде використано електричну енергію, а також треба раціонально на усі 100% використати теперешні механізми, щоб кожний механізм працював на 100%.

Також вельми важливо організувати машинну роботу, бо дотепер ми щодо цього не стали на належний ґрунт. Часто-густо на руднях нам бракує людей, які могли б механізувати безпосередньо в шахті і печі забой, тимто, треба перекинути техніків на працю в шахти до машин, і що більше буде людей кваліфікованих біля машин, то кращий від цього матимемо ефект, бо надалі ми проектуємо за п'ятирічним планом змеханізувати видобуток на 80%; отже, треба утворити кадри машиністів врубових машин.

За хронометражним спостереженням виявлено, що машина кругло по Донбасу фактично функціонує на добу — 2 год. і 42 мін., максимум 3 години. При цьому, треба вжити найрішучіших заходів на те, щоб машина функціонувала не менш 12 годин.

Загалом треба приспішити роботи щодо проходу нових шахт, бо що пізно приступимо до нового великого будівництва, як це було попередніми роками, то приступимо до експлоатації нових великих одиниць лише наприкінці п'ятиріччя; відповідно до цього й ті економічні ефекти, що їх можна мати за цим пляном шахт, на круг, будуть геть менші.

Отже, щодо Донбасу стало цілком ясно, що треба здійснити осьякі заходи: по-перше, закінчити відбудування й розвинути виробничу потужність теперішніх шахт, і, по-друге, посилити темп основної роботи: нове будівництво в Донбасі, бо з наведеного ясно, що це владно диктують вже близькі перспективи його розвитку. До того, треба пам'ятати, що накреслений термін устаткувати і якнайбільше посилити доміжну потужність нових шахт (5 років) в наших обставинах — це термін мінімальний.

І. ШАФАРЕНКО

До аграрної проблеми в П.-А. Сполучених Штатах

Підчас торічних президентських виборів у Сполучених Штатах провалений кандидат демократичної партії Смітс у своїх промовах не переставав стверджувати, що сільське господарство країни йде назустріч економічному загиноу і що все оте американське „prosperity“¹⁾ треба розглядати як республіканський міф, доки одна з найбільших і найважливіших галузей народнього господарства країни, цебто її сільське господарство, буде вилучена з цього „просперіті“. Хоча республіканці, прихильники президента Гувера, і відкидали з обуренням такі твердження, проте сам Гувер мусів пообіцяти, що зараз же, як його оберуть, він розгляне і розв'яже наболілу аграрну проблему. І дійсно, навесні цього року уряд Сполучених Штатів провів через законодавчі установи новий білл (Farm relief Bill). Білл обумовлює низку заходів, скерованих на те, щоб полегшити становище фермерів, а що головне—він передбачає на цю мету фонд у 500 міль. доларів.

Цей білл, як його прийняли, на деякий час припинив, але далеко ще не поклав краю шостилітній боротьбі фермерських проводирів і прихильників за те, щоб законодавчим порядком провести низку заходів на користь американського сільського господарства. Річ бо в тім, що сільське господарство в Америці проти інших галузей перебуває в гіршому стані, чим і пояснюється те, що після війни американські фермери весь час нарікають на своє „скрутне становище“.

Кажучи взагалі, сільське господарство ПАСШ, з одного боку, і індустрія—з другого, вже давно не розвиваються нога в ногу. З багатьох причин сільське господарство не могло „встигти“ за індустрією і не мало ні від уряду ні від фінансового капіталу такої уваги, як інші галузі господарства, от як гірництво, будівництво, металургія і ін. Всі заходи, скеровані на розвиток різних галузей індустрії, от як інвестування в них величезних капіталів, заведення високо-продукційних мит, велика механізація та раціоналізація, штучне збільшення внутрішнього ринку збуту через надання населенню величезних кредитів, форсування вивозу—всі оці заходи якщо й торкнулися сільського господарства, то дуже мало. Це й позначились на темпі його розвитку. Яким темпом розвивалась продукція американського сільського господарства з початку нинішнього століття, порівнюючи з найголовнішими іншими галузями народнього господарства країни, і як змінилося число робітників, зайнятих у різних галузях, це видно з нижченаведеної таблиці:²⁾

¹⁾ Prosperity (добробут, достатки) стало модним і крилатим словом в Америці.

²⁾ Year book Department of Commerce, 1928; дані для індустрії стосуються років 1899, 1919 і 1927, решта ж даних становить пересічні результати періодів 1899-1900, 1918-20, 1927-27.

Таблиця 1.

	Збільшення продукції у відсотках		Число зайнятих робітників (в 1000)		
	1899-1927	1919-1927	1899	1919	1927
Сільське гос-тво	55	18	10700	11300	10500
Гірнич. промисловість	279	38	600	1050	1050
Індустрія	179	30,5	5300	10675	9725
Залізниця ¹⁾	208	2,5	975	2035	1865

Наведені цифри показують, що динаміка розвитку сільського господарства у Сполучених Штатах від початку цього століття вельми відстає від інших галузів. Число зайнятих робітників у сільському господарстві за цей час майже не змінилося (на перший після війни 1919 рік зважити не треба), а тим часом по інших галузях воно дуже зросло.

Поруч із цим вельми є показові порівняльні дані про національний прибуток Сп. Штатів за довоєнний і за повоєнний час і про участь в ньому різних галузів народного господарства²⁾.

Таблиця 2.

	Загально-національний прибуток (у млрд. долар)			Відсотковий розподіл		
	1913	1925	1926	1913	1925	1926
Сільське господарство . . .	5,0	8,9	8,9	14	11	10
Гірнич. промисл.	1,2	2,2	2,5	3	3	3
Індустрія	7,3	16,9	17,8	21	21	21
Будівельна пром.	1,5	3,5	3,5	4	4	4
Банки, торгівля, зарплата, транспорт, тощо	20,7	50,4	50,3	58	62	62
Разом	35,7	81,9	85,7	100	100	100

Якщо прибуток від індустрії збільшився з 1913 до 1927 року абсолютно з 7,3 до 17,8 млрд. долар., а участь її в загально-національному прибутку лишилась така, як і раніш була, цебто 21, то прибуток від сільського господарства хоч і збільшився за той же час з 5 по 8,9 млрд. дол., але участь його зменшилась за 13 років з 14 до 10. Характерним є також і те, що тимчасом як сума загально-національного прибутку Сп. Штатів за 1925 рік, обчислена на голову усього населення країни, становила 712 дол. (в 1926 р. ця сума дорівнювала 738 дол.), то сума прибутку від сільського господарства за цей самий рік ставила тільки 218 дол. на голову сільсько-господарського населення. Звичайно, і ця сума вища від того національного прибутку, що припадає на душу населення у багатьох європейських країнах, але для самої Америки контраст цей є показаний.

Якщо табл. 1 і дає нам загальну картину зміни продукції в сільському господарстві і в інших галузях господарства Сп. Штатів, а також зміни числа зайнятих робітників від початку століття, то все ж

¹⁾ Перевізна продуктивність.

²⁾ „The National Income and its Distribution“ у „Reports of the Committee on recent economic changes“ 1925-26 рік.

таки вона не подає порівняння з передвоєнним часом, тимчасом як таке порівняння є важне при всяких сучасних економічних аналізах. Тим то наводимо такі дві таблиці:

Таблиця 3.

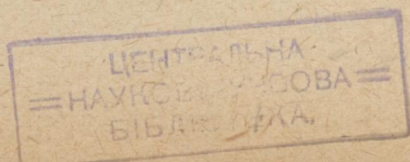
	Число робітників у % (1913 р.—100)	
	1926 р.	1927 р.
Сільське господарство	96	95
Гірнич. промисл.	105	106
Індустрія (робітники)	117	114
„ (службовці)	131	131
Будівельна промислов.	97	95

Таблиця 4.

	Продукція у % (1913 р.—100)		Пересічна номі- нальна зарплата (робітн. і службов.) на 1 чол. в дол.
	1925 р.	1927 р.	1925 р.
Сільське госп-тво	118	122	537
Гірнич. промисл.	150	165	1318
Індустрія	148	151	1362
Будів. промисл.	159	158	1574

Про що ж кажуть цифри наведених оце двох таблиць? Поперше, що участь числа робітників у сільському господарстві проти довоєнного часу зменшилась, а продукція хоч і збільшилась, але далеко ще не в такій мірі, як це бачимо по інших галузях народного господарства. Подруге, зарплата в с. госп-ві не тільки відстала від зарплати по інших галузях, але й нижча від неї в $2\frac{1}{2}$ —3 рази.

Після того, як року 1920 скасовано було державний контроль, сільське господарство Сп. Штатів, та й промисловість також, стало переживати кризу. Та коли промисловість завдяки різним заходам, що про них уже була мова, незабаром і одужала, переживши кризу, то сільське господарство з цієї кризи ще не вийшло, хоча теперішній його стан і не можна порівняти з тією скрутою, що була 1921—22 року. У сільському господарстві теж довелось, звичайно, заводити раціональніші й інтенсивніші способи обробітку. Механізація тут виявилась головно в тім що стали заводити інтенсивну тракторизацію, спеціальні машини, от як косарки—молотарки, збиральні машини для кукурудзи, нову машину для збирання бавовни і т. ін. Наслідком цього вартість продукції знизилась а також і збільшилась кількість продукції, як обсолютно, так і на одного робітника, зайнятого в сільському господарстві. По багатьох Штатах окремі галузі сільського господарства, переживши кризу, стали вже рентабельні. Між іншим, це можна сказати й за бавовну—її продукція дуже зросла в наслідок збільшення площі засіву (напр. у Штаті Тексас ця площа збільшилась з 11,9 млн. акрів у 1922 р. до 17,8 млн. акрів у 1928 р.). Але механізацію у багатьох фермах не можна було завести, принаймні у великих розмірах, бо величезна більшість цих ферм ще не такі великі, щоб там можна було вживати нових і великих машин. Але і в цих невеликих господарствах бачимо тенденцію збільшувати свою продукцію навіть і в тім разі, коли це і не рентабельно, хоч би вже для того, щоб зменшити втрати. Беручи ж загалом, продукція сільського господарства в Сп. Штатах зростала останніми роками швидше ніж споживання і це, через малу рентабельність експорту багатьох с.-г. продуктів, збільшувало труднощі.

Само собою розуміється, говорити за те, що ситуація американського сільського господарства в цілому є лиха, звичайно не доводиться, бо надто ж неоднакові умови в різних Штатах та областях цієї величезної країни.

Адже окремі місцевості не тільки мають різні кліматичні умови, але й по різному залежать від загального індустріального розвитку даного краю. Коли порівняти становище американського сільського господаря, то ясна річ, що йому живеться далеко краще ніж його німецькому товаришу. В американського фермера життєвий штандарт не тільки вищий, дарма що він і скаржиться і переживає труднощі, але цей фермер ще не так і зв'язаний зі своїм земельним участком, як німецький фермер Запасів землі у Штатах є досить іще для обробітку, і якщо фермер і мусить часом зріктися свого насиченого місця, то йому не так уже важко дістати якесь заняття на „пристойних“ умовах в індустрії.

Коли вдамося до аналізу вартости с.-г. продуктів в Сп. Штатах, а також і цін на найголовніші з цих продуктів, то тут ми матимемо цікаві дані з кон'юнктурного огляду американського міністерства сільського господарства. Дані ці показують індекси вартости с.-г. продуктів і ті фактори, що з них складається ця вартість (подаючи для порівняння індекси загальних гуртових цін та зарплати індустріальних робітників — табл. 5, а також індекси цін на окремі с.-г. продукти, як і купівельну спроможність останніх—таблиця 6).

Індекси вартости сільсько-госп. продукції¹⁾
1910-1914 р. р.—100.

Таблиця 5.

	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Гуртові ціни на всі продукти . . .	210	230	150	152	156	152	162	154	149	153
Зар. плата індустр. робітників (червень 1914 р.=100)	185	222	203	197	214	218	223	229	231	232
Роздрібні ціни, що платять фермери:										
1) за життєві прод.	214	227	165	160	161	162	165	164	161	163
2) за предмети потрібні для продукції	192	175	142	140	142	143	149	144	144	146
Разом 1 і 2 . . .	205	206	156	152	153	154	159	156	159	156
Зарплата с.-г. робітн.	206	239	150	146	166	166	168	171	170	169
Податки (1914 р.=100)	130	155	217	232	246	249	250	253	—	—

З цієї таблиці видно, що роздрібні ціни, цебто ціни, за які, власне, і купували сільські господарі життєві припаси, починаючи з кризового року (1921) стоять вище за гуртові ціни. Коли зіставити комбінований індекс цін, цебто цін на життєві припаси і на предмети, потрібні для продукції сільського господарства, з індексом гуртових цін, то можна бачити, що вони йдуть майже паралельно й стоять приблизно на однаковому рівні. Це вказує на давно вже настиглу потребу зменшити

¹⁾ U. S. Department of Agriculture. „The agricultural Situation“ Vol. 13. № 3, 1929.

вартість розподілу с.-г. засобів виробництва, та потребу раціоналізувати та здешевити збут насамперед с.-г. машин і предметів ужиття. Показову картину дають індекси зарплати в промисловості та сільському господарстві. Тим часом як зарплата в сільському господарстві 1919-1920 р.р. перевищувала зарплату індустрії, то наступного року вона вельми спадає, і від того часу між обома категоріями зарплати постає вельми помітна різниця, що не можна пояснити тільки тим, що по сільських місцевостях життя дешевше ніж по містах. Індекс цін на життєві продукти у Сп. Штатах в кінці 1928 року був 162, через що реальна зарплата в промисловості зросла проти довоєнного часу приблизно на 40%, тим часом як реальна зарплата с.-г. робітників залишалась майже на рівні довоєнного часу. Податковий індекс у сільському господарстві показує, як поступовно зростали податки, збільшившись останніми роками майже вдвоє проти 1919 року.

З таблиці 5 видно, що вартість потрібних у сільському господарстві факторів, загалом беручи, меншала, але ж це зниження її не можна й порівняти з тим зниженням, що бачимо в цінах на предмети аграрної продукції у Сп. Штатах:

Індекс цін на аграрні продукти, на потрібні в сільському господарстві предмети й індекс купівельної сили всіх аграрних продуктів у Сп. Штатах в період 1919—29 р.р. (1909—1914 = 100) ¹⁾

Табл. 6

	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Аграрні прод. (дворові ціни)										
Зерно	231	231	112	105	114	129	156	129	128	130
Фрукти та овочі	189	249	148	152	136	124	160	189	155	146
М'ясо	206	173	108	113	106	109	139	146	139	150
Молошні продукти	173	188	148	134	148	134	137	136	138	140
Птиця свійська	206	222	161	139	145	147	161	156	141	150
Бавовна	247	248	101	156	216	211	177	122	128	152
Усі с.-г. продукти (числом 30)	209	205	116	124	135	134	147	136	131	139
Роздрібні ціни на потрібні в с.-г. предмети	205	206	156	152	153	154	159	156	154	156
Купівельна сила аграрних продуктів	102	99	75	81	88	87	92	87	85	90

У цій таблиці відразу спадає на око різке зниження індексу цін на 30 предметів, що охоплюють майже всю с.-г. продукцію, з 209 в 1919 р. до 116 в кризовому році (1921 рік). Та хоч індекс і зміг підвищитись у 1925 р. до 147, але останніми роками він знов знизився до 131 і 139. Індекс роздрібних цін на потрібні в сільському господарстві предмети теж виявив хитання протягом зазначеного періоду, але далеко не таке, як індекс на аграрні продукти. Загалом беручи, наведені дані показують, що сільське господарство Сп. Штатів, коли розглядати його з погляду співвідношення цін на предмети його продукції, мало, починаючи з 1923 р., невелике поліпшення. Купівельна сила аграрних продуктів, що року 1918 становила була 112, а року 1917 — навіть 118, року 1921 знизилась до 75% і в останні 2 роки піднялась до 85—90 (у першій половині 29 року вона становила 86), цебто була на 10—15 пунктів нижча, ніж нормальна купівельна сила довоєнного часу (100).

¹⁾ Там же.

Та булоб однак помилково думати, що таке зниження купівельної сили дають однаково всі предмети с.-г. продукції. Навпаки, деякі предмети цієї продукції мають купівельну силу більшу, ніж за довоєнних часів, тим часом як інші мають тільки близько половини її, як це видно з таблиці 7.

Індекс купівельної сили окремих предметів с.-г. продукції, взятий за листопад місяць останніх років і поданий у цінах на ті предмети, що купують американські фермери для свого сільського господарства¹⁾
(1909 — 1914 + 100)

Табл. 7

	Л и с т о п а д			
	1925	1926	1927	1928
Бавовна	92	57	104	92
Кукурудза	73	66	75	74
Пшениця	106	90	82	70
Сіно	70	72	58	59
Картопля	180	131	89	52
Різна рогата худоба	75	79	100	113
Свинячі прод.	93	102	81	75
Яйця	138	135	125	117
Масло	115	110	114	114
Шерсть	134	115	114	129

Загалом масло, яйця і шерсть мають більшу купівельну силу, ніж це було довоєнного часу, бо ціни на них стоять вищі. Ціна яловичини зросла тільки останніми роками, перевищивши ціни мирного часу. Високі ціни на картоплю в 1925-26 р.р. спричинились до великої перепродукції її, а це призвело до сильного спадання цін і значить до різкого зниження її купівельної сили. Справжню кризу в американському сільському господарстві терплять зернові продукти, свинина, сіно й бавовна, цебто предмети таких галузів, де позначилось або ж поширене вживання техніки, або велике збільшення продукції, або обидва зазначені фактори разом.

Розуміється, коли в різних галузях американської індустрії прибутки та зарплата стали зростати, а добробут фермерів та сільського населення вельми відстав від добробуту міського й в промислових центрах, то почалась інтенсивна тяга до міста, бо не можна думати, щоб найближчим часом реальна зарплата в сільському господарстві збільшилась на таку солідну величину (в 40%), як це бачимо в індустрії.

Як відомо, один із важливих моментів розвитку сільського господарства, та в тім і інших галузів народного господарства, це є достатнє постачання йому кредиту. Як же організовано сільсько-господарський кредит у Сп. Штатах?

За довоєнних часів аграрні кредити, переважно гіпотечні, фермери діставали найбільше від страхових товариств, ощадних банків, федеральних банків окремих штатів і вже менше від приватних комерційних банків. Кредити ці вони забезпечували заставою ферм, діставали їх на короткий час і за високий процент. Року 1916 засновано нову систему с.-г. кредиту, а саме так звані федеральні земельні банки (Federal Land Banks). Банки ці, їх було 12, поширили свою діяльність на всю тери-

¹⁾ „The Annals“ March 1929. — „The recent trend in the purchasing powers of farm products“ — A. Genung.

торію Сп. Штатів. Перебуваючи під наглядом і контролею спеціальної урядової Ради (Federal Farm Loan), ці кредитні установи дають кредити фермерам, організованим на місцях в спілки або, правильніше, в своєрідні кредитові товариства. Кожний фермер, щоб дістати кредит, насамперед мусить придбати через свою спілку за готівку свідоцтво означених банків на 5% жаданого кредиту, який він потім того дістає за допомогою тієї ж таки спілки. Фактично, зазначені кредитні товариства (їх у Сп. Штатах — 4.700) і являють собою головних власників зазначених банків, бо мало не всі свідоцтва, випущені останніми, держать тепер у своїх руках ці товариства. Кредити або, вірніше, позики фермери дістають під першу гіпотечку своїх ферм у розмірі не більше як 10, а з 1923 року — 25 тисяч доларів на 1 фермера, при чому амортизацію капіталу з процентами, не більшими від 6, повинно робити протягом від 20 до 40 років.

Зазначені земельні банки дали привілеї цілому ряду приватних банків (число їх становить тепер 50 по всій країні), організованих під іменем Joint Stock Landbanks, завдання яких, а так само й методи роботи, такі самі як і в земельних банках.

Які великі аграрні позики робили банки зазначених двох систем, це видно з того, що сума їх, що становила була 1918 р. лише 164,6 млн. дол., піднялась у 1923 р. до 1,2, а в 1927 р. до 1,83 млрд. дол.¹⁾. Загалом беручи, ці кредитні установи являють собою ні що інше як гіпотечні банки. Коли їх ще не було, то головним джерелом довготермінових гіпотек були страхові товариства. А який їхній вплив і тепер іще на аграрно-гіпотечному ринку, це видно з того, що з усієї сільсько-господарської гіпотечної заборгованості Сп. Штатів на суму 9 млрд. дол. в 1927 р. (в 1910 р. сума її становила 35 млрд. дол.) не менш від 2 млрд. або 22,2% припадало на страхові товариства, як на позикодавців.

Однак, оці засновані банки гіпотечного характеру не могли задовольнити потреб фермерських у коротко-терміновому кредиті, такому надзвичайно важному в сільському господарстві. Особливо ж гостра потреба в такого роду кредитах стала почуватися у кризні роки (1920-21), і уряд мусив вжити екстрених заходів у цім напрямку. А саме — року 1921 конгрес дозволив Фінансовому Комітетові (War Finance Corporation), заснованому після війни, давати с.-г. кооперативам короткотермінові кредити, а також кошти тим фінансовим інституціям, які дають такого роду кредити. На цю мету була асигнована сума в 1 млрд. дол., але фактично роздано було близько 300 млн. дол. Року 1923 — справа з короткотерміновим аграрним кредитом посунулась далі. Цього року засновано 12 федеральних банків короткотермінового кредиту (Federal Intermediate Credit Bank), що мали давати проміжні або короткотермінові кредити об'єднаним фермерським спілкам та кооперативним с.-г. товариствам на строк від 6 місяців до 3 років, з правом редисконтування старих позик. У кожному з цих банків урядовий вклад становив 5 млн. дол., а як ці установи могли випускати облігацій на суму вдесятеро більшу від вкладу, то, значить, уся їхня кредитна спроможність не перевищує суми в 660 млн. дол.

Поруч із цими урядовими банками закон 1923 року дав право організувати ще декілька приватних банків (National Agriculture Credit Corporation), знов же такі задля тієї мети, щобто для видання аграрних короткотермінових кредитів; однак із трьох організацій цього типу дві уже встигло ліквідуватися.

¹⁾ The provision for agricultural credit in U. S. „A. Black-Quarterly Journal of economics“. November 1928.

Коли ще згадати, що крім зазначених кредитних установ загальнодержавного значення ряд штатів має й місцеві земельні банки, які дають гіпотечні кредити (загальна їх сума 1922 — 28 р.р. становила 65 млн. дол.), то оце й буде майже вся система аграрного кредиту в Сп. Штатах. Та хоч і встигли ці гіпотечні кредити позначитись на допомозі с.-г. організаціям та окремим фермерам, але той факт, що їх дають з дуже низькою оцінкою землі, не більше як 50% оцінки, і тільки 20% за зроблені витрати та меліорацію, — ніяк не може задовольнити фермерів.

Та ще гірше стоїть справа з короткотерміновим кредитом. Засновані задля цього інституції, що про них мова була вище, не могли виконати покладених на них завдань, не спромігшись задовольнити наявного попиту. Низка банківських крахів (протягом 1921 — 27 р.р. у Сп. Штатах зазнало краху 3.390 банків, серед них — 557 національних) ще дужче погіршили справу. Екстремними заходами дано тепер право федеральним резервним банкам дисконтувати індосировані місцевими банками короткотермінові векселі та тратти, забезпечені ринковими аграрними продуктами. Цим банкам дозволено редисконтувати строком на 9 місяців всі ті документи, що виставлені в зв'язку з угодами на аграрні продукти.

Усіма оцими, такими розрізненими й безсистемними заходами намагалися полегшити стан сільського господарства, яке було немов би пасинком між іншими галузями народного господарства. Громадська критика Сп. Штатів рушила на всю цю систему аграрного кредиту, а найбільше на оті занадто бюрократичні установи *Intermediate Credit* банків. Практика показала, що с.-г. кооперативні товариства воліють діставати кредит у місцевих комерційних банків, сплачуючи вищі проценти; щождо великих кооперативних організацій, то вони іноді беруть кредити в центральних банків, але тяжкі умови примушують їх часто взагалі відмовлятися від кредитів¹⁾.

Загалом беручи, система аграрних кредитів у Сп. Штатах має багато дефектів, тут потрібні ще великі реформи, бо недостача доцільного аграрного кредиту призводить до того, що дрібні й слабші між фермерами, не мавши змоги боротися з великими й дужчими господарствами, примушені кінець-кінцем кидати своє насижене місце й пролетарізуватися в містах.

Не треба забувати, що мова мовиться тут про архикапіталістичні країни, де великий фінансовий капітал в особі банків більш ніж по інших країнах панує над промисловістю. Маючи в руках силенні пакети акцій різних промислових підприємств, банки заінтересовані в тім, щоб вони розвивалися, заводили в себе найновіші технічні прилади, збільшували продукцію, щобто вони органічно зв'язані з ними. А тим часом з сільським господарством банки такого органічного зв'язку не мають, бо вони не власники землі, вони заінтересовані в експлуатації сільського господарства, в тім, щоб використати його якнайвигодніше, беручи з його сировину для промисловості того ж таки капіталу; інтересу до піднесення сільського господарства, до розвитку його продукції — в банків немає, а за ті невеличкі кредити, що їх дають приватно-капіталістичні банки фермерам, вони беруть з останніх високі проценти, бо участь капіталу в промисловості, торгівлі, на біржі, в спекуляції дає йому куди більші вигоди, ніж вкладання у сільське господарство або його кредитування.

Те становище, в якому перебуває американське сільське господарство (далеко гірше, коли порівняти з іншими галузями господарства

¹⁾ American Cooperation. 1297. Vol. II.

країни) — давно вже примусило фермерів добиватися державної допомоги, заведення високих мит на предмети сільського господарства, організації дешевого продукту тощо. Головний аргумент фермерських представників це те, що сільське господарство є єдина галузь між іншими галузями американського господарства, що мусить свої продукти збувати за ціни світового ринку, цебто за такі ціни, на які фермерам не сила впливати. Тим часом промисловці, маючи державну допомогу, що виявляється головню в заведенні високих мит, мають змогу так підвищувати ціни на свої вироби, щоб, покривши вартість продукції, ще й мати чималий зиск. Для деяких с.-г. продуктів в Сп. Штатах є імпортований базис, напр., для цукру, шерсти, масла, яєць, лляного насіння, а почасти й для яловичини; фермери можуть сподіватися, що коли підвищаться довізні мита на ці продукти, то можуть підвищитись і ціни на них. Питання про аграрні мита мають незабаром в Сп. Штатах розглянути, а так само й переглянути митні ставки на цілий ряд предметів індустрії. Але що ж робити з тими с.-г. продуктами, для яких у Штатах є тільки експортний базис — от як пшениця, кукурудза, бавовна, свинячі й молочні продукти тощо, ці найголовніші предмети с.-г. продукції країни, продавані за невеликі порівняно ціни? Тут, очевидно, високі митні ставки не допоможуть.

Але й в цій справі дано раду. Фермери домагалися поперше стабілізувати ціни на с.-г. продукти й подруге різних заходів, зв'язаних з зовнішньо-торговою політикою. Конкретно ці домагання виявились у тім, що 1923 року в американські законодавчі установи внесено було білл (Mac-Nary-Naugen Bill). Характерна особливість цього білла була в тім, що в йому передбачалося державну валоризацію продуктів сільського господарства, а саме пшениці, кукурудзи, тютюну, бавовни, масла, худоби й свиней, щоб потім, стабілізувавши валоризовані ціни на зазначені продукти, зміцнити сільське господарство, що так відстало проти промисловости. Регулювати ціни, згідно з проектом, мала спеціальна комісія з 12 призначених від президента Республіки представників с.-г. кооперативних організацій, під головуванням міністра рільництва. Коли б наприклад ціни на пшеницю через збільшення подачі були занадто низькі, цебто нижчі від стабілізованих, то зазначена комісія мала б скупити на ринку відповідну кількість пшениці і, зменшивши тим подачу, підняти ціни. Узяті з ринку лишки продукту можна б вивозити на зовнішній ринок, коли там зменшиться подача. Для Сп. Штатів валоризація цін на пшеницю відіграє особливу роль, бо більшість її домашньої продукції іде на внутрішнє споживання. Тим то в інтересах фермерів-продуцентів і було зробити ціни на пшеницю в країні незалежними від таких цін на світовому ринку.

Власне кажучи, цей білл передбачав свого роду такі самі заходи, як практикують картелі та трести по капіталістичних країнах, цебто підвищення цін для внутрішнього споживання і експорт по низьких цінах, або інакше кажучи — демпінг на світовому ринку коштом американського споживача.

Пройшовши в свій час через законодавчі установи, цей білл однак не став законом, бо президент Кулідж наклав своє veto, будучи тієї думки, що він не відповідає конституції Штатів. Такаж сама доля спіткала цей білл, коли його внесли і вдруге на розгляд, уже перероблений. Куліджові довелося зазнати немало нападів від фермерів та їхніх прихильників за свої рішучі дії.

Так само і президенту Гуверові під час свого короткого перебування на президентському кріслі теж довелося чимало поборотись у цій справі, і тільки його великий вплив не дав внести в третій раз на розгляд за-

значений вище Mac-Nary-Haugen Bill, хоч фермери і покладали велику надію на це. Але тим часом, як конгрес висловився за ухвалу законопроекта в такому дусі, як хотів Гувер (див. нижче), — у сенаті повстав новий проект — Debentures Plan, вельми схожий з Mac-Nary Bill, бо він, як і останній, теж передбачав контролювання експортних лишків продуктів сільського господарства, при чому втрати на експорті мали лягати на державну касу. Експортери, коли вони вивозитимуть, мають діставати спеціальні свідоцтва (подібно до німецьких довізних свідоцтв на деякі сорти хліба, експортовані з країни), і згідно з цими свідоцтвами, коли вони довозитимуть різні товари, зменшуватиметься мито на суму втрат, ато навіть і більше. Це ні що інше як експортна премія. І тільки внаслідок вимоги Гувера організовано було конференцію з представників обох законодавчих установ, де й ухвалено новий білл, що вже потім затвердив і президент. Все це говорить за те, яка боротьба зчинилась коло цієї справи протягом останніх 6-7 років, боротьба, як уже говорилось вище, далеко ще не закінчена.

Які ж головні особливості нового аграрного білла? Передусім він зачепляє проблему допомоги фермерам з боку розподілу. Так, якщо теперішні ціни на с.-г. продукти, загалом беручи, на 49% вищі від довоєнних, то вартість розподілу вища на 90%, а через те і роздрібні ціни на зазначені продукти підвищились проти довоєнного часу пересічно на 70%. Цей роздутий проміжний торговий заробіток проектується усунути, поліпшивши організацію збуту с.-г. продуктів. Проектується дати фермерам змогу так контролювати ринок, щоб вони, не збільшуючи по можливості роздрібних цін за свої продукти, мали б тим часом більший прибуток. Щоб здійснити цей проект, а також і ряд інших заходів, організовано для того спеціальну Раду — Federal Farm Board; Рада ця, щоб виконати покладені на неї завдання, має організувати великий і широко розгалужений апарат.

Численні завдання, покладені на згадану інституцію, можна поділити на чотири частини. Поперше, доведеться виробити й поставити на належну височину всі потрібні відомості про ринки, щоб фермери могли організувати продукцію, по змозі уникаючи перепродукції.

Поруч із цим, фермерам треба повсякчасно подавати відомості про всякі технічні новини та поліпшення в сільському господарстві. Подруге Farm Board повинен вживати всіх заходів для організації та розвитку кооперативних товариств, бо, либонь, і в архікапіталістичній Америці приходять до тієї думки, що кооперація зможе налагодити збут далеко раціональніше, ніж приватна торгівля. На організацію таких товариств і на допомогу їм потрібними кредитами, а також на збудування сучасної конструкції елеваторів, складів тощо — утворено державний фонд у 500 млн. дол., з тим, щоб його періодично поповняти до цієї суми в міру того, як він витрачатиметься. Це буде третє, а четверте — нова організація повинна підтримувати кооперативні товариства, а так само й окремих фермерів у всякій справі, що стосується страхування врожаю, збуту, можливих збитків від хитання та падіння цін і т. інш. Одна з головних цілей нового закону, — це стабілізація цін на сільсько-господарські продукти, чого можна досягти або усунувши хитання їх, або штучно підвищивши їх до вартости продукції з надбавкою відповідного зиску. Останнього хотіли б і фермери, хоча завдання це не легко виконати навіть і кооперативам; практика показала, що „пулами“, як це робиться в Канаді, можна тільки підвищити ціни на деякий час, але не стабілізувати.

На думку президента Гувера, зазначений білл являє собою спосіб полегшити становище американських сільських господарів. Надалі перед-

бачається знизити податкові ставки для фермерів, поліпшити шляхи сполучення, а передусім, як уже було сказано, підвищити мита на ряд продуктів, що мають імпортовий базис.

Важний момент нового аграрного закону — це установка на те, щоб кооперувати фермерів. Сільсько-господарські організації на кооперативних началах, розуміється, могли б допомогти оздоровити цю галузь господарства в Сп. Штатах, але хоч такого роду організації і досягли останніми роками значного успіху, проте, коли взяти в цілому всі кооперативні сільсько-господарські товариства, то вони перебувають іще, так мовити б, у дитячих літах. Кооперативи працюють без власного капіталу і мусять його діставати часто тільки на ломбардних началах за наявні сільсько-господарські продукти і за ринкові ціни. Ясна річ, такий кредит обмежений і залежить від світових ринкових цін на ломбардовані продукти. Якщо колись сільсько-господарські кооперативи по капіталістичних країнах ставили собі на меті збільшити продукцію, раціоналізувати виробництво, то тепер ці завдання стоять на задньому плані, а головне їх завдання — це збут, особливо в Сп. Штатах, бо це вигідно і для банків, що з ними зв'язані кооперативи. Власне кажучи, оті канадські пшенишні „пули“, що так широко розвинули свою діяльність протягом шости років свого існування, є ні що інше, як кооперативні організації, головне завдання яких — поліпшувати збут. Мусивши пристосовуватися до існуючого ладу в країні, де панує фінансовий капітал, ці організації намагаються монополізувати ринок, спочатку внутрішній, а потім, з'єднавшись з іншими країнами, котрі експортують пшеницю, і зовнішній.

Фермерських проводирів у Сп. Штатах приваблює організація „пулів“ у сусідній країні. Однак, багато з них ясно усвідомляють собі всі ті труднощі, що зв'язані з цією справою. Адже в Канаді зазначені організації мають діло тільки з пшеницею, тимчасом як у Сп. Штатах справа йде за цілу низку аграрних продуктів, от як усяке зерно, бавовна, тютюн, фрукти тощо. Та навіть і з пшеницею проблема тут складніша ніж у Канаді. Три хлібні канадські провінції, де поширилась діяльність „пулів“, мають однакову площу для засіву ярої пшениці; кліматичні й інші умови у них теж однакові. Так само майже одного сорту й пшениця у них, хіба тільки різниться вона трохи стандартністю. А тимчасом засівна площа Сп. Штатів вельми різномірна. Тим-то так дуже й різниться пшениця тихо-океанського узбережжя від твердо-червоних сортів штатів Канзасу, Оклахоми й Таксасу, а ці сорти й сорби різняться від сортів Дакоти та середньозахідних штатів, цебто, можна сказати, що пшениця в Сп. Штатах — продукт не такий стандартний, як у Канаді. І одне з завдань Farm Board полягає в тім, щоб вивчити й стандартизувати пшеницю, що її в Штатах продукують багато більше, ніж по інших найголовніших країнах-продуцентах:

Продукція пшениці в 1000 тонн:

	1909 - 13 р. (пересіч.)	1928 - 29 р.
Канада	5365	13625
Сполуч. Штати	18773	24600
Аргентина	4000	8900
Австралія	2463	5020

Та хоч як не дивитись на сільсько-господарську кооперацію в Сп. Штатах, а проте треба сказати, що саме ідея її все посилюється в цій країні, і за 20 останніх років кооперативний збут с.-г. продуктів досягнув тут великих успіхів. 1915 року число кооперованих членів у сіль-

ському господарстві Сп. Штатів становило 650 тис., а оборот відповідних кооперативних організацій — 635 міл. дол., але року 1926 число членів досягло вже 3-х мільйонів, а оборот $2\frac{1}{2}$ млрд. дол. Останніми ж роками цифри ці стали ще більші і, за приблизними підрахунками, близько однієї шостої частини с.-г. продуктів збувається через кооперативи; але ці кооперативи, як вони народилися порівняно недавно, ще не зміцніли і не мають належного досвіду.

Щодо експорту с.-г. продуктів, то тут американські кооперативи набули меншого впливу, ніж на внутрішньому ринку; тим часом експорт зазначених продуктів дійшов 1927 р. 739 млн. дол., а 1927-го навіть 863,4 млн. дол. На які найголовніші с.-г. предмети шириться цей експорт, видно з поданої тут таблиці: ¹⁾

	В міл. долларів	
	1928 р.	1927 р.
Бововна - сирець	920	826
Зерно й борошно	443,7	315,7
Тварин. і тваринні жири	108,4	112,5
М'ясні продукти	65,3	62,2
Фрукти свіжі	59,9	56,1
„ сухі	33,8	39,6
Консерви фруктової	26,4	32,0
Молочні препарати	14,3	15,7
Яйця, масло, сир	10,7	8,8
Кормові продукти й макуха	30,1	27,2

Як видно з таблиці, центр ваги с.-г. експорту Сп. Штатів падає на зерно, тварини й тваринні продукти, на фрукти, кормові продукти тощо. Якщо на початку поточного століття з загальної с.-г. продукції Штатів близько 25% її експортувалося, то в 1925 р. ця цифра зменшилася до 16, а в 1928 — до 13-14%. Це говорить за те (маючи на увазі зріст продукції с.-г. предметів), що внутрішнє споживання зазначених предметів збільшилося. А чи матиме вплив новий аграрний закон або, вірніше, наступне підвищення аграрних мит на експорт с.-г. продуктів Сп. Штатів — це покаже, звичайно, майбутнє.

В кінці скажемо, що багато кооперативних організацій Сп. Штатів скептично дивиться на новий білл. Багато й проводирів фермерських визнає, що останній може й був би до діла років тому 6-8, але тепер цей закон уже не може усунути аграрної кризи. Аграрні кола, що допомогли обрати на президента Гувера, після того як пройшов аграрний білл, що не справдив їхніх сподіванок, постановили відійти від Гувера і мають намір на майбутніх президентських виборах 1932 року виставити кандидата з-межи себе. Навіть один з найближчих і найдавніших друзів Гуверових — сенатор Бора, і він пристав до цієї опозиції, зробившись одним із її ватажків.

Берлін, серпень 1929 р.

¹⁾ „Department of Commerce Informations“ Washington, 1929.

О. КОЛОДЯЗНА

Канадські пшеничні пули

Сучасна збіжжева кооперація Канади, за американською термінологією—пули (pool) це безпосередній вислід кризи сільського господарства, що вибухла в Америці безпосередньо по війні. Проте, вже задовго перед війною склався фермерський рух за кооперативний збут збіжжя, що постав через постійні заходи проти фермерів на хлібному ринку з боку залізничних і приватних торговельних компаній, які загарбали до своїх рук транспорт, елеватори та великі капітали й диктували свою волю на ринку і цілком зневолили фермера-продуцента.

Через цей рух на початку сучасного сторіччя постають у трьох преріальних провінціях Канади перші кооперативні організації по збуту зерна—1901 р. в Саскачевані „Спілка Хліборобів“ (Saskatchewan Grain Grower's Association), 1902 р.—в Альберті „Спілка фермерів“ (United Farmer's of Alberta) і в Манітобі „Спілка Хліборобів“ (Manitoba Grain Grower's Association).

Згодом організуються спеціальні кооперативні елеваторні кампанії:—1911 р. в м. Саскачевані. і 1913-14 р. в м. Альберті. Ще 1915-16 р. фермерські спілки збули на ринок третину усього збіжжя й організували чимало елеваторів. Ці організації фермерове збіжжя на комісії розцінювали за котируванням даного дня на Вінніпегській збіжжевій біржі і відповідно розраховувались з продуцентом; більшу частину товарів куповано за твердий рахунок; партії менші за один вагон куповано саме за твердий рахунок. Одержаний від річних операцій зиск розподілювано між фермерами. Через енергійну підтримку фермерами своїй організації, вона могла працювати з меншими витратами, як приватна торгівля, і від цього фермерів зиск ще збільшувався. Ці фермерські організації проторували шлях пулам: до цього помагала так практика урядового регулювання ринку збіжжя підчас світової війни, як і особливо повоенна с.-г. криза.

Підчас воєнних років—1917-28 р. ціни на збіжжя та його реалізацію регулювала держава. 1919 р. вона організувала спеціальну державну комісію по продажу пшениці (Wheat Board) що й реалізувала врожай 1919 р. дуже вигідно для фермерів. (2 доляр. 63 цент. за бушель¹⁾).

Підчас повоенної с.-г. кризи фермери намагались поновити роботу Wheat Board і щоб ізнов держава регулювала ціни; коли ж держава відмовила цьому, фермери енергійно приступили до організації збуту збіжжя на кооперативних засадах пулами.

Пули організовано так, щоб пул скупчував у своїх руках щонайменш 50% товарового збіжжя, і від того він впливатиме на ціни. Восени 1923 р. в м. Альберті і Саскачевані розгорнулась кампанія охопити контрактами з фермерами відповідну площу пшениці. Однак 1923 р. лише в Альберті пощастило контракувати площу дещо подібну до плану та організувати пшеничний пул. 1924 р. організовано пшеничні пули у 2 інших преріальних провінціях—Манітобі і Саскачевані. З 1925—1926 р. в Манітобі і Саскачевані організовано пули і для інших видів хліба й технічних культур, зокрема культури льняної. 1924 р. також організовано пулами Центральне Агенство для продажу, відоме під назвою Central Selling Agency або Canadian Cooperative Wheat Producer's Ltd, через яке усі пули щоб реалізували свій виріб, так на зов-

¹⁾ Доляр—1 крб. 94 коп.; бушель 1¹/₂ пуда.

нішньому як і на внутрішньому ринку, і яке стосовно до нашої термінології зветься Канадською Центральною Спілкою Кооперативів.

Пули кожної провінції побудовані на засадах представництва і незалежні у своїх унутрішніх розпорядках. Провінції поділено на райони й підрайони як до площі засівів. Звичайнісінькою поштовою листівкою член кожного підрайону вибирає уповноваженого підписати контракта. Уповноважені районів вибирають собі представника до Ради Дирекції, яка вибирає управителя та інших урядових осіб пула. Рада Дирекції кожного провінційного пула виділяє з себе 3 осіб до Ради Дирекції Центрального Товариства для продажу. Представництво пулів є в усіх імпортерських країнах і щоденно інформують пули, який є попит і подання збіжжя та як його котирують.

Більшість фарм, що об'єднані в пули, є собою середні і дрібні капіталістичні підприємства з засівною площею понад 200 акрів. Члени пула зобов'язуються контрактом збувати через пул увесь свій виріб протягом л'яток років. Якщо член пула продає свій хліб на сторону, його штрафують судовим порядком — 25 центів на бушель.

Розрахунки щодо поставлення роблять на кожний сорт і вид збіжжя особно, за пересічною річною ціною пула, хоч які біржові ціни, що були підчас поставлення пулу. Цим пул обмежує себе од усіх наслідків біржового коливання цін. Перша виплата тоді, коли фармер приставляє своє збіжжя на елеватор; першу попередню рату сплачується у березні, коли фармерові потрібні кошти засівати свій ґрунт; друга попередня рата наступає у липні, коли йому потрібні кошти зібрати врожай, і остаточна рата, коли пул продав хліб і остаточно визначилась реалізаційна ціна. За період 1923-24—1926-27 р. ціна пула на круг перевищувала на 4-3 центи осіннє котирування Вінніпегської біржі, коли головно фармери збували свій хліб.

Окремими роками ріжниця у цінах позначалася так (в центах за бушель):

	Ціна пула	Осіннє котирування Вінніпегської біржі
1924-25	166,0	155,3
1925-26	145,0	135,6

1926-27 р. і 1927-28 р. осінні ціни дещо перевищували ціни пула (од 0,8 до 2,8 центів за бушель).

Власний капітал пулів це мало не самі-но зобов'язання, що їх фармери, підписуючи контракта, доброхотно беруть на себе і позначаються одним доляром, як ціна одної акції пула та 2 доляри на оплату організаційних та інших витрат. Коли 1927-28 р. було близько 150 000 членів, власний капітал становив близько 450.000 долярів, що за обороту в 323,8 міл. долярів є мікроскопічно дрібненький. Члени пула зобов'язувалися, однак постачати пулу увесь свій виріб, крім пайки на власне споживання, і брати той аванс, який їм боргує пул у рахунок остаточної розплати.

Усі операції пулів фінансують підтоваровим кредитом банки. Бо пул за контрактом з фермерами може самостійно порядкувати не цілком сплаченим товаром, і від цього він може фактично притягати чужі кошти и скільки йому треба (коли є спеціальні гарантії, банки кредитують пули за зменшеним процентом). Що банки мають велике значення в капіталістичній системі Північної Америки, то слід гадати, що оця залежність від банків, головно, і загрожує пулам, якщо їхні інтереси протистануть інтересам фінансового капіталу.

Контракти зручніші тим, що можна утворити власні резерви. Фармери зобов'язуються відраховувати до резервного фонду (2 центи з бушеля) та до елеваторного фонду (1% з обороту).

Наприкінці 1926-27 р. цих спеціальних фондів було (в тисячах доларів):

	Альберта	Манітоба	Саскачеван	Разом
Фонд елеватор.	2.231	1.025	6.462	9.718
Зап. торг. фонд	890	495	3.363	4.748
Разом	3.121	1.520	9.825	14.466

Як бачимо ці кошти, нехай і чималі, але таки не відповідають обсягам. На ці кошти утворено багато елеваторів. Скільки мають пули місцевих власних елеваторів, за це промовляють такі дані:

Роки	Саскачеван	Альберта	Манітоба	Разом	Насипчастість (міл. буш.)
1925-26	89	3	8	100	17,1
1926-27	587	42	30	659	82,9
1927-28	720	57	160	987	101,3

Проте, дарма, що за 2 роки число елеваторів збільшилось у 9 разів, пули мали таки менш $\frac{1}{4}$ загального числа місцевих елеваторів.

Крім цього, 1927-28 р. пули порядкували 11 термінальними елеваторами, насипчастости у $42\frac{1}{2}$ міл. бушелів, зокрема 4 орендованих і 5 власних. 1928 р. побудовано ще декілька сот нових пулівських елеваторів і закінчено нового термінального елеватора в Порт-Артурі насипчастости у 7 міл. бушелів, що відмітний на швидку роботу за усі попередні елеватори. Проте, як підкреслює Г. Ратнер у своїй статті про канадські пули (С.-Х. Кооперація, 29 р, № 4), з якої ми позичаємо ці дані про елеваторну мережу пулів, є явна диспропорція між охопленою пулами більшою половиною усього збіжжя і $\frac{2}{3}$ Канадського експорту збіжжя і числом у своїх руках тільки менш $\frac{1}{4}$ усіх елеваторів. В Саскачевані з врожаю 1926-27 р. 304 міл. бушелів пройшло елеваторами цієї провінції, зокрема 230 міл. бушелів 2.000 непулівськими елеваторами і тільки 74 міл. бушелів 580 пулівськими елеваторами. Отже, для пулів надто важливо, як визволитися з під кормиги елеваторних компаній.

Пули розвивалися так: 1923 р. пшеничний пул Альберти приступив до своєї роботи, склавши 25.601 контрактів і охопивши 2.416,4 тис акрів, або 46% усієї площі пшениці у провінції. Дарма, що він пізно приступив до своєї роботи, він добився збуту в 34 міл. бушелів, що давало 26% усього збуту провінції, при чім накладні видатки становили $\frac{1}{4}$ цента на бушель.

Наступними роками усі 3 пули розгорталися так:

Р о к и	Число членів в тисячах	Частина законтр. площі (тис. акрів.)	Пайка реалізован. пулами пшениці		Оборот пулів (міл. дол.)
			тис. буш.	В % до загальн. сум. на рин. пшен.	
1924-25	91,2	10.744,3	81670,3	38%	124,2
1925-26	122,4	14.080,1	187.247,9	52,4%	265,8
1926-27	136,1	15.530,7	209.900,0	53%	310,0
1927-28	близ. 150,0	від. нема.	202.908,5	54,2%	323,8

1926-27 р. законтракована площа становила 70% загальної засівної площі пшениці, при чім в Саскачевані законтраковано навіть 10.664 акрів з загальної площі в 13.000 акрів, тобто 82%. Збуто інших видів збіжжя 1925-26 р. 25, 2 міл. бушелів, 1926-27 р. 21,3 міл. бушелів і 1927-28 р. — 18,3 міл., тобто дещо менш від 30% усього викинутого на ринок збіжжя. Число господарств, що об'єднані у пули, було першої половини 1927 р. 76% загального числа, а тепер цей процент ще збільшився,

Восени 1926 р. минув термін першим контрактам і приступлено до кампанії складати нові контракти. Звіт пулів за 1927-28 р. з задоволенням зазначає, що поновлено контракти в усіх 3 провінціях до того, як виявилась ситуація нового господарського року.

Як розцінюють фермери результати першої доби своїх шукань бачимо з того, що один лише Саскачеванський пшеничний пул склав наприкінці 1928 р. на нове п'ятиріччя 77.704 контрактів на засівну площу — 10,7 міл. акрів, за 53.366 контрактів на засівну площу 7,7 міл. акрів на кінець жовтня 1927 р. тобто на останній рік першого п'ятиріччя. Контракти збільшились на 45%.

Близько $\frac{2}{3}$ зерна йде на експорт. 1926-27 р. зерно експортовано до 24 країн через 60 портів, 1927-28 р. — до 20 країн. 1926-27 р. і 1927-28 р. куди й шов експорт та який його обсяг бачимо з таких даних:

Англія	50.0	40.2	36.2	31.5
Італія	14.6	11.7	15.7	13.6
Голяндія	13.4	10.7	16.3	14.1
Німеччина	10.4	8.3	11.8	10.2
Бельгія	10.3	8.2	10.4	9.0
Франція	8.1	6.5	5.0	4.5
Японія и Китай . . .	6.4	5.1	10.6	9.2
Інші країни	10.9	9.3	8.8	7.9
Разом	124,1	100,0	114,8	100,0

Накладні видатки 1-5 цента з експортованого бушеля пшениці.

Що пули мають чималу питому вагу на Канадському ринку, то вони можуть на кожну спекуляцію реагувати відповідною політикою цін. Будучи за найповажнішого експортера, Центральне Агенство для продажу може завжди дістати кращий тонаж і виговорити собі вигідніші фрахти. Воно експортує силу збіжжя з малими фрахтами, і затримує збіжжя, коли фрахти високі.

Пули мають на меті, як вони кажуть *orderly marketing* — добре торгувати. Коли ще не було пулів, торговці збіжжям намагалися продати збіжжя щомога мерщій по його доставленню продуцентом і до січня звично 70% врожаю викидувано на ринок, від чого ринок був переповнений. Коли виникли пули, збіжжя йшло від продуцента до пулів таким же як і раніш темпом, бо Канадські фермери рідко мають відповідне для складів приміщення, і через те до 34 залишної пшениці продуцент збуває на ринок. Приміром 1924 р. на період жовтень — грудень припадало 64% річного подання збіжжя, тоді коли на лютий тільки 8,2% першими 3 місяцями після жнив. Спершу пули щоб добре торгувати хотіли рівномірно викидати збіжжя на ринок. Проте, виявилось, що і за пулівської системи найвигідніше це реалізувати більшу пайку врожаю 1 місяцями по жнивах, бо дотого часу Сполучені Штати Північної Америки вже встигають розпродати більшу пайку свого врожаю, а з новим роком вже аргентинське збіжжя тисне на ринок.

Що пули можуть зберегти силу збіжжя на своїх елеваторах і швидко направляти його в певне місце, то й реалізують вони збіжжя за доброго попиту, маневруючи на ринку так щоб забезпечити собі бажаний рівень цін.

Операції пулів по закупівлі у фермерів і реалізації, як і ціни на Вінніпегській біржі по місяцях і річна кругла ціна пула за період 1925-26 і 1927-28 р. були такі (закупівля й реалізація в міл. бушелів, ціни в центах за бушель):

	1925—1926 р.		1926—1927 р.			1927—28 р.		
	Продаж.	Ціни	Купів.	Продаж.	Ціни	Купів.	Продаж.	Ціни
Залишки на початок року	—	—	10,3	—	—	7,4	—	—
Попередні закуп.	15,0	—	—	—	—	—	—	—
Вересень	13,2	137,5	28,5	10,6	143,8	6,8	15,4	145,1
Жовтень	26,9	127,0	26,4	14,8	143,5	35,3	19,5	144,1
Листопад	23,3	142,2	43,1	20,5	121,0	58,1	25,2	145,1
Грудень	13,0	157,0	23,2	20,1	133,4	40,6	11,8	140,2
Січень	14,4	156,5	17,2	17,3	135,7	24,1	13,7	142,7
Лютий	9,0	154,7	9,7	13,7	139,7	18,1	24,2	142,1
Березень	10,7	148,4	9,0	14,6	142,7	8,6	25,6	148,0
Квітень	15,5	156,9	7,4	15,7	145,1	3,5	22,6	157,0
Травень	11,6	153,8	14,6	21,8	155,8	4,3	17,4	157,0
Червень	11,9	156,1	5,3	14,3	161,1	4,9	18,1	142,6
Липень	14,3	159,6	13,6	7,3	162,1	3,8	17,0	130,9
Серпень	11,9	151,0	1,1	17,1	158,9	1,7	12,4	119,0
Вересень	—	—	0,02	14,4	145,1	—	—	—
Залишки року	—	—	7,4	—	—	—	—	—
Разом	190,8	—	209,5	209,5	—	217,3	222,9	—
Пулівська ціна	—	145	—	—	142	—	—	142,25

Хоч наприкінці 1925-26 і 1926-27 р. пули не продали чимало залишків, на I-X-27 р — 21,8 міл., від чого були великі збитки, проте, ці збитки з достатком компенсовано підвищеними цінами, бо було від затриманого продажу збіжжя пулам пощастило, не аби як підвищити ціни за період жовтень—грудень 1925 р. і зберегти цей рівень надалі.

Хоч першими місяцями 1927 р. пули змушені були припустити деякі зменшення цін, однак, влітку це компенсовано. Найсприятніше працював пул протягом 1927-28 р. Він не дав себе звабити весіннім підвищенням цін, але скориставши з цього, нагромадив великі маси збіжжя на літній період, коли ціни найбільші. Від цього він не тільки приступив до нового року без залишків, але навіть минулої осені (1928 р.) не припустив зменшення цін, ба навіть їх підвищив, дарма що фермери викинули багато збіжжя, аж до перевантаження елеваторів. Подання збіжжя йшло таким великим темпом, що управа пула змушена була надати невеличку премію тому, хто пізніш приставлятиме збіжжя. Що пули вбилися в силу серед фермерів, то це, головне, віо 2 своїх правил: реалізувати фермерове зерно тоді, коли найкраща кон'юнктура світового збіжжевого ринку, і надавати однакові вигоди і фермерові, який продає вагонами, і фермерові, який продає возами.

Правда, треба підкреслити, що ціни на збіжжя підвищились від доброї загальної ситуації світового ринку (ціни вже підвищувались, коли

організовано пули) і пулам вигідніше тим, що початок їхньої роботи припадає як раз на цей період.

На зразок канадських пулів організовано збіжжеві пули в Сполучених Штатах Північної Америки, Аргентині і Південній Австралії; і лютого 1926 р. з ініціативи канадців в місті Сан-Полі в Північній Америці скликано перший організаційний з'їзд з представників збіжжєвих пулів Канади, Сполучених Штатів Північної Америки, Аргентини та Південної Австралії; на цьому з'їзді заслухано доповіді: який стан і перспективи сільського господарства в заокеанських країнах та яка була робота на місцях, і обрано постійно функціонуючий інтернаціональний комітет зернових пулів. За даними тов. Подлабухова („С.-Х. Кооперация“, № 4 1928 р.) пули-члени інтернаціонального комітету об'єднували 1925-26 р. 150 тис. фермерських господарств, заготовили на 285 міл. пудів і експортували на 230 міл. пудів. Інтернаціональний Комітет скликав 1927 р. в Канзасі другий з'їзд пулів. На цей другий з'їзд запрошено й представників сільсько-господарської кооперації СРСР в особі Хлібоцентру. На 3 конгресі пулів, що відбувся 1928 р. в м. Регіні (Канада) був представлений і міжнародний кооперативний Альянс. Представник Альянсу, його генеральний секретар Мей пропонував пулам бути за члена Альянсу, мотивуючи це тим, що вступивши до Альянсу, пули відразу зв'язуються з кооперативними організаціями 35 країн і забезпечують собі збут по кооперативному річизу. Крім цього, Мей також пропонував організувати при Альянсі с.-г. відділ, що виконав би в міжнародньому штабі ті функції, які виконує Центральне Агенство щодо окремих пулів. Дарма, що це жваво обговорювали, практичну резолюцію щодо вступу пулів в міжнародній Альянс не схвалили і питання тепер відкрите.

На цьому ж конгресі не оформлено остаточно питання „про об'єднання зернових організацій усіх країн“, що до його складу хотіли притягнути і СРСР. Щодо соціальної фізіономії пулів, то це змальовував тов. Спаський у своїй статті „Кооперация и капиталистический трест“¹⁾. Тов. Спаський осьщо говорить: „под кооперативной оболочкой фактически вызревает крупно-капиталистический фермерский пшеничный трест, органически переплетающийся с банковской системой и зависимый от нее, и под кооперативной вывеской происходит в сущности капиталистическая концентрация, растворяющая мелкую и среднюю буржуазию Канады“.

Серед ворожого пулам табору, саме Вінніпегська збіжжева біржа змальовує оті пули, нехай дещо перебільшене, та в основному правдиво; прим., А. Р. Магіль, секретар Вінніпегської збіжжевої біржі пише в журналі „Кооперативний управитель і фермер“ (листопад 1928 р.) (цитуюмо за А. Боссе „Американська сільсько-господарська кооперація“ стор. 56 та інші), що канадський пул „был организован для того, чтобы лишить работы хлебную биржу. Но его первым шагом было присоединиться к хлебной бирже. Затем он присоединился к нашей расчетной палате. Потом он присоединился к нашей ассоциации озерных судовладельцев, а в конце концов стал пользоваться всеми удобствами, какие предоставляет своим членам Виннипегская хлебная биржа“. Но это еще не все. Вскоре пул начал заключать сделки на срок (т.-е. вести спекулятивную игру—А. Б.) и притом в довольно больших размерах совершенно также, как обычно поступают хлеботорговцы. Далее м-р Магиль говорит, что пул не внес в хлебную торговлю ни одного нового принципа, что он имеет 800 елеваторов, но в тоже время заключает контракты и с „нашими леваторными компаниями“, отправляет большую

¹⁾ Збірник „Земля“, 1926 р. № 2.

часть своего зерна на частные узловые элеваторы, смешивает зерно и т. д. „Другими словами пул представляет собой новое предприятие по спекулятивной продаже зерна; новым его можно назвать лишь на том основании, что капитал его принадлежит самым фермерам“.

Вищенаведені Магілеві слова стверджує президент канадського пула Мак Фел, який 1926 р. на бенкеті заявив: „Тепер ми не маємо жодних конфліктів зі збіжжевою біржею“. Газета „Нью-Йорк Таймс“ також підкреслює, що канадський пул „вважають тепер за постійну установу, що йому допомагають заінтересовані уряди, банки і взагалі увесь діловий світ“ (3 червня 1928 р.).

Канадські пули ще раз добре стверджують Марксовий вислід іще 1866 р. „Щоб утворити з суспільної продукції велику й гармонійну систему вільної кооперативної праці, треба змінити суспільні відносини, але це годі здійснити, якщо робітники не відберуть з рук капіталістів і земельних власників організовану владу суспільства, інакше кажучи державну владу“. (З резолюції, що її написав Маркс для Женевського Конгресу Інтернаціоналу 1866 року).

Надто спадають на око ті гордощі, з якими канадські пули сповіщають, що принц Вельський, спадкоємець короля Британської Імперії, є за їхнього члена. Ті кооператори, що гордують з членства спадкоємця престолу, та організації, що їм принц надав чести своїм членством,— з нашого соціалістичного погляду—це матеріал мало добротний.

Коли зауважемо, що Канада і тепер посідає 1 місце серед країн—експортерів пшениці, постачаючи 42,6% світових експортних залишків світовому ринкові, при чім фактично ця питома вага ще більша через особливу добротність і цінність на світовому ринку пшениці Манітоба № 1, коли зауважемо, що на три преріальні провінції, де головно пули сконцентрували свою роботу, припадало 85% усяї випродукованої пшениці в країні, то збагнемо, що канадські збіжжєві пули—основний конкурент нашому зерновому експорту на світовому ринку; тимто, нашій молодій зерновій кооперації треба звернути особливу увагу на організацію й техніку їхньої роботи та її результати.

Від політики пулів—політики високих монопольних цін, насамперед терплять споживальницькі країни, що їхньому лихові на збіжжєвому ринку єдино може зарадити доплив збіжжя з Радянського Союзу.

К. ЛЯДСЬКИЙ

Робота на місцях за п'ятирічкою*)

Грандіозний етап в планівній роботі нашого будівництва ми вже пройшли. Багато колективної праці ми вклали, щоб з'ясувати завдання планування, його методологію, та організаційну побудову усьої роботи.

Маємо в цій галузі силу літератури, зібрано чималі матеріали. Нарешті, ми маємо зведений п'ятирічний план розвитку господарства у Союзному масштабі по окремих республіках і краєвих об'єднаннях, зокрема для УСРР — плани, що охоплюють усі сторони нашого господарства, що органічно зв'язують планування нашого господарства в одне гармонійне ціле, що ґрунтується на одній центральній ідеї: підпорядкувати усю нашу роботу плановому побудуванню соціалізму.

Проте, щоб здійснити цей план, цьому на перешкоді є чимало утруднень, які диктують нам особливо обережно поставитися до другого етапу нашої планівної роботи — виконати опрацьовані плани; ці утруднення саме в тому, що цілком нова сама справа планування, нові й складні методи її здійснення. Правда усі теперішні дані доводять, що ми зможемо більш як на 100% виконати намітку п'ятирічного плану за перший її рік. Та хоч ми певні того, що здійснемо цю роботу, ми таки мусимо перевірити окремі частини планів, поглибити їх, поширити й поглибити їхню базу, щоб позбутися впливу сліпих стихійних сил і нарешті, висвітлити, як організаційно здійснити цю роботу.

Тимто, треба з'ясувати, як надалі проробляти опрацьовані плани та як їх треба здійснювати.

Це питання у нашій поточній пресі вже порушено. В №№ 14 і 15 „Шляхи Індустріалізації“ тов. Введенський у своїй статті: „Дальші завдання перспективного планування“ висвітлює питання, як слід опрацьовувати перспективний план у масштабі УСРР.

Усі порушені тов. Введенським моменти й завдання мають, звичайно, директивне значення і для роботи на місцях. Проте, і масштаб планової роботи, і її об'єкти, і те, як побудувати план і, нарешті, в чому настановлення планівної роботи по округах так одмінні від республіканських, що подальшу планівну роботу на місцях, на нашу думку, треба вилучити, як самостійну проблему, проблему що варта уваги широкої громадськості.

Коли мова мовиться про планування господарства країни в цілому, то вже через її масштаб треба оперувати узагальненими матеріалами, і тому не треба зважати на усі подробиці й одміни окремих округ. Пла-

*) Від редакції. Стаття тов. Лядського, що має інтерес для планових робітників, окружних і республіканських, є собою одна з перших спроб всебічно висвітлити питання про планування округ; проте Редакція вважає цю статтю за дискусійну і запрошує товаришів висловитися з приводу зачепленої проблеми.

нуючи цілий господарський організм країни, ми виявляємо окремі, основні, великі його галузі, висвітлюємо, як вони розподілені по усій території, і в нашій пляновій схемі ув'язуємо ці галузі республіканського господарства в певну систему й виявляємо їхню взаємозалежність і потому конкретизуємо в єдине цільове настановлення. З цього погляду Україна — це країна з рядом досить чітко окреслених господарсько-економічних районів (Лісостеп, Степ, тощо), зі своїми особливими ресурсами та завданнями.

Отже, своєю природою, республіканське планування це планування здебільша узагальнене, суто директивне, бодай щодо господарства окремих округ. Це, мовляв, загальний для країни кошторис або схема роботи, яка визначає завдання по окремих галузях її господарства і в цьому узагальненому масштабі.

Плянуючи на місцях, треба дати плян в тій долі, що припадає з цього загального пляну на кожну округу, на підставі наявних ресурсів і способів використання їх.

Крім цього, тут є ще глибока одміна між плануванням у центрі й в окрузі щодо тої науково-дослідчої роботи, без якої годі планувати господарство.

В літературі маємо досить науково-опрацьованого матеріалу, що гаразд висвітлює й змальовує одміни окремих районів країни і дає змогу найдоцільніше спрямувати їхню господарську діяльність. Правда, тов. Введенський цілком слушно відзначає, що цих матеріалів недосить і що треба продовжувати надалі в цьому напрямі дослідчу роботу; та основні науково-уґрунтовані нариси районів є, їх використано в перспективному пляні Укрдержпляну; користуючися з тих матеріалів, побудовано досить уґрунтовану схему розвитку окремих галузей господарства країни в їхньому взаємозв'язку.

Щодо цього, то геть слабше досліджено округи.

Як звісно, майже в усіх округах нема матеріалів про наукове дослідження природних ресурсів, та як ці ресурси використовують. Тимчасом ясно, що округи не знають, як багато в них численних природних особливостей й ресурсів, що їх не використано в пляновій роботі.

Досить підкреслити, що ґрунти не досліджено, не вивчено як розподіляються опади, які геологічні ресурси, не висвітлено який стан і ресурси водного господарства, тощо. Тут плянівні органи користуються з матеріалів загальних обслідув, на яких побудовано республіканський плян, користуються з матеріалів відомств на місцях, нагромаджуваних в їхній оперативній роботі, і нарешті користуються з експертних даних місцевих робітників. Усі ці матеріали уривчасті, неповні, а ті матеріали, що їх збирають і опрацьовують на місцях у своїй поточній роботі плянівні органи та відомства, ажніяк не є науково-уґрунтованими. Коли тут додамо, що більшість округових центрів не мають наукових інститутів з спеціалістами своєї справи, книгозбірнями й лабораторіями, які допомогли б в разі потреби, що плянові органи не мають достатнього числа науково-плянових робітників, які суттю своєї роботи щоб не тільки мали великі й різностатні знання, але й вміли творчо узагальнувати, то зрозуміло чому годі науково уґрунтувати пляни окремих округ. Як звісно, в п'ятирічних перспективних плянах округ нема достатньої науково-уґрунтованої бази для цих самих плянів. Поважна плянівна робота науково не доведена, нема гарантії, що плян подужує стихію, і виявляє нові можливості й тенденції господарського розвитку. Отже, треба на місцях, на нашу думку, передусім утворити науково-дослідчу базу для побудованих вже плянів. Тут треба вирізняти три моменти. Передусім треба знати, як використовується наявний матеріал, що його

нагромадили в поточній оперативній роботі відомства й установи. Звичайно, цей матеріал використовується в опрацьованих теперішніх плянах, але використано його лише по окремих моментах в процесі роботи. Тимто, його слід скупчити в одне ціле, проаналізувати, перевірити, чи він достатній, і доповнити його спеціальними обслідами, пов'язано змалювати місцеве господарство, його стихійну динаміку й потенційні можливості та доцільно це застосувати.

Потому, треба зібрати увесь науково-опрацьований матеріал про округи й їхні природні ресурси й можливості, які є тепер. Можливо, що частинно вже використано цей матеріал, але він розкинутий в численних книгозбірнях і виданнях, що їх жоден Окрплян навряд чи зможе зібрати. Нарешті, є чимало матеріалів в кабінетах, подекуди і в поточній праці людей науки. Окрпляни також користуються з опублікованих у поточній літературі матеріалів, що висвітлюють більш за округи — райони України й які використано в плянівних працях республіканського масштабу. Однак, як вгорі ми сказали, ця частина матеріалів не виявляє специфічних особливостей і дані таких досліджень можуть мати лише загально-директивне значення.

Тимчасом, щоб науково уґрунтувати плянування треба, передусім зібрати і об'єднати вже готові результати наукової праці в цій ділянці. Це можуть зробити лише наукові робітники — спеціалісти в окремих галузях, які найкраще обізнані з того чи іншого питання, які стежать, за свій обов'язок, за своєю літературою.

Окрпляни, однак, не мають достатнього числа спеціалістів і своїми силами не можуть цього зробити, хоч би через те, що їхня наукова робота підпорядкована поточній плянівній роботі. Тут щоб вони були за ініціаторів і організаторів колективної роботи. Кожна округа щоб висвітлювала усі сторони округового господарства. Мені — авторові цієї статті, звісно, що в одній з округ організовано було цю справу: запрошено спеціалістів професорів з Харкова, Дніпропетровського, а також місцевих спеціалістів. І вийшло, що ці спеціалісти мали дуже цінні матеріали за округу та її природу. Написано монографії в окремих спеціальних галузях і взагалі зібрано поважний матеріал, що підсумовував усі наукові дані за округу. Змальовано географічно округи з мапою, ґрунт з мапою, флору й фауну, вивчено як розподіляються опади (більш, як за 40 років), досліджено транспорт, водне господарство, бюджет, тощо. Написано рівнож історичну працю. Близьке кажучи, науково змальовано природно-історичне обличчя округи та її господарства. Оця робота ¹⁾ вже може правити за добрий ґрунт до плянування і також за доброго допоміжника, щоб початкуючі в дослідженні округи особи могли обізнатися з округою. Оце дослід слід саме зробити в інших округах.

Нічого доводити, що, лише так уґрунтувавши свою роботу, плян буде „переконливим“ і zarazом це гарантуватиме вірно вибраний напрямок плянування. Досить зазначити, що, не знаючи точного розміщення й потужности гірних багатств, водного господарства та його ресурсів, годі раціонально побудувати міста, транспорт, енергетичну мережу в промислових округах. Щодо сільського господарства, то усі наші регулятивні заходи здебільша подужує стихія, бо ж ми в округах не маємо вичерпних відомостей, який ґрунт, підсоння, опади, флора, тощо, і від цього не можемо певно і пляново, виявити, які типи господарства найдоцільніше насаджувати в тих чи інших округах та районах.

Що наука не костеніє, безперервно поширює, поглиблює знання про об'єкти свого дослідження, а також уточняє самі дослідчі методи, —

¹⁾ Як звісно, цього збірника не видано.

зібрані отак матеріали можуть не тільки прислужитися до планування, але й також продовжувати дослідчу роботу на місцях. Щоб гаразд вивчити господарство округи, треба спершу зібрати увесь наявний науково-опрацьований матеріал. Тоді, по-перше, позбудемося паралелізму в роботі, бо досліджуватимуться лише недосліджені проблеми та галузі господарства. По-друге, і це надто важливо, що хоч у загальних рисах змалюємо досить доказово природно-історичні особливості округи та як їх треба використовувати, то в строго пляновому порядку пощастить опрацювати програму й послідовність у подальшій дослідчій роботі, побудованій на знанні головних природних даних і особливостей господарства, взаємному зв'язку його частин як до їхнього значення в поступі господарства в цілому.

Ми вже спостерігали, як в одній окрузі Окрплян хотів налагодити дослідчу дорогу роботу в царині сільського господарства, дарма, що центр економіки округи—це його промисловість, і щоб краще вивчити округу, то саме треба булоб досліджувати галузь проблем промисловости.

На нашу думку, значення Окрпляну в тому, щоб взяти на себе ініціативу й організувати подальшу дослідчу роботу. Тут саме треба навколо Окрпляну згуртувати усіх робітників практики й науки та організувати постійний колектив, який щоб вивчав природні в окрузі ресурси, а також технічні, економічні й фінансові методи їх використання. Оперуючи такими даними, секції цього колективу опрацьовують програму, кожна у своїй спеціальності, усі належні питання, з'ясувавши до цього відносно їхню важливість і черговість. На загальних зборах секції опрацьовують вже загальну програму одних робіт, що охоплює усі сторони округового господарства; нарешті, цю програму Окрпляни остаточно опрацьовують та ув'язують з усіма окремішніми господарськими плянами округи.

Коли обговорюватиметься, як практично використати ці програми, то можливо, що треба буде до вивчення тої чи іншої проблеми запросити того чи іншого великого наукового спеціаліста або ж організувати цілий науково-дослідчий інститут.

Це уґрунтує не тільки п'ятирічний перспективний плян, але й усю плянівну роботу округових органів.

Заразом, цим плянівні органи на місцях зможуть глибоко охопити усі сторони господарства і виявити основну провідну в ньому силу, що утвориться в зв'язку з реконструкцією усього округового апарату та яку тепер роблять на досвіді у 5 округах сповна і частинно, з власної ініціативи, у багатьох інших округах.

Зрозуміло, що надто важлива дослідча робота в плануванні, то її треба висунути на чільне місце, а роботу плянівних органів треба очистити від усіх оперативних завдань.

Отож, перша робота в округах за п'ятирічною—це взяти на увагу дані округи й уґрунтувати їх науково, бо база, що на ній побудовано плян республіки—недостатня.

Крім цього, округове планування позначається ще й тим проти республіканського, що, в одміну од загально-директивного республіканського планування, в окрузі планування практичне. Ті завдання, які в республіканському масштабі є собою як загальна сума роботи в даній області усієї країни, щоб округи здійснили на практиці. Приміром, передбачено збільшити число ветеринарних пунктів на Україні, охопити школами дітей, збільшити число учителів, тощо. Що республіканському пляну досить цієї загальної формули, то цього не досить округовому, де цей плян треба здійснити. Йому не досить і загально округової цифри; округовий плян щоб виявив: де і як, в якому районі округи, та в якій по-

слідованості треба й можна здійснити ті чи інші заходи. Як звісно, і тут лише частинно приступлено до роботи в перспективі округи. Пляни дано у зведених округових загальних цифрах, крім декотрих їхніх частин. Треба, що й казати, опрацювати хоч би схематичну намітку п'ятирічного пляну по окремих районах. Звичайно, загально-округові пляни опрацьовувано з експертним обліком місцевих обставин і особливостей районів, та тільки в загальних зведеннях, і через те ця праця дещо теоретична. Тут, на нашу думку, округові плянові органи мають багато організаційної роботи. Треба конче, щоб оперативні відомства організували проробку, по їх галузях пляну, як виконати ті загальні директиви, що їх висунуто в загально-округовій п'ятирічці. Треба точно виявити, де, в якому районі, і якого року п'ятирічки запроваджуються ті чи інші шкільні групи, скільки збільшується чи зменшується вчителів, будують ветлікарню, лікарню, організують зразкову ділянку, придбають племінну худобу, тощо. Увесь цей плян треба, звичайно, будувати—зваживши особливості й потреби в тих чи інших районах, і нарешті, ув'язувати з бюджетом.

На підставі цього, і треба збудувати схему п'ятирічного розвитку усіх сторін господарства округи *по районах*. Аж тоді пляни охоплять останню ланку будівництва і як слід виявлять реальні потреби й можливості округи. Тут, безперечно, може постати чимало питань суте організаційних і методологічних, що їх, кінцедь кінцем, мусить розв'язати Окрплян. Він же щоб ув'язував пляни відомств між собою і загальним округовим пляном, а також розглядав пляни районів, якщо краще буде будувати пляни по районах, не по відомствах.

В технічному будівництві слід одріжняти 2 моменти. По-перше, коли складають загального проекта і кошториса, та подруге, коли складають так званий робітний кошторис, в якому передбачено усі подробиці роботи по її окремих ланках. Чи дивно, що першого п'ятирічного пляну Держпляну СРСР названо інженерною роботою. Так, це справді інженерна робота, але куди складніша! І своїм логічним змістом елементи роботи інженерної та плянівної часто-густо схожі на себе. Звідци, ми вважаємо, щоб тепер Окрпляни склали загального проекта і кошториса розвитку господарства в їхніх округах на ряд років; щоб вони приступили складати робітний кошторис у тих же рямцях, взявши на себе ініціативу й проробку сполучених з цим завданням організаційних і методологічних проблем.

Оце, на нашу думку, і є основна робота щодо уточнення та поглиблення п'ятирічного пляну, що її треба пляновим органам в округах поставити на оповістку денну та яка випливає з природи й настановлення вже здійсненої роботи у цій діяльності.

Само собою зрозуміло, що неминуче також і надалі опрацьовувати п'ятирічку в зв'язку з виявленими конкретними обставинами і результатами від здійснених її окремих, річних періодів. За попередніми даними теперішній рік—перший рік п'ятирічки—дає так у загальних масштабах, як і в межах округ поважно одмінні результати, мало що не всюди в сторону підвищення проти п'ятирічної намітки. Отже, ясно, що коли у п'ятирічці виявлено загальну тенденцію розвитку господарства, його загальну динаміку, і напрямок цієї динаміки, то недосить оцінено обсяг цієї динаміки так в цілому, як і в окремих галузях господарства, тобто, той закономірний коефіцієнт зростання, що на його ґрунті рік-у-рік виявляється поступовий рух господарства. Тимто, відповідно до усіх поправок, що їх дійсність внесла у відправний рік п'ятирічної перспективи, треба перебудувати й в усі подальші її роки. Тут можна йти двома методами. Врахувавши поправочні коефіцієнти, через

виконання відправного року, можемо відразу переробити усі інші 4 роки. Можливо також, не міняючи п'ятирічку, на підставі виявленого матеріалу переробити лише її близький рік, тобто теперішній 1929-30 р. Це якраз і буде проробка плянів робіт на 1929-30 р. усіх відомств, їхніх бюджетів і бюджетів в цілому, тобто, та робота, що її тепер і треба реалізувати незалежно від п'ятирічки. Надалі, треба у п'ятирічці рік-у-рік переробляти усі річні її відрізки, потому, коли стара закінчиться, будувати нову п'ятирічку.

На перший погляд, другий шлях ніби кращий, бо він не порушує цільності й пляновості поточної роботи і від нього можна позбутися важкої роботи по перебудуванню цілого п'ятирічного пляну. Проте, на нашу думку, кращий і доцільніший перший метод. От чому: за другим методом ми таки відмовляємось від потреби мати п'ятирічну перспективу; мине її рік — ми матимемо тільки 4 річну, потім 3 річну, 2 річну, і на решті однорічну перспективу і до того з цифрами, що їх конче доведеться переробити. Тимчасом, щоб як слід за пляном розгортати усі господарські операції, нам звичайно завжди треба зважати на перспективну картину цього розгортання, хочби в п'ятирічному періоді. Суттю своєю, доказувати, що це треба робити, це значить доказувати, що плян й перспективи потрібні, а це, звичайно, цілком зайве. Досить навести, що багато операцій за своїми фінансовими умовами і своєю природою можна зробити тільки скрізь ряд років, і плян їхнього здійснення неминуче має бути багаторічним. Оці операції можна починати і другим і третім та іншими роками п'ятирічки. І отже, щоб спроектувати, неминуче потрібна багаторічна перспектива, за межами теперішньої. Крім цього, господарство країни й округи — цільний організм, і виконавши операції в одній його галузі, від цього можемо виконати, іншу потрібну операцію, і навпаки, якась операція має рацію тільки тоді, коли її використати на майбутнє для потрібної в господарстві справи.

Отже, ми ніколи не можемо відмовитися від тривалої плянної перспективи розвитку нашого господарства, бо тільки через ню зможемо виконувати поточного моменту ту чи іншу справу та чи будуть доцільні операції, що їх треба буде робити надалі.

На підставі цього, ми вважаємо за потрібне, коли закінчиться 1 рік п'ятирічки, — усю її переробити на підставі реальних даних цього року. Наступний рік треба будувати, як рік конкретних плянів відомчих робіт і бюджету, а подальші роки як перспективи, *при чім за кожної такої переробки наступними роками дадається ще одного року*. Отож, щорічно перероблювана п'ятирічна перспектива буде постійною, а що її безупинно уточняти, в зв'язку з річним виконанням та і знов опрацьовуваними плянами і бюджетом, то від цього вона буде найреальніша.

Є ще одна робота у перспективному плянуванні, яка є кінцевою для округових плянових комісій: саме, складати генеральний плян. За браком місця, ми не можемо розглянути цю надто важливу проблему. Підкреслюю лише основні моменти, що визначають участь у ній округових плянових органів і завдання цієї участі.

Якщо пляни господарства країни в цілому здебільша директивні, то генеральний плян цього господарства — це переважно такий самий плян, і тут ініціатива й головна робота за республіканськими органами плянування. При цьому, який має бути період часу, щоб скласти генеральний плян, це справа другорядна. Який би ми не взяли відтинок часу для пляну (рік, 100 років) годі назвати його генеральним, якщо він не змальовує повне досягнення тих цілей, що їх ставить собі країна. Звідси треба передусім висвітлити ті завдання, які належить дати окремим галузям господарства дійти цієї цілі. Беручи на увагу природно—

історичні підвалини розвитку країни (приблизнення населення, фавну, флору), потрібно сказати: скільки треба нам до певної норми—хліба одягу, взуття, цукру, фуражу, тощо. На цих же підвалинах, врахувавши ефект заходів на розвиток і інтенсифікацію природної продуктивності, треба, щоб побудувати схему завдань у різних галузях продукції в цілому, і згодом по економічних районах та округах. Само собою зрозуміло, що треба буде часу для різних галузей, щоб покрити усі потреби, неоднаково. Якщо є достаток хліба, ми відразу можемо дати по цукру, приміром, повну норму, скажемо, через 5 років, заліза через 15-20 р., тощо. Усю цю схему, звичайно, опрацьовують і в республіканському центрі. Це неминуче треба робити, бо масштаб роботи—великий, на це потрібні широкі передумовини і дані про міжнародні зв'язки з ринком, про стан експорту й імпорту та загально-державні потреби, а також потрібно глибоко науково опрацьовувати такі вихідні моменти, як приміром: врожайність, її динаміку, приблизнення населення, фавну, флору, розміри споживання, тощо. Тут Окрпляни, на нашу думку, значитимуть тим, що вони мають корегувати складаний плянівним центром перший проєкт схеми потреб і потім корегувати роботу в округах; ці корективи значать тим, що реальними даними з місць можна виправити згаданий плян центру. Звичайно, що зведений, кінець кінцем, плян треба здійснити протягом одного загального терміну, нехай би окремі частини господарства виконали свої завдання і до найдовшого терміну, терміну встановленого дослідженням для окремих галузей господарства.

Ми накреслили тільки основну роботу щодо подальшої проробки п'ятирічки, яку конче, на нашу думку, треба виконати Окрплянам. Ця робота—робота загальна і стисла. Проте, з наведеного зрозуміємо, що здійснити цю важливу й складну роботу досить важко. Тільки згуртувавши навколо себе людей практики й науки на місцях, Окрпляни зможуть подужати ці труднощі. Вони інколи можуть запрошувати окремих наукових робітників та дослідчі інститути.

Д. К. РИБАЛКА

Колгоспи Полтавщини

По всіх усюдах багато говорять за колективізацію сільського господарства. Та вивчено проблему теперішніх колгоспів і народжуваних колгоспів дуже погано. Цьому перешкоджає те, що: 1) нема обліку в значній частині колективних організацій, 2) різноманітні системи обліку, 3) бракує кваліфікованих робітників, 4) не досить науково опрацьовано багато питань будівництва колгоспів, 5) бракує матеріалів до порівнянь, тощо. Не зважаючи на це, все-таки треба ширше й глибше висвітлювати практичні питання колгоспного будівництва у нашій республіці, хоч би на підставі теперішніх матеріалів.

Перед тим, як висвітлювати теперішній стан колгоспів Полтавщини, треба, нехай стисло, висвітлити тло розвитку колгоспів — характеристику округи. Полтавщина це, головню, сільсько-господарська округа з зерновим напрямком хліборобства, з добре виявленими його інтенсивними формами. „Аграрне перелюднення“ є в більшості сільсько-господарських районів округи, про що яскраво промовляють такі дані:

На 100 дес. засіву припадало душ сільського населення 1927 р.

I с.-г. район	II	III	IV	V	VI	I-IV	V-VI	Лівобер. Укр.
156	149	135	124	102	78	141	92	138

— тоді коли по Україні — 121 чол.

2 степові сільсько-господарські райони мають меншу, як по Україні, пересічну густість населення; інші ж с.-г. райони перелюднені. Економічну потужність індивідуальних господарств округи бачимо частинно з таких показників:

Розподілені сільські господарства на десятину польових засівів 1927-28 р. (дані Статбюра, бюлетень № 9), так:

Г р у п и		% %	Г р у п и		% %
Без засів. і з засів. до 0,09	8,6	З засів. від 3,01 до 4,0	16,2		
З засівом від 0,1 " 1,0	6,4	" " " 4,01 " 6,0	24,6		
" " " 1,01 " 2,0	10,5	" " " 6,01 " 9,0	12,5		
" " " 2,01 " 3,0	15,2	" " " 9,01 " 12,0	3,5		
		" " " 12,01 " 16,0	4,0		
		і більше 16	0,1		

Забезпеченість робочою худобою така:

	1926 р.	1927 р.	1928 р.
Господарство без робочої худоби	45,2	42,1	40,5
" з 1 шт. роб. "	36,4	38,3	40,6
" " 2 " " "	15,1	16,4	16,2
" " 3 " і більш.	3,3	3,2	2,7

Хоч послідовно меншає число господарств без робочої худоби, але все таки їхній відсоток поважний — 40,5%.

Господарств, що не мають знарядь орати засівні поля було: 1926 р. — 31%, 1927 — 29,2%, 1928 р. 30,1%.

По окрузі збільшилось господарств: 1927 р. — 195.000, а 1928 р. — 197.000. Земель трудового користування землевлаштовано по окрузі — 39,2%.

Динаміка зростання колгоспів. У жовтні 1927 р. остаточно оформлено Окрколгоспсекцію, і перша робота середнього центру було виявити периферію, вишукати „псевдоколективи“; виявлено навіть колгоспи, що були тільки на папері. Найбільше уваги віддано зміцненню *кво-лих* колективних організацій, з задовільним соціальним складом і з добрими перспективами їхнього подальшого розвитку.

Отже, 1927-28 р. був перехідним роком в колгоспному русі округи. За останні 4 роки зміни в динаміці колгоспів були осьякі:

Види кологоспів	На 1-X 1925		На 1-X 1926		На 1-X 1927		На 1-X 1928		На 1-X 1929	
	Заг. число	% %	Заг. число	% %	Заг. число	% %	Заг. число	% %	Заг. число	% %
Комуни	18	10,0	15	9,3	12	6,3	13	7,0	15	6,0
Артілі.	126	64	73	45,35	71	36,5	72	38,7	75	30,0
Т-ва громадськ. об-робки землі	37	26	73	45,35	111	57,2	101	54,3	159	64,0
Разом	181	100	161	100	194	100	186	100	249	100

Що число колгоспів на 1-X 1926 р. зменшилось, то це через зроблену переєстрацію колгоспів, коли ліквідовано „псевдоколгоспи“. Крім цього, частину колгоспів, що функціонували за статутом сільсько-господарських артілів, перетворено у товариства громадської обробки землі, бо в них, крім вивіски, нічого іншого артільного не було. Функціонували вони тому за статутом артілі, що сам статут товариства громадської обробки землі виголошено аж наприкінці 1924 р.

Перші три роки товариства громадської обробки землі більшають від безпосереднього зростання й перетворення з зверхньої форми — артілі у товариства; 1928 р., крім зростання товариств, їхнє число більшає і від того, що низькі форми — кооперативні організації (машино-тракторні, машино-тяглові, бурякові, насіннєві товариства) перетворено у товариства громадської обробки землі.

1927-28 операційного року також перевірено склад колгоспів, і через те на 1-X 1928 р. зменшилось число колгоспів, хоч одночасно збільшилась пайка землі та людність в колективах.

Особливо інтенсивне зростання маємо за 1 півріччя 1828-29 р. Рокми це зростання ілюструють ось-які дані:

	Кількість кол. об'єдн.	Людність у колгоспах	% до усієї людности в окрузі	Земля	% до усієї землі в окрузі
На 1-X 1925 р. . . .	181	8490	1,02	12115	0,85
„ 1-X 1926 р. . . .	161	7637	0,99	11836	0,76
„ 1-X 1927 р. . . .	194	8989	1,12	13288	0,89
„ 1-X 1928 р. . . .	186	9587	1,20	14220	1,0
„ 1-IV 1929 р. . . .	249	16987	2,0	23638	1,70

Динаміка машино-тракторних кооперативних товариств, що подібні до колгоспів, була осьяка:

На який час	Кількість організ.	Членів у них (дворів)	%% коопе- рованих до загальної кількості господарств в окрузі
На 1-X 1925 . . .	38	751	0,3
„ 1-X 1926 . . .	157	3067	1,6
„ 1-X 1927 . . .	273	7368	3,8
„ 1-X 1928 . . .	253	9867	5,02
„ 1-IV 1929 . . .	273	9987	5,11

Що є складні сільсько-господарські машини і трактор, то добре можна кооперувати індивідуальні господарства.

Безперечно, темп колективізації недостатній, але що більше буде потужних колективних господарств, то легше об'єднувати дрібних власників — селян у колективи, і темп цього об'єднання триватиме в геометричній прогресії. Треба підкреслити незадовільний процес переростання низьких форм у високі. Тепер колективізація охоплює здебільша трудові нарізи селян.

Поруч з організацією нових колективних об'єднань буває, що вони ліквідуються й розпадаються. Приміром, за 1927-28 р. ліквідовано: 1 комуну, 8 артілів, 48 товариств громадської обробки землі, 70 машино-тракторних товариств.

Комуну ім. Петровського організовано 1925 р., щоб одержати колишній поміщицький маєток, та це не пощастило зробити, — комуна самоліквідувалась. „Псевдоколективів“ найбільше виявлено серед машино-тракторних товариств; між них були організації з 200—300 крб. пайового внеску, замкнені спорідненні організації, і такі, що мали незадовільний соціальний склад членів, тощо. Ліквідовані організації — дрібні організації; приміром, на одну артіль на круг припадало — 10 господарств, 81 дес. землі, на 1 товариство громадської обробки землі — 8 господарств, 39 дес. землі.

Треба зазначити, що найтривкіші це сільсько-господарські артілі, а товариства громадської обробки землі хоч вони інтенсивно вбиваються в силу, — зчаста розпадаються. Високі форми колективних об'єднань тривкі, вони бо здебільша землевлаштовані, їм передано з колишніх не-трудових маєтків усяке майно, краще ці господарства забезпечені на землю, і через те їхня економічна база чимало зміцнилася. Позатим, „добіжні й відбіжні сили“ у членів високих форм колективів у кращому стані, ніж у товариствах громадської обробки землі. Сюди треба ще додати, що у нас за шаблоном вважають, ніби товариства громадської обробки землі під кожним поглядом це найпростіша форма колективів; а насправді це не так, бо найскладніші питання в товариствах громадської обробки землі це саме питання як організувати працю і розподілити її результати. Що в товаристві неодоладно буде розв'язано ці питання, то організаційно товариства руйнуються, і між членами постає чимало непорозумінь. А в затвердженому 25 жовтня 1925 р. статуті товариств громадської обробки землі на Україні, прямо й зазначено, що розподіляти господарські надбання в товаристві треба беручи на увагу: 1) пайку внесеної членом землі, 2) скільки члени витрачають праці, і 3) скільки капіталу.

Не дивниця, що в однім товаристві громадської обробки землі, як наказав завідувач Районної Земельної Управи, сиділи ночами і вираховували скільки кому припадає продуктів, — пайки землі множили на трудові дні, а згодом на внески; а що оці обчислювання були марні, то й поклали плюнути на пораду Зав. РЗУ та статут й розподілили на підставі паїв. Бувало й те, коли група куркулів — 8 домовласників організували у Кобеляцькій районі машино-тракторне товариство, придбали трактора, яким поневолювали бідноту. Щоправда, пай їм був 10 крб., але й зате спеціальні внески вони встановили у 200 крб., і хто такої суми не вніс, його до товариства не приймали. Отже, під вивіскою кооперативного товариства притулювся і нагромаджував сили „нечупара“.

Головне, від чого ліквідувалися товариства громадської обробки землі — це неземлевлаштування, а у зверхніх формах колективних об'єднань до згаданої причини прилучився між членами організаційний і побутовий розбрат. 90% ліквідованих організацій 1926 р. були неземлевлаштовані. Ту ж картину маємо і подальшими роками.

Склад колгоспів. Взагалі кажучи, соціальний склад колгоспів по усенькій колгоспній системі таки погано досліджено. Варто зазначити, що навіть у річному звіті Укрколгоспу нема жодних відомостей, що давали б ясну картину про соціальний склад Української колгоспної системи.

На підставі того, скільки засівів, яка забезпеченість знаряддями до обробки землі, скільки робочої худоби та суб'єктивних оцінок сільрад (цих даних звичайно замало), соціальний склад об'єднаних у колективи господарств — ось який (у відсотках до початку й кінця 1927-28 р.):

Види організацій	Незаможники		Середняки		Зажожені		Нехлібороби	
	На поч. року	На кінець року	На поч. року	На кінець року	На поч. року	На кінець року	На поч. року	На кінець року
Комуни	76,6	76,8	20,1	19,9	0,0	0,2	3,0	3,1
Артилі	76,1	76,0	23,4	23,5	0,5	0,3	—	0,2
Т-ва	59,4	55,3	39,4	43,9	1,2	0,8	—	—

Найдрібніші незаможницькі господарства перші йдуть до колгоспу, бо знають, що тільки через колективізацію вони можуть поліпшити свій господарський стан. Більшає і число середняків, особливо, у т-вах громадської обробки землі, але загалом середняцькі господарства воліли там, де найменше елементів усупільнення.

З загального числа членів колгоспів маємо:

	На 1-X 1927 р.	На 1-X 1928 р.
Членів КП(б)У	5,8%	5,5%
„ ЛКСМ	8,4%	8,4%
„ КНС	41,0%	44,0%

Як бачимо, у колгоспах партійців та комсомольців мало: за стабільного числа комсомольців, число партійців (0,3) навіть зменшилось. За освітою розподіл членів колгоспів такий:

Види колхозов	Неписьм.	В % членов			Разом письмен.
		Хатня	Низка	Середня й висока	
Комуни	7,8	12,2	77,7	2,3	92,2
Артилі	23,2	19,2	51,4	1,2	71,8
Т-ва	29,0	26,9	42,3	1,8	71,0
На круг по колгоспах .	25,9	22,0	50,4	1,7	74,1

Що вища організаційна форма колгоспів, то менше неписьменних: у комунах 7,8, тоді, коли у Т-вах—29%. 25,9% цілком неписьменних членів у колгоспах надто перешкоджає будувати нове усупільнене господарство: але й група у 22% з хатньою освітою надто вже подібна до неписьменних. Коли візьмемо групу неписьменних і з хатньою освітою, то це разом дає 47,9% дорослої людности. От з яким матеріалом треба будувати соціалістичні осередки на селі. Число членів з агрономічною освітою мікроскопічно мало—тільки 0,5% до загального числа членів. Треба зазначити, що текучість членів у колгоспах була протягом 1927—1928 р.—25% усього людности, що було на початку року, а нових членів—55%. Безперечно, коли ці текучі елементи йдуть од антиколгоспної людности, то це гаразд, але серед вибухлих є, безперечно, цінні елементи. Крім цього, 25% текучого елементу це ажніяк не є нормальним протягом ряда років, бо тоді це не колгоспи, а пересильний пункт,

заїзже подвір'я, де склад за 4 роки буде поновлятись. Від такого щорічного упливу на довгий час колективне господарство може занепасти. Крім цього, вибувають не тільки неорганізовані члени колгоспів, а й зчаста це буває навіть серед активу: за рік вибуло в комунах: членів партії—23%, комсомольців—28%, членів КНС—13%; в артілях вибуло: членів партії—9%, комсомольців—27%, КНС—9%; у т-вах громадської обробки землі: членів партії—21%, комсомольців—43% і членів КНС—19,4%.

Органи управи колективу. Передусім треба зазначити, що в органах управи збільшилась активність жіноцтва в усіх формах колективів, нехай їх ще замало. Жіноцтва в органах управи 1926-27 р. в комунах було—5%, 1927-28 р.—15,2%, в артілях цей процент збільшився з 3—до 14,7%; у товариствах громадської обробки землі—з 1,5% до 4,6%. Цікаво, що в управі кооперативних машино-тракторних т-в жіноцтво не бере жодної участі. Щодо партійців, то вони беруть досить поважну участь в органах управи; приміром, в комунах було—33,4%, але в т-вах—тільки 3,7%. Щодо віку, то в складі органів управи в комунах та артілях більше осіб до 35 років, тоді, коли в т-вах, навпаки, більше старих. З погляду стажу маємо в органах управи таку картину:

Види колгоспів	До 1 р.	1-3 р.	Понад 3 р.
Комуни	18,8%	30,1%	51,9%
Артілі	31,3%	20,0%	48,7%
Т-ва	43,9%	28,8%	27,8%
На круг по колгоспах . .	35,6%	24,8%	39,6%

За освітою маємо: низької освіти—98,7%, середньої—0,3%, неписьменних 1% і на курсах було 4% до усього числа. От чому негайно треба утворити кадри організаторів і спеціалістів для колгоспів.

Розміри колоспів. Щоб вірно висвітлити розміри господарства треба зважати не тільки, яка величина земельної території, а також скільки є засобів продукції, праці, гуртового прибутку, яка товаровість, тощо.

Колгоспи Полтавщини це організації дрібні; приміром, за розміром земельної території маємо такий розподіл колективів:

Розміри	Комуни		Артілі		Т-ва		Разом	
	1-X-27	1-X-28	1-X-27	1-X-28	1-X-27	1-X-28	1-X-27	1-X-28
	1-X-27	1-X-28	1-X-27	1-X-28	1-X-27	1-X-28	1-X-27	1-X-28
До 50 гектар	1	—	23	13	75	46	99	59
От 50,1 до 100 га	2	3	22	33	32	44	56	80
„ 100,1 „ 150 „	5	1	16	—	4	—	25	1
„ 151,1 „ 200 „	1	8	5	22	—	11	6	4
„ 200,1 „ 300 „	3	—	2	—	—	—	5	—
„ 300,1 „ 400 „	—	1	2	4	—	—	2	5
„ 400,1 й більше	—	—	1	—	—	—	1	—
Разом	12	13	71	72	111	101	194	186

На один колгосп припадає на круг—87,5 гект., в комунах—152,3 га, в артілях 96,6 га, і в товариствах 53,8 га. І лише на 1-IV 1929 р. збільшується земельна площа; на круг, припадала на одну комуна—210,28 га,

на артіль—115,33 га, на товариство 74,3 га, а разом на круг 95 га. Після 1 жовтня закінчено побільшувати колгоспи у Сахнівщинському районі, де об'єднано 5 артілів з площею 1200 га та утворено комбінат ім. „XV Партз'їзду“.

Побільшено також політемігрантську комуну „ім. Благоева“ зі 150 га до 540 га, побільшено комуну „Іскра Леніна“ до 510 га; організовано артілі „ім. XV Партз'їзду“ у Котилівському районі на 2200 га. Найдрібніші організації—т-ва громадської обробки землі. Це від того, що в колгоспах більше малоземельних селян; далі, тут значить і те, що утворени колгоспи на нарізних землях, і, нарешті, селяни не хочуть позбутися традиційної „супряги“. В бідняцьких сільсько-господарських районах—особливо дрібні колгоспи; це змальовує така таблиця:

С.-г. част.	Забезпеченість в районі на 1 їдця землею	До 100 га	100—200 га	200—400 га
		В відсотках		
I	0,89	91,1	8,0	—
II	0,92	89,0	11,0	—
III	0,98	86,5	13,5	—
IV	1,10	87,5	12,5	—
V	1,26	77,1	39,3	3,6
VI	1,75	17,4	61,0	21,6

Коли ж візьмімо колгоспи, як вони забезпечені усупільненими засобами продукції, то маємо такі дані:

Назва організації	Без усуп. засоб. продукції	До 1000	1000—2000	2000—3000	3000—7000	7000—15000	15000—31000	31000—63000	Більше 63000	Всього орг.
Комуни	—	—	—	—	—	5	5	2	—	12
Артілі	4	5	3	7	20	28	3	1	—	71
Т-ва	17	54	16	9	10	2	—	—	—	108

Примітка. Під усупільненими засобами продукції треба розуміти господарські спорудження, промислові спорудження весь реманент, худобу, транспорт.

Що товариств громадської обробки землі—17 без усупільнених засобів продукції, то це від того, що ці т-ва організовано на початку 1928 р.

Але в основному ясно, що колективи—дрібні сільсько-господарські організації і в артілях та товариствах не досить колективізовано засоби продукції. Коли ж візьмемо за даними Ц. С. У.¹⁾ комбіновані засіви з засобами продукції, то матимемо таку картину:

¹⁾ Відомості за даними ЦСУ на I-VII 1928 р.

Види об'єднань	Без усуп. засівів	З усуп. засівом 0,1 — 90% засоби про- дукції 0-100%	З усупільне- ним засівом 90,1 — 100% і засоби про- дукції 0-60%	З усуп. засівом 90,1 — 100% і засоби прод. 60,1 — 95%	З усуп. засівом 90,1 — 100% і засоби прод. 95,1 — 100%
Комуни	—	—	—	—	12
Артіль	8	9	10	22	22
Т-ва	47	36	19	5	1

Як бачимо, годі виявити суть колгоспу, якщо дивитися тільки на його статут: „комуна“, „артіль“, „товариство“. 22 артілі та одне товариство громадської обробки землі це фактично — комуни, і водночас 8 організацій наліпили собі ярлик артілі, хоч вони нічим не одмінні від 47 товариств. Найкраще з комунами, тут форма збігається зі змістом. Чи дивно, що досліджувати колгоспи треба за його ознаками: наскільки вони усупільнені, та які його розміри.

Щодо забезпечення засобами продукції, це висвітливо, коли розглядаємо баянси колективів.

Пекуча проблема на сьогодні щодо колективізації — це проблема великого колективу. І тут треба якнайшвидше утворити технічну базу. Треба також усунути перешкоди до побільшення: 1) неземлевлаштування, 2) незабезпеченість засобами продукції, 3) надання пільг, 4) агро-обслуговування.

Землевлаштування і землекористування. Для колективів найбільш пекуче питання про землевлаштування. Приміром, на 1-X 1927 року з 194 колективів було неземлевлаштованих — 80 колгоспів. Крім нового землевлаштування треба декотрі організації переземлевлаштувати. Приміром, артіль „Надія“ була землевлаштована так, що конфігурація земельної території мала форму балалайки, і землевлаштівник нарізав землю для колективів там, де нема води тощо. Були й такі колгоспи, де не було землевлаштування по 3-4 роки. Приміром, в Мало-Перещепинському районі організовано 1922 р. товариство громадської обробки землі „Праця“, і воно досі неземлевлаштоване; товариство „Червона Зоря“ Машівського району має землі на 104 шматках; товариство „Серп“ мало землю на 210 шматках, тощо.

На 1927-28 р. передбачувано землевлаштувати 3 комуни, 30 артілів, 77 товариств громадської обробки землі, а землевлаштовано за рік 1 комуна, 25 артілів, і 48 товариств громадської обробки землі.

Коли підготовлявано землевлаштовано колгоспи, у декотрих районах звертали мало уваги на економічну колгоспам базу, і землевлаштівний апарат, не кваплячися, здійснював план землевлаштування колгоспів.

Та де живуть члени колгоспів?. Про це промовляють матеріали обсліду 120 колгоспів 1928 р.:

Види колгоспів	Скільки взятих об'єднань	О б'є д н а н н я, щ о:		
		живуть на наріз-ділянці	част. членів що живе у селі	усі члени живуть у селі
Комуни	11	9	2	—
Артіль	66	25	19	19
Т-ва	46	3	1	41
Р а з о м	120	37	22	60
%	100	31,7	18,3	50

Коли нарізувати колективу землю, то заразом треба нарізувати і спільну садибу. Як розподілено по вгіддях земельну площу (усупільнену)? Це бачимо з такої таблиці:

В гіддя	В комунах %	В артілях %	Т-вах %	% на круг по колгоспу
Садиба	3,4	2,5	1,5	2,4
Городи	2,3	2,1	0,4	1,7
Орне поле	73,5	75,5	88,4	78,3
Садок	3,3	2,4	0,6	2,1
Сінокоси заливні	1,2	4,4	4,0	3,7
„ суходільні	4,1	3,0	1,8	2,8
Ліс	6,1	1,6	0,7	2,2
Вигін	2,4	2,5	1,4	2,2
Інш. придатних	0,1	0,7	0,2	0,5
Разом придатних	96,5	94,7	99,0	95,9
Непридатних	3,5	5,3	1,0	4,1
Разом	100	100	100	100

Проти 1927 р. у колективах поважно збільшилась площа під спільними садибами, збільшилось орне поле та зменшились городи й сінокоси.

В комунах та артілях питома вага інтенсивних вгідь геть більша, як у товариствах громадської обробки землі.

Колективи розміщені на землях Держземфонду; приміром, в комунах держфондівської площі маємо 94,8% усього площі, в артілях — 73,8% і в товариствах громадської обробки землі 13%. Тоді коли комуни мало не цілком розміщені на землях держфондівських, товариства, навпаки, на землях трудових.

Рільництво. Яке співвідношення рільничих культур у колективах проти індивідуальних селянських господарств, бачимо з такої таблиці:

Види колгоспів	Жито	Озим. пшен.	Озимих разом	Яров. ранні	Яров. пізні	Проорні	Зел.	Інших	Разом
Комуни	4,2	23	27,2	30,4	3,3	21,5	14,0	3,7	100
Артілі	11,4	20,4	31,8	33,8	4,0	20,1	7,7	2,6	100
Т-ва	12,5	13,1	25,6	39,6	6,2	21,2	6,1	1,3	100
На круг по колгоспах . .	10,3	19	29,3	34,2	4,2	20,7	8,7	2,9	100
На круг за 1927 р. . . .	19,4	21,3	40,7	31,2	3,3	17,3	6,2	1,3	100
В індивід. г-вах	32,8	13,5	46,3	37,9	3,9	9,2	1,9	0,8	100

Озимі зменшились від того, що вони загинули й їх треба було пересівати. Порівнюючи співвідношення культур засівної площі з 1927 р., бачимо, що більше їхня інтенсифікація. Проорні культури мають 20,7% проти 17,3% 1927 р., і 9,2% площі в індивідуальних господарствах; засіяно зел більше — з 6,2% до 8,7%. Що озимі загинули, то й зменшилась товарність зернових культур.

У більшості землевлаштованих колгоспів сівозміни — шестипільна і чотиріпільна; заразом треба додати, що через неземлевлаштованість багатьох колгоспів їхня сівозміна ще неусталена.

Площі під паром у комунах маємо — 19,1% до усього орного поля, в артілях — 12,3% і в товариствах — 9,7%. Цим доведено, що землю краще обробляють у комунах та артілях, як в товариствах. Загалом по

усіх колгоспах паропроорної площі маємо до 35%, що також промовляє за досить велику інтенсифікацію господарства колективних об'єднань й успішну реконструкцію. Колгоспи до 1928 р. вгноювали землю саме -но гноєм (на круг угноювано 8% площі). 1928 р. вгноєно 25% засівної площі озимої пшениці суперфосфатом (9.000 пудів).

Який врожай дають колгоспи, це бачимо з осьякої таблиці:

Види колгоспів	За 1928 рік в пудах з десятини						
	Озима пшениця	Жито	Яра пшениця	Ячмінь	Овес	Кукурудза	Цукр. буряк
Комуни	63	46	54	92	109	118	1232
Артіль	47	43	61	77	94	147	1062
Т-ва	38	34	48	70	79	101	982
На круг по колгоспах . .	50	37	56	80	99	130	1074
В індивід. г-вах	46	46	53	68	79	115	—

Врожаї за 1927 рік (в пудах на 1 десятину).

	Озима пшениця	Жито	Яра пшениця	Ячмінь	Овес	Просо	Цукр. буряк
Колективи	115	84	67,0	95	99	92	1074
Індивід. г-ва	82,0	66	59,0	72	76	83,0	871

Що вища організаційна форма колгоспу (комуна, артіль), то кращі врожаї на колективних полях. Зазначимо, що врожаї на цих полях — якдо, скільки засобів продукції, яка організація праці й які агрокультурні заходи.

Чимало засівають культур чистосортних; приміром, було площі чистосортних засівів озимої пшениці в комунах — 50%, в артілях — 71,2% і в товариствах — 38%; по ярових культурах чистосортних засівів у комунах — 85%, в артілях — 46,2% і товариствах — 33,4%.

Порівнюючи врожайність у колгоспах за 2 роки, маємо малі врожаї за останній рік, що було від несприятливих обставин 1928 року.

Скотарство. — Скільки мають колгоспи робочої й продуктивної худоби проти індивідуального селянського господарства, це бачимо (на 100 га оранки) з осьякої таблиці:

Види худоби	Види колгоспів					
	Комуни	Артіль	Т-ва	На круг по колгоспах	В індивідуальних г-ах	
Робочі коні	4,0	5,1	11,1	7,8	10,75	
Молодняк	0,9	1,9	2,4	1,1	2,0	
Робочі воли	0,8	0,7	0,8	0,7	2,8	
Бугаї	0,4	0,5	0,25	0,4	0,1	
Корови	4,9	6,1	9,6	7,3	12,1	
Молодняк рог. худоби . . .	5,3	4,6	5,26	5,8	1,9	
Свині	44,1	26,8	20,3	26,4	25,9	
Вівці	6,8	4,8	7,7	6,0	23,3	
Птиця	124	100	150	120	—	

Що більше в товариствах та індивідуальних господарствах робочої худоби за норму, то це доводить, що використовують худобу не цілком і неправильно його розподіляють між соц. групами. Щодо продуктивної худоби, то особливо спадає на око достаток свиней; достаток цей від того, що в Полтаві є беконна фабрика. Мало не усі комуни й артіль розплodжують племені свині (біла англійська).

Колгоспи мають мало корів, навіть менш за індивідуальні селянські господарства. Вівці зменшуються і в колгоспах, і в індивідуальних господарствах, бо нема під випас вільних земель.

Птахівництво досі недосить розвинуте. Цього року мають організувати 2 великі птахівничі господарства: в артілі, „ім. XV партз'їзду“ і в комуні „ім. Благодєва“, є кілька інкубаторів, придатні приміщення і добрий ґрунт для розвитку птахівництва.

Сільсько-господарський реманент. На 100 га оранки припадає:

	Комуни	Артілі	Т-ва	На круг по кол- госпах	В індиві- дуальних г-ах
Тракторів	0,69	0,63	0,25	0,5	—
Плугів	11,5	13,9	17,7	15,1	21
Сіялки	1,6	1,5	1,9	1,6	2,5
Жнивн. машини	2,7	1,9	1,3	1,8	1,45
Молотилки	1,6	0,7	0,6	0,8	0,27
Зерноочистильні машини	1,3	1,0	0,7	1	1,25

Колгоспи використовують сільсько-господарський реманент геть краще за індивідуальні господарства, але таки недостатньо; особливо бракує сіялок і жнив'ярських машин. При цьому, треба підкреслити, що у колективах є чимало старих сільсько-господарських машин (булих поміщицьких), або здавньої конструкції, або такі, що їх треба ґрунтовно зремонтувати.

Що в товариствах громадської обробки землі на 400 дес. оранки припадає 1 трактор, то й в них багато множитья робочої худоби.

Промісприємства й трактори. — З промісприємств найкращі мельниці й олійні. Приступають уже до розвитку черепичного виробництва. Два кушові об'єднання 1929 р. побудують цегельні, які коштуватимуть до 30.000 крб. кожний. В комуні „Іскра Леніна“ 1929 р. працюватиме сушильна „Бесарабка“, в артілі „Культура“ томатний завод вкупі з засольним пунктом. На 1 жовтня 1928 р. було в колгоспах округи — 60 мельниць, 7 олієнь, 2 ремонтні майстерні, 4 цегельні, 2 майстерні черепиці.

Приступають також до організації підприємств для переробки скотарських продуктів і спеціальних культур. Це, звичайно, будівництво треба скупити не в окремих дрібних організаціях, а у великих колгоспах та кушах.

Трактор дуже значить, бо це — основний двигун. Крім цього, трактор значить іще тим, що він колективізатор у сільському господарстві. Та ми ще досі не вивчили як найкраще використовувати трактор. Матеріяли про те, як користують трактори в колгоспах Полтавщини, промовляють, що цю прекрасну машину використовують таки безглуздо. Загальне число днів праці одним трактором за рік у комунах — 86 день, в артілях — 73 день, в товариствах громадської обробки землі — 60 день і в машино-тракторних товариствах — 85 день. Трактором обробляють

за день у комунах та артілях поля так: по оранці — 2 га, площі засівають — 6,5 га, жнуть збіжжя — 5 га; у товариствах громадської обробки землі: по оранці — 1,8 га, засівають — 6 га і жнуть — 4,7 га. У товариствах громадської обробки землі й машино-тракторних товариствах багато використовують з трактора, як стаціонарним двигуном. Робота на стороні за рік дає в комунах — 19 день, в артілях — 23 дня, у товариствах громадської обробки землі — 25,4 дня і в машино-тракторних товариствах — 40 день.

Успішнення. Скільки успішнено засобів продукції, це бачимо з осьякої таблиці:

	Комуни		Артілі		Товариства	
	1927 р.	1928 р.	1927 р.	1928 р.	1927 р.	1928 р.
Робочі коні	100	100	68,2	71,5	5,0	13,1
„ воли	100	100	85,9	95,6	4,0	17,1
Корови	100	100	39,0	42,2	—	1,4
Молодняк рог. худоби	100	100	60,0	58,1	—	2,1
Свині	100	100	64,2	71,2	5,1	1,2
Трактор	100	100	100	100	100	100
Плуги	100	100	84,2	85,6	24,0	28,3
Сіялки	100	100	95,3	97,9	54,2	60,5
Жнив'ярські машини	100	100	99,2	99,4	55,0	86,0
Молотілки	100	100	100	100	86,7	87
Зерноочист. машини	100	100	97,3	95,8	45,9	47

Порівнюючи дані: скільки збільшилось у колгоспах за 2 роки успішнених засобів продукції, бачимо, що збільшувався і живий і мертвий реманент в усіх організаційних формах, але темп зростання був не однаковий. Скільки успішнено землі в колгоспах, це доводить осьяка табличка:

Види кол оспів	На 1-X 1927 р. в % %		На 1-X 1928 р. в % %	
	Усуп.	Індивід.	Усуп.	Індивід.
Комуни	100	—	100	—
Артілі	92,0	8,0	95	5
Товариства	83,0	17,0	86,5	13,5

Збут і постачання в колгоспах. Скільки минулого року збуто й постачано — це бачимо з таких даних:

	Куплено (в % %)			Продано (в % %)		
	В коопе- рації	В держ. організ.	В окрем. осіб і орг.	В коопе- рації	В держ. організ.	Інші
Комуни	72,5	5,4	22,1	61,4	8,4	30,2
Артілі	73,6	7,0	19,4	64,4	14,5	21,1
Товариства	49,3	20,7	30	36,0	25,6	38,4
На круг по колгоспах	69,2	9,0	21,8	58,4	4,4	27,2

Як бачимо, в колгоспах збут і постачання не врегульовано, не аби який процент зв'язку колгоспів з окремими особами (куплено 21,8% і продано 27,2%). Найбільший процент зв'язку з „приватником“ припадає на близьку людність (продаж насіння, поросят сажанок, тощо). Худобу купують головню в окремих осіб, бо скотарська кооперація працює ще надто мляво. Приміром, Полтавський „Скотарсоюз“, маючи мільйонні обороти, не допоміг протягом зими артілі „Шлях до кращого життя“ купити корови. Члени артілі ще досі не мали б молока, якщо б не купили оці корови на ярмарку. Згаданий відсоток досить великого зв'язку з приватником іще від того, що сільсько-господарська кооперація не виконує договорів контрактації, не виконано договора про постачання членам колгоспів засівного зерна, на споживання, тощо. Ми маємо навіть окремі випадки, коли колгосп був змушений передати договір до суду. Але загалом треба негайно позбутися того, що поважну пайку виробу колективів збувають на приватний ринок.

Цілком незадовільно споживча кооперація постачає колгоспам.

Продукти городництва збувають, головню, на приватному ринку, бо кооперативний збут зовсім не організований.

Організація праці й товарівість. Наводимо дані по декількох комунах та артілях.

В відсотках витрачено робсили по окремих галузях господарства:

1. На хліборобство	28,2	на круг по Україні	29,9
2. „ скотарство	24,6	„ „ „ „	19,6
3. „ городництво й садівництво	10	„ „ „ „	7,9
4. „ пром підприємства й майстерні	13,3	„ „ „ „	13,7
5. „ Загальні господ. роботи, обслуг. особ. потреб член. та інші галузі	23,9	„ „ „ „	28,9
<hr/>			
	100	на круг по Україні	100

Один день праці в комунах та артілях різними галузями господарства оплачено:

а) Хліборобство	4	крб. 72	коп.
б) Прод. скотарств.: 1) дріб. рог. худ.	1	„ 35	„
2) свинарство	2	„ 52	„
в) Городництво	1	„ 35	„
г) Садівництво	1	„ 86	„

На круг усе господарство оплачує в комунах та артілях один день праці — 1 крб. 34 коп.

На одного робітника на рік припадає пророблених днів у комунах та артілях — 151,7 день.

Загальний прибуток від усіх галузей колективного господарства, що припадає на 1 дес. засіву площі в комунах та артілях, становить — 273 крб. 65 коп. Товарівість колгоспів більшає. Приміром, 1925 р. на 1 колектив продано на 758 крб., 1926 р. — 1.952 крб., 1927-28 р. — 2.073 крб. 65 коп.

Фінансово-господарській стан колгоспів. Невірно аналізувати баланс колгоспів так як аналізувати баланс сільсько-господарського кредитового товариства, бо колгосп має інші функції, інша структура його капіталу, інший розподіл матеріальних та грошових коштів; крім цього, колгосп — сільсько-господарський виробничий колектив.

Розглядаючи пересічні баланси колгоспів на 1-X 1927 р. і 1-X 1928 р., маємо такі зміни в балансах:

Назва організ.	Збільш. за рік активн. цінностей		Зміни за рік у нерухомому осн. капіт.		Зміни в рухомому капіталі „грюнд капіт“	
	абсолютн.	в %	абсолютн.	в %	абсолютн.	в %
Комуни	+ 11090 23	+ 31,4	+ 6597 39	+ 36,9	843 12	+ 7,6
Артілі	+ 5943 55	+ 46,2	+ 1784 99	+ 43,8	1625 09	+ 30,5
Товариства	+ 1020 35	+ 51,13	+ 61 64	+ 18	574 60	+ 40

Оборотний капітал збільшився в комунах + 47,8%, в артілях + 65,6%, у товариствах громадської обробки + 101,1%. Звідки збільшився баланс усіх видів колгоспів?

Назва організацій	Скільки збільшил.	Звідки збільшилось					
		Кредити	%	Збільш. не ділим. капіт.	%	Збільш. прибутк. та інш. надходж.	%
Комуни	11090 23	4120 08	37,1	2890 94	26,0	4079 21	46,9
Артілі	5943 55	3999 69	67,2	276 28	4,6	1667 58	28,2
Товариства	1020 35	806 58	79,1	—	—	213 77	20,9

Як змінювались власні й чужі кошти в колгоспах, це бачимо з таких даних:

	Власні кошти		Чужі		Прибуток	
	1927 р.	1928 р.	1927 р.	1928 р.	1927 р.	1928 р.
Комуни	23238 25	26596 47	10650 4810 19	13619 49 3659 60	1417	6179 52
Артілі	5800 77	6562 13	5893 54 2560 25	9066 22 2633 24	1149 56	3133 94
Товариства	766 73	594 43	1019 28 264 81	1759 71 198 66	166 95	619 09

Примітка. В графі „чужі кошти“ зазначено числивником загальну суму, а знаменником — пайку чужих членських коштів.

Державні кошти, що з них користуються колективні господарства, такі:

	% до загальної суми балансу	% до власних коштів
Комуни	40,5	69,1
Артілі	13,2	37,8
Товариства	4,2	25,0

Капіталоінтенсивність на 1 га становить:

	По нерухо- м. осн. коштах	По рухомих осн. коштах	По оборот- них коштах	Р а з о м
Комуни	155 44	79 21	72 84	307 49
Артілі	58 36	69 84	69 31	197 51
Товариства	10 32	35 29	28 89	74 50

Заборгованість (без членських внесків) на 1 га доброї землі припадає:

	Загальна сума	Коротко- термінова	Довготер- мінова
Комуни	61 58	9 21	52 37
Артілі	67 86	17 24	50 62
Товариства . .	39 32	7 25	32 07

Ми не можемо порівнювати основні й оборотні кошти в колгоспах з індивідуальними селянськими господарствами, бо тоді треба дати оцінку не тільки колективних коштів, а й індивідуальних. А такого обліку немає.

„Капіталозавантаження“ у селянських господарствах Лісостепу становить у будівлях—150 карб., а в комунах Полтавщини—155 крб. 44 к. Вартість будівель булих поміщицьких маєтків, які не пристосовані під колективи, падає великим „капіталонавантаженням“ на гектар.

Сума власних коштів у комунах та артілях більша за чужі кошти: це доводить фінансову потужність цих організацій.

Розглядаючи балянси, виходить, немовби в низьких формах колективних господарств більші кошти й нагромадження, як у високих формах. Але треба додати, як ми вже зазначали, що не треба дивитися на статут колективу, бо він зчаста не виявляє справжнього його змісту, і від того легко омитися.

З другого боку, баянс низьких форм (т-ва громадської обробки землі, артілі нормального типу) це не є фотографія якогось єдиного господарського організму; баянс цей виявляє суть лише почасти, бо головні засоби продукції є ще в руках індивідуальних власників.

Взагалі треба зауважити, що надто важко аналізувати фінансово-господарський стан товариств на підставі однісінького баянсу, це можна зробити лише частинно.

Побут. Побут значить дуже багато в житті колективних господарств. Приміром, візьмемо селянина, який вже 3-4 роки працює в артілі, хоч у комуні, і селянина-індивідуаліста,—вони між собою на багато одмінні. Це добре доводить, що людина—продукт оточення. Годі поліпшити побут членів, якщо не поліпшити і не піднести на високий щабель виробництво, бо ж побут коріниться у господарстві колективу, в технічній його потужності. Змінити побут можна тоді, якщо більшатиме усупільнення засобів продукції й прибутковість колективного господарства. От чому побут членів комуни дуже одмінний од побуту членів т-ства громадської обробки землі. Що краща організаційна форма об'єднання, то вище усупільнення, то більш стирається обличчя власника, і замість „я“ царює „ми“.

Перед веде колективна думка, а не „я хочу“. Крім цього колективна праця полекшує боротьбу зовнішньою природою, дає нові сили,

ентузіязм, елементи гармонійності, ритму, збільшує втіху праці, і праця сполучається з технікою (правда ще не досить). Управа для колективу — його мозок. Усі господарсько-організаційні нитки ведуть туди. Активність колгоспів геть більша проти активності й громадськості індивідуальних селян; багато колгоспників працює в кооперативних організаціях, сільрадах, комітетах незаможних селян.

Якщо жінка в індивідуальнім господарстві „світа не бачить за горами, припічком“, то колгоспи високої організаційної форми цю її роботу не абияк полекшують.

У декотрих колгоспах (комуна „Червоний шлях“) жінки колективістки добрі громадські робітниці, вони перші беруть участь у жіночих делегатських зборах. Жінки були навіть так активні, що організували спеціальну жіночу артіль „Жіноча праця“ саме-но з одного жіноцтва. Що правда, як суто жіноча артіль довго не існувала, бо через деякий час там з'явилися і чоловіки. Та й сама ідея організувати спеціальні жіночі колгоспи нагадує сектанські організації, вона недоцільна, і такі колгоспи не життєздатні.

Через матеріальну скруту жінка перша невдоволена, і тут можливі непорозуміння, в чому найбільше беруть участь жінки. Приміром, так було в сільсько-господарській артілі „Хліборобська Освіта“, де було 5 жінок, які до смерті сварилися. До цієї сварки пристали й чоловіки. Навіть справа дійшла до того, що ніхто на весну не довіряв збирати яйця, коли неслися курки, тощо.

Треба підкреслити, що зчаста трапляються у колгоспах організаційні непорозуміння на ґрунті ревнощів. Якщо невдало розв'язувати одні питання, від цього може занепасти колектив. Приміром, від цього мало саме не загинула одна потужна артіль ім. Леніна.

Через ці ревнощі між членами утворилася ворожа атмосфера, близька людність ставилась до артілі вороже, ніхто не хотів вступати в артіль. Але й тепер можна висновити, що жінка в колективі геть подібніша до тої, яка може „управляти державою“.

Що в комунах і повних артілях спільна кухня, то жінка позбулася тягару своєї щоденної марудної роботи. Розумно виховуючи дітей (дитячі ясла, майданчики) можна по розумному використовувати вільний час на самоудосконалення. Та на превеликий жаль ті органи, що повинні одні виховальні заходи здійснювати, ставляться до цього надзвичайно байдуже й недбало.

Загальний культурний рівень колективу ще невисокий, а тому багато значить у житті колгоспів, коли позбутися загальної неписьменності та агрономічної. І коли, щодо цього, маємо ґрунтовний перелік у колгоспах (приміром, комуна „Жовтневі Зорі“ ухвалила конче неписьменним одвідувати лікнеп), то водночас політосвітні організації до цього ставляться бездушно й недбайливо.

В колгоспах часто-густо подибуємо нові прізвища: Карли, Владени, Марати, Майї, тощо). Два роки тому частенько бували „Червоні хрестини“, а тепер це буває по усіх усядах простіш: обмежуються тим, що записують „молодого колективіста“ в книгу і дають допомогу від 5 до 50 крб.

Червоні весілля частенько дуже урочисті. Приміром, в комуні „Червоні Зорі“ весілля — це фактично урочисте засідання комуні з участю партійних, радянських і громадських організацій, де була доповідь про „новий побут“, а згодом розважалися, вечеряли і не випили ані ні одної краплини душевесільних напоїв.

В артілі „Культура“ червоне весілля було як вечір змички з селянством, і потому багато селян подавали заяви вступити в артіль.

Щодо релігії, то більшість членів високих форм колективів здебільша безвірники. Але маємо й таке, коли в артілі „Шлях до кращого життя“ жінки довго ховали в сундуках „божеські“ ікони. Проте в товариствах найбільше віруючих.

Дуже піднесено в колгоспах святкують революційні свята. Також урочисто святкують такі дні, як приміром—5-ти річчя колгоспу, тощо.

Що нема коштів і керівників, то й замало в колгоспах дитячих ясел.

Болюче ще питання в житті колгоспів — питання, як організувати працю та розподіляти результати цієї праці.

Стисло можна сказати осьщо:

1) Що побут членів товариств громадської обробки землі не набагато відрізняється від побуту індивідуальних селянських господарств. Побут іще надто консервативний.

2) Новий побут подужує старий насамперед у великих колгоспах, що позначається в поширенні колективної самосвідомості, в розвитку жіноцтва, в ліквідації релігійних забобонів, у взаємозв'язку з близькою людиною, в ставленні до приватної власності.

3) Культурний рівень членів колгоспу, нехай дещо вищий, як у селянських господарствах, але ще таки невисокий.

4) Є ще чимало організаційно-побутових хиб. Щоб поліпшити побут треба піднести економічний добробут колективних об'єднань, розгорнути культосвітню та громадську роботу.

5) Щоб позбутися побутових непорозумінь, треба поліпшувати склад членів, підносити їхній культурний рівень, удосконалювати культосвітню роботу, забезпечити матеріально, забезпечити житлом, вірно розв'язати питання, як виховувати молодь, треба налагодити спільну кухню та організувати школи для дітей, тощо.

6) Якщо недостатньо вивчено організацію колективного господарства, організацію праці й капіталу, питання, як розподіляти продукти праці, то куди гірше з побутом. Конче треба вже тепер цей побут вивчати, та оце ж старий побут індивідуалізму, „селянської обмеженості“, що так упертий і консервативний на ґрунті сохи, дрібненьких клаптиків землі—конче перебороти.

Від нових форм господарства люди міняють свою психологію. Колективне будівництво—нова людина.

За діалектичний матеріалізм у політичній економії

(З приводу збірника „Против механистических тенденций в политической экономии“ за редактуванням А. Леонтьева і Б. Боріліна).

Нещодавно виданий ГИЗ'ом збірник „Против механистических тенденций в политической экономии“ має, на нашу думку, не абиякий інтерес. Що друком вийшов цей збірник, то це доводить, що консолідуються сили марксистів—діалектиків проти цілком оформленого механістичного напрямку у марксистській політичній економії. Ми вважаємо, що цей збірник початкує 3 етап у розвитку нового покоління механістів у політичній економії. До того як розглядати цей збірник, ми розглянемо, чому й який саме механістичний напрямок треба тепер подужувати, і тут ми підкреслюємо, що тепер маємо 3-й остаточний етап розвитку сучасного механістичного напрямку в політичній економії.

За останній час друком вийшла сила статей, присвячених критиці сучасного механістичного напрямку; проте, не в кожній статті чітко поставлено питання, чого саме треба перемогти. Приміром, тов. Борілін у статті „Механистическое направление в политекономии“ („Революция и Культура“ № 9-10, 1929 р.), зараховує професора Кажанова до одного гурту з Шабсом, Дашковським, Коном, Бессоновим, як „критиків“ тов. Рубіна, які запроваджують до політекономії Богданівщину і механістичні тенденції (стор 7). На стор. 10 той же статті тов. Борілін наводить цитату зі статті Кажанова („Проблемы Марксизма“, за 1928 р., „Материальный показатель трудовой стоимости у Маркса“), яка промовляє за те, що Кажанов не розуміє історичності закону вартості. На стор. 13 той же статті, Борілін висвітлює теорію Кажанова (що не має нічого спільного з марксизмом), де добре виявлено сучасні механістичні тенденції у політекономії.

На стор. 5 згаданого збірника, його редактори також зараховують Кажанова до представників сучасного механістичного напрямку у політичній економії. Цього ж погляду і тов. Стефанов, який у статті „Механисты в политической экономии“ (Книга и Революция“ № 12, за 1929 р. стор. 6) заявляє, що: „Едва ли не наиболее яркий образец механистического материализма в политической экономии представляют работы Ленинградского проф. Кажанова“.

Але ми вважаємо, що це не цілком вірно, бо Кажанов (він визнає „закон зменшуваної родючості ґрунту“, тощо), взагалі не марксист. Коли вже говорити за Кажанова, як за сучасного механістичного матеріаліста, то zarazом треба говорити і про інших буржуазних вульгарних економістів на зразок Буха, Шторха, тощо. Надто відмітне те, Кажанов виступає якраз тепер. Можна й треба констатувати, що Кажанові твердження подібні до багатьох тверджень сучасних механістів у політичній економії, та й тільки! Кон, Бессонов і Дашковський, нехай вони і помиляються, а таки марксист. Треба розмежувувати також виступи механістів у політичній економії від виступів тих же механістів

у філософії. Не треба доводити, що філософія взагалі щільно пов'язана з політичною економією, а також, що теперішня дискусія з механістами у політичній економії подібна до дискусії з механістами у філософії. Ба навіть можна говорити, що сучасна дискусія у політичній економії—продовження дискусії у філософії; але щоб краще критикувати, треба критикувати механістів і філософів особіно. Тимто, ми цілком пристаємо на *Стефанову* думку, коли він у згаданій уже статті говорить, що „механистическую, количественную трактовку экономического учения Маркса мы находим в работах одного из представителей механистического направления в философии и естествознания—, 3. Цейтлина“, ми до цього можемо додати, що отак трактують Маркса не тільки Цейтлін, а й інші філософи-механісти.

Теперішні механісти у марксівській політичній економії своєю концепцією і трактуванням окремих проблем, безперечно, продовжують „старє“ покоління. Як звісно, на чолі отого „старого“ механістичного напрямку в марксівській літературі стояли: *Богданов, Степанов і Базаров*. Приміром *Богданов*, разом зі *Степановим*, довели своє механістичне розуміння деяких проблем політекономії у своїй праці „Курс политической экономии“. *Богданов*, як звісно аж до смерті додержувався отаких поглядів. Також і *Степанов*, так у політекономії, як у філософії не відмовився від механістичної концепції. Оцю механістичну тенденцію також цілком ясно виявляє і *Базаров* у своїх економічних працях, хоч би приміром у першій його праці 1899 р.: „Труд производительный и труд создающий ценность“, і в останніх його працях, де він аналізує економіку перехідного господарства та проблем плянування (див. його книжку „Капиталистические циклы и восстановительный процесс хозяйства СССР“, ряд статей в „Экономическом Обозрении“, „Социалистическом Хозяйстве“ та інших журналах). Погляди *Богданова Степанова, Базарова* поборювали найкращі представники діалектичного матеріалізму у політичній економії. Треба сказати, що ці погляди були свого часу таки добре поширені. Оцю боротьбу в основному закінчено 1925 р. (в зв'язку з дискусією в Ком. Академії про предмет і метод політичної економії) блискучою перемогою діалектичного матеріалізму. Відтоді жоден марксист, нехай його погляди дуже подібні до поглядів „старого“ покоління механістів в політекономії, не наважиться назвати себе їхнім побічником. Та це тільки зовнішній бік проблеми. Коли як слід проаналізувати виступи „нового“ покоління механістів у політекономії, то виявимо безперечну ідейну спорідненість з поглядами „старого“ покоління.

„Нове“ покоління механістів у теперішній марксівській політекономії переживає вже 3-й етап. До 1 етапу належать окремі виступи представників сучасного механістичного напрямку ще до з'явлення друком 1 видання *Рубінових* „Очерков по теории стоимости Маркса“, 1923 р. або коли друком вийшла ця праця, але не в зв'язку з нею. Ці виступи не дають ще опрацьованої системи поглядів, нехай у них уже коріниться механістична концепція. До таких виступів належить *Конова* стаття „Критика-критиков“ („Под Знаменем Марксизма“ № 5-6 за 1922 р.), де він розгортає теорію „енергетичного баянсу“, і що він розгорнув згодом у своїх „Лекціях по методологии политической экономии“ 1927 р. У цій же статті „Критика-критиков“ *Кон* в багатьох питаннях відступає од матеріалістичної діалектики. До цих механістичних виступів належить і стаття тов. *Бессонова* в журналі „Спутник Коммуниста“, № 23, за 1923 р. де він поділяє теорію нагромадження *Р. Люксембург* і заперечує „Имманентное движение“ продукційних відносин. Особливо багато механістичних „перлин“ розсипано у праці

Бессонова „Развитие машин“ 1926 р. У цій праці Бессонову дуже чого багато з „послемарксової літератури“ не доподобило. До речі, і небіжчик Богданов також був не задоволений „послемарксовою літературою“ (що бачимо з його промови на доповідь Преображенського про закон вартості в радянському господарстві і на доповідь Рубіна про абстрактну працю). Бессонов не може дарувати марксистам, що вони не досліджують „Безбрежну область конкретного полезного труда“, що вони ставляться „с невниманием к проблемам потребительной стоимости“, і досліджують „лишь меновую стоимость“, тощо.

Другий період у розвитку механістичного напрямку „нової“ формації позначається переростанням цих окремих поглядів у цілу систему поглядів, у певну механістичну концепцію у багатьох кардинальних проблемах політичної економії. Зовні, питання стоїть так, щоб ніби була звичайнісінька дискусія навколо Рубінової праці „Очерки по теории стоимости Маркса“; та справді, Рубінова праця, що висвітлює чи мало назвичайно складних і малоопрацьованих проблем, за її великої ціни, своїми деякими спірними твердженнями мусила була прислужитися до дискусії. Через одню жваву декілька років дискусію Рубін зважив на цілий ряд слушних зауважень на його адресу, що й він і виправив у 3 виданні своїх „Очерков“. В цьому і є позитивне значення цієї дискусії. Проте, з другого боку, дискусією доведено, що у нас витворилася певна „нова“ формація економістів, що їм не доподобило окремі невірні формулювання Рубіна, не окремі його спірні твердження, а радше їм не доподобило його *праця в цілому*. Ця „нова“ формація, стріляючи ніби в Рубіна в його „ідеалізм“, „метафізику“, „гегеліянство“, напала на основи матеріалістичної діалектики, елементарні істини політекономії. Нехай опі економісти вдавали із себе 100% „оборонців“ діалектичного матеріалізму, їхня природа дедалі, то більше таки виявлялась, як його представники „поглиблювали дискусію“. Серед наших „новаторів“ у політекономії є чимало унутрішніх суперечностей, вони між собою не в усьому сходяться, але безперечно те, що ці суперечності—суперечності всередині явно виявленої механістичної одиниці.

Головні виступи представників цієї „нової“ формації механістів у політичній економії зафіксовано в осьяких літературних працях (не рахуючи виступів усних, іще не опублікованих, Бессонова, Кона та інших на доповіді Рубіна в Інгоспі, в Ленінградському Інституті Марксизму, Інституті Червоної Професури): 1) І. Дашковський „Абстрактный труд и экономические категории Маркса“ („Под знаменем Марксизма“ № 6 за 1926 р.); 2) Шабс „Проблема общественного труда в экономической системе Маркса“ (1927 г.); 3) А. Кон „Курс политической экономии“ частина 1, видання I й II; 4) А. Кон—стаття у „Вестнике Комкадемии“ № 25; 5) Відповідні виступи на доповідь Рубіна про абстрактну працю вміщені у Рубіновій праці „Абстрактный труд и стоимость в системе Маркса“ 1927 г.). Крім цих праць, є ще чимало газетних рецензій з механістичним „душком“, приміром, рецензія А. Кона на книжку Шабса, надрукована у „Правді“ від 27-IV 1928 р.

Хоч в усій цій літературі іще більше механістичних тверджень і формулювань, як у першому періоді, хоч тут ці механістичні помилки дедалі переростали в систему поглядів, економісти-діалектики не вважали за потрібне поки що організовано відбити ці наступи, та очікували, що скаже Рубін у 3 виданні своїх „Очерков“. Як звісно, у 3 виданні „Очерков“ Рубін виправив більшість своїх помилок, позбувся багатьох спірних формулювань. Здавалося, що через те можливо вкупі продовжувати плідотворчу теоретичну працю. Але не так склалося, як гадалося. З подальших виступів механістів про 3 видання „Очерков“

вийшло, що справа зовсім не в Рубіні, що механісти настирливо намагаються зревівувати основи марксіської теоретичної економії і вульгаризують матеріалістичну діалектику. Економісти-діалектики повинні вкупі з філософами-діалектиками оборонити позицій діалектичного матеріалізму у політичній економії, рішуче відбивати наступ поновленої Богданівщини. Оце завдання, в основному, і виконує збірник: „Против механистических тенденций в политической экономии“, що містить у собі 7 статей.

* * *

Треба зазначити, що лише 2 статті у збірнику надруковано вперше (стаття Манукіяна „Некоторые ошибки механистов в политической экономии“ і Дайча „Как не следует защищать Маркса“), а інші статті друковано на сторінках теоретичних журналів 1929 р. (Прим., статтю А. Леонтьєва вміщено у журналі „Большевик“ № 9—10 за 1929 р., статтю Гребліса, Коровая і Степанова надруковано у „Большевіку“ № 3, 1929 р., статтю Боріліна в „Большевіку“ № 11, статтю Г. Деборіна в журналі „Под Знаменем Марксизма“ № 4, статтю Ланде в „Под Знаменем Марксизма“ № 5). У збірнику нема статей на цю тему, що вийшли друком до цього збірника (статтю Карева „К вопросу о предмете политической экономии“ надруковано у жур. „Под Знаменем Марксизма“ № 5, і статтю Боріліна „Механистическое направление в политэкономии“ надруковано в журналі „Революция и Культура“ № 9—10). Проте, усе це аж ніяк не шкодить ціні цього збірника, бо: 1) хоч більшість надрукованих у збірнику статей вміщено раніш, але зібрані докупи вони доповнюють одна одну і організовано відбивають спроби механістів вульгаризувати марксіську політекономію, і 2) те, що у збірнику нема кількох статей на цю тему, це рівно ж не шкодить йому, бо й у надрукованих у збірнику статтях є повторення. Правда, на нашу думку, було б краще замість статті Боріліна „К вопросу о теоретическом изучении советской экономии“ (що в ній автор не так критикує механістичний напрям, як висвітлює методологію досліджувати радянське господарство) треба було б вмістити статтю Карева, де висвітлено предмет політичної економії з філософського погляду.

Кожен, хто хотів би докладно обізнатися з „ною“ формацією механістів у політ-економії, нехай візьме Рубінові праці, що він їх написав обороняючися проти своїх ворогів. Саме праці його такі: 1) додаток до 3 видання його „Очерков“—„Ответ критикам“ (Дашковському, Шабсові і Конові); 2) стаття „Против вульгаризации марксизма“ (журнал „Проблемы экономики“ № 3, 4-5 1929 р.), де автор дає спеціально відповідь на статтю Бессонова „Против выхолащивания марксизма“; 3) стаття „О современных спорах в политэкономии“ (журнал „Молодая Гвардия“ № 13, 1929 р.), де стисло викладено основні сперечення з сучасними представниками механістичної течії. Досить подібні до проблем, навколо яких тривають сперечання з механістами, це Рубінові праці: 1) „Абстрактный труд и стоимость в системе Маркса“, особливо додаток; 2) Рубінові статті у „Под Знаменем Марксизма“ № 4 і 5 за 1929 р. під назвою „Диалектическое развитие категорий в экономической системе Маркса“ (остання відповідь Рубіна в Інституті Червоної Професури).

Розгляньмо тепер безпосередньо зміст збірника. Спершу маємо у збірнику переднє слово його редакторів, де вони доводять, що сучасна дискусія охопила чимало кардинальних проблем політекономії, що від оцєї дискусії ясно виявилась маханістична течія, що механісти досить таки споріднені з механістами-філософами, та що

вони прикриваються „діалектичною“ фразеологією. Проаналізувавши резолюцію Другої Всесоюзної Конференції Марксісько-Ленінських шкільних закладів, редактори висновують, що надалі годі розвивати марксіську економічну науку, якщо не подужати механістичну вульгаризацію марксіської політекономії, і що це має саме зробити теперішній збірник. Перша стаття збірника, саме стаття Леонтьєва „Об одной теоретической дискуссии и ее уроках“, це методологічний вступ до інших статей. У ній, головнo, викладено історію сучасної дискусії з механістами в політекономії. Леонтьєв підкреслює, що колись, ще недавно Богданівсько-Степанівські концепції були таки досить поширені, аналізує чому ці концепції подужано, констатує велику вагу у боротьбі з Богдановщиною Рубінових, 1923 р. „Очерков“ та підкреслює велику вагу цих „Очерков“ у марксіській літературі. Далі автор говорить про подальшу історію дискусії, коли Рубін хоч і виправив чимало спірних питань, механісти таки приступили до критики його праці в цілому. Крім цього, тов. Леонтьєв розглядає статтю „Абстрактный труд“ у першому томі „Малой Советской Энциклопедии“, де на чолі економічного відділу стоїть А. Кон, доводить, що у цій статті неісторично трактується категорія абстрактної праці—і це велика помилка. Потім, тов. Леонтьєв, розглянувши рецензії Кона й Бессонова на 3 видання „Очерков“, зазначає, що Кон і тут повторює свої попередні помилки, і доводить, що Конова критика таких Рубінових тверджень, як питання про взаємини технології і політичної економії, питання про абстрактну працю, є цілком не уґрунтована. Наостанці, на підставі своєї аналізи, тов. Леонтьєв висновує, що критик Рубіна—Кон відступає в цілому ряді питань од ортодоксально-марксіських позицій. Крім цього, тов. Леонтьєв підсумовує дискусію і підкреслює, що дискусія була не тільки позитивною, а й також виявила цілий ряд негативних моментів: грубо-натуралістичні помилки, що у дискусії вдавалися до нездорових методів полеміки, що ця полеміка була полемікою для полеміки а не до того, щоб дійти істини, що дуже легко наклеювали ярлички „не матеріялісти“, „ідеалісти“, людям, які цього цілком не варті. Загалом, стаття Леонтьєва це витримана, твереза і суто об'єктивна стаття.

Стаття тов. Гребліса, *Коровая і Степанова* „К спорным вопросам теории стоимости“ має на меті висвітлити основні твердження того, як Рубін трактує теорію вартості, а також порівнюють це трактування з трактуванням класиків марксизму та сучасних представників механістичного напрямку. Стаття аналізує методологічні й теоретичні принципи, на яких Рубін написав свою книжку („Очерки“), і висновує, що в усіх основних питаннях, які тепер, на думку представників механістичного напрямку, є спірними (предмет політекономії, взаємини між політекономією та суспільною технологією, проблема товарового фетишизму, проблема абстрактної праці, тощо), Рубінова праця є собою праця ортодоксально-марксіська, бо її Рубін побудував на матеріялістичній діалектиці (нехай у ній є окремі спірні і недопрацьовані місця).

Стаття Ланде „Механистический метод и обоснование теории стоимости“ відмітна здебільша своєю філософською аналізою. Автор увесь час порівнює „нову“ формацію механістів у політекономії з „старою“, та доводить їхню ідейну подібність. Автор, крім цього, розглядає питання про якісне й кількісне розуміння категорії політекономії, висвітлює, як діалектики та механісти аналізують проблему субстанції і форми вартості, розглядає механістичний „постулат рівноваги“ суспільної продукції, викриває усі суперечності в механістичній теорії „енергетичного балансу“, відкидає вульгарні спроби сучасних механістів звести економічні закономірності, суспільні явища до законів енергії, „як такої“,

тощо. Загалом, стаття вельми інтерна, цінує на глибоку теоретично-пізнавальну аналізу основних зачеплених проблем. Проте, ми повинні зазначити, що одне Ландове твердження невірне, саме, на адресу Кона, на стор. 64, коли він, навівши цитату з другого видання Конового „Курсу“, іронічно заявляє: „Только формально в товарно-капиталистическом обществе нет субъекта хозяйства. Оно следовательно по существу является организованным“. З контексту, де наведено цю цитату бачимо, що Кон розуміє під „організацією капіталістичного господарства його стихійну „організацію“, на що, звичайно, треба пристати.

Стаття тов. Боріліна „К вопросу о теоретическом изучении советской экономики“, як ми вже зазначали, головню, аналізує не ту проблему, що є основним змістом рецензованого збірника. В статті є чимало цінних вказівок, приміром автор змальовує ті безпорадні наслідки, які постають од змішування технічних та економічних категорій стосовано до економіки перехідної доби. Проте, багато авторових тверджень, на нашу думку спірні.

Щодо Борілінових абстрактних конструкцій для радянської економіки („Двухсекторная модель“, „Трёхсекторная модель“), то вони, в кожному разі, дискутабельні.

У статті Г. Деборіна „Предмет политической экономики в современных спорах“ всебічно висвітлено погляди сучасних механістів на предмет політичної економії, що сконцентрував у своїй статті Бессонов „Против вихода марксизма“. Тут, тов. Деборін переконливо доводить, як мало спільного має з ортодоксальним марксизмом спроба Бессонова визначити політекономію, як науку, що досліджує матеріальну продукцію в цілому (тобто, продуктивні сили рівноправно з продукційними відносинами); констатує, що тов. Бессонов не розуміє діалектичної взаємозалежності між продуктивними силами та продукційними відносинами, що він невірню розуміє „матеріальне“ і „соціальне“, коли він про всяку ціну хоче звести суспільні продукційні відносини до технологічних процесів. Загалом Деборінова стаття—найкраща стаття у збірнику, бо у цій статті маємо логічно переконливу й багату аргументацію.

Тов. Манукіян у статті, „Некоторые ошибки механистов в политической экономике“, і Дайч у статті „Как не следует защищать Маркса“, розглядають проблеми, що їх інші автори збірника вже висвітлили. Тов. Манукіян, аналізуючи об'єкт політекономії, проблему вартості, і те як розуміють сучасні механісти взаємовідносини між продуктивними силами та продукційними відносинами, констатує, що сучасні механісти у політекономії (як і їхні брати у філософії) не розуміють, що таке реальність якості, зводять цілком якості до кількості, невірню розглядають закон одности протилежностей, тощо. Автор наводить ряд відмітних цитат з книжки Бессонова „Развитие машин“ і статті Кона „Критика—критиков“, де доведено, що другий період, як і третій, у розвитку сучасного механістичного напрямку у політекономії—де подальший розвиток іманентних суперечностей, які були в його представників ще за першого періоду. Стаття хибує на те, що надто полегчає. У своїй статті тов. Дайч розглядає „своєрідні“ літературні методи Бессонова, який замість того, щоб твердження свого критика науково і ґрунтовно критикувати, невірню наводить цитати критика і нав'язує йому те, чого він зовсім не говорив. Автор на багатьох фактах доводить, що тов. Бессонов не здатний об'єктивно передавати погляди свого супротивника, що він нецеремонно поводить не тільки з текстом Рубіна, а й з текстом Маркса. Крім цього, тов. Дайч виявляє, що Бессонов не збагнув елементарних істин діалектики, що його мислення глибоко недіалектичне. Нарешті, автор висновує, що: „В той части

статті, где С. Бессонов полемизує з мнимим противником, он позволяет себе прибегать к неслыханным и недопустимым в марксистской среде приемам явного искажения и извращения взглядов своего противника. В той же части, где он полемизує з действительными взглядами противника, там он, под флагом борьбы „против выхолащивания марксизма“, начиняет марксизм грубо вульгарным содержанием, ничего общего с ним не имеющим. То, что защищает С. Бессонов, — это не марксизм, а злая карикатура на марксизм“. (186 стор. рецензованого збірника). Оці слова, на нашу думку, можна застосувати не тільки до одного Бессонова.

Тепер зробимо декілька висновків. Хоч автори збірника подекуди повторюють свої одні й тіж твердження, хоч є декілька у декотрих авторів збірника спірних тверджень, проте, збірник, безперечно, вартий великої уваги. Бо проблема, що її висвітлюють статті збірника, саме потреба конче подужати на ідеологічному фронті концепції сучасних механістів у політекономії, що й казати цілком на часі. Основна думка, що проходить крізь усі статті збірника, це те, що слід навчитися воювати з механістами матеріялістично-діалектичною зброєю та уміти застосувати провідні принципи діалектичного матеріялізму до явищ економічної дійсності. Ми вважаємо, що цей збірник, з його багатим змістом і різностатною переконливою аргументацією геть трощить механістичні тенденції у теперішній марксистській політекономії. Проте, це ще не означає, що вже край нашої боротьби з механістами. Ні, мабуть механісти ще пробуватимуть змагатися. Фактами доведено, що вони таки справді змагаються і роблять чимало нових помилок. Приміром у „Большевіку“ № 9—10, надруковано дискусійну статтю Баскаєва: „О вопросах, которые для марксистов должны быть бесспорными“, де Баскаєв, повторюючи шаблонні механістичні випадки, пробує безрезультатно критикувати твердження т. т. Гребліса, Короваєва і Степанова. Оці механістичні випадки маємо також і в надрукованій у „Правді“ від 21-VII—29 р., рецензії Бессонова на книгу Петрі („Социальное содержание теории ценности. Маркса“). Також геть механістичною є рецензія К. Бутаєва на рецензований наш збірник („Правда“ від 4-VIII—29 р.); Бутаєв пробує захищати розтрошених механістів. Усі ці факти промовляють за те, що треба і надалі боротися проти механістів, хоч перемога буде, безперечно, на нашому боці.

А Цукерник.

Майбутнє російського сільського господарства. Такий, суттю своєю, зміст статті проф. Полетіки, яку надруковано у німецькому журналі під заголовком: „Klima und Landwirtschaft Russlands“ (Berichte über Landwirtschaft. Zeitschrift für Agrarpolitik und internationale Landwirtschaft, herausg. im Reichsministerium für Ernährung und Landwirtschaft. 1929. Band IX, Heft 4).

Автор вважає, що надмірності континентального підсоння СРСР (Klimaexcesse), це головна перешкода на шляхах розвитку нашого сільського господарства, від чого країна може тільки помалу переходити до інтенсивних і продуктивніших систем сільського господарства, поширювати саму зону радянського хліборобства. Суворі зими, коротке літо, весні приморозки, різкі зміни від тепла до холоду, і навпаки, короткий вегетаційний період, то абсолютний брак, то нерівномірний розподіл атмосферних опадів у найродючіших районах Союзу — усе це разом відрізняє нашу країну від Західної Європи; а Західна Європа, від доброго впливу Гольфштрему й повітряних течій з Атлантичного Океану, має помірковане, м'яке підсоння, не знає засух і суховіїв, а атмосферні опади розподіляються рівномірно для свого хліборобства. В кращому стані уся західна область Радянського Союзу, що з погляду підсоння є собою продовженням Західної Європи; але приблизно з 24-ої паралелі, від Грінвіча, підсоння країни різко міняється, підсоння стає континентальним з усіма його, в горі наведеними, властивостями. Одна з властивостей цього підсоння це те, що температура СРСР міняється дужче за широтою місця, зі заходу на схід, як за довжиною, з півночі на південь. Тимто, приміром, міста — Кенігсберг, що є під 55° північної широти, Київ 50°, і Казалінськ 45° півн. широти мають

однаковий вегетаційний період у 293—206 день. Область густих дощів у нас закінчується як раз там, де починаються найродючіші ґрунти, по лінії 50-60° північної широти (Лісостеп і Степ); на південь од цієї смуги зі заходу на схід опади меншають. У південному Надволжжі ці опади меншають до 250—300 мм., як і на схід од Іркутська — в Сибіру.

Що на півночі холод та бракує тепла, а на півдні бракує вологи, від цього годі на чималих просторах Союзу обробляти землю, — це саме ті простори, що охоплюють 4-ту частину країни під тундрою, і величезні області прикаспійських і середньоазійських степів. Надмірності континентального підсоння СРСР, головню, перешкоджають заселити мало не $\frac{3}{4}$ його території. Розвивати рослинництво і зернове господарство, що у наведених угорі обставинах підсоння підпорядковане різним випадковостям, досить небезпечно, і вони дають непостійні і малі врожаї. В зв'язку з цим, інтенсивні форми господарства на півдні й південному заході мало прибуткові і екстенсивні форми обробки землі кращі в південних степах. Лише через властивості підсоння, говорить проф. Полетіка, збагнемо, чому в Росії, що є собою зразкова аграрна держава з різко виявленим перелюдненням, засівної площі є лише 5% усього державної території.

Автор передбачає, що в хліборобній області СРСР, зокрема у Лісовім і Лісостеповім районах, в недалекому майбутньому будуть застосовані ті ж інтенсивні системи сільського господарства, які відмітні у західно-європейських країнах; але він підкреслює, що коли більша частина країни позначається на континентальне підсоння, то хліборобству завжди від цього буде більше шкоди, як у Західній Європі. Що підсоння надмірно континентальні, то й важко буде поширити на багато площу під хліборобство і збільшити врожаї до західноєвропейських норм, що тепер удвоє й утроє більш за врожаї в СРСР. Тимто, від цього експорт збіжжя СРСР близькими роками ледве чи збільшиться, коли ще до того додати швидке прибільшення людності країни, і отже, збільшене внутрішнє споживання збіжжя.

Автор — буржуазний вчений вважає, що теперішня економічна політика радянського Союзу позначається цілком погано на розвитку сільського господарства; проте, разом з тим схвалює теперішню нашу політику індустріалізації: саме він визнає, що Радянський Союз повинен розгорнути гірну промисловість, важку індустрію і взагалі обробну промисловість, бо тільки так можна поліпшити добробут людности нашої країни. На його думку, СРСР, коли не буде розвивати індустрію — країна без майбутнього. Що буде правильна політика індустріалізації, то російський народ зможе продуктивніше витрачати працю у нових галузях продукції, а також піднести хліборобство. Від цього саме можна буде ліквідувати аграрне перелюднення, що, як відомо, є найбільше економічне лихо російського життя.

Змалювавши досить вичерпно властивості нашого підсоння з його засухами, імлою, суховіями, приморозками, коротким вегетаційним періодом, тощо, автор, підкреслюючи це як головний чинник у хліборобстві, надто песимістично говорить про майбутнє нашого сільського господарства; автор цілком ігнорує інший чинник, саме те, що наша агрономія розвивається і сільське господарство, нехай і помалу, а таки поступає вперед. Що наша агрономія розвивається, то цим можемо виправити авторові песимістичні погляди про майбутнє нашого сільського господарства. Звісно, що ми поліпшуємо методи механічної обробки ґрунту для різних зон, удосконалюємо нашу селекцію та добираємо засухотривкі і холодотривкі сорти трав і зерн, раціональніше організуємо сівозміни для різних областей країни, — і тому вже тепер врожаї дещо стають стабільні. Крім цього, треба відзначити успіхи в акліматизації рослин, і тому можливо зможемо у близькому майбутньому поширити зону бавовни, винограду, цукрового буряку, засівати нові рослини (кенаф, новозеландський льон). Поліпшуючи методи вгноєння ґрунту (саме вапнякуючи ґрунти степів і засіваючи не так чутливі до солонців зела. прим., люцерну, і зрошуючи риж) зможемо піднести добробут СРСР. Треба ще додати, що автор, коли порівнює фізично-географічні обставини сільського господарства в СРСР і в Західній Європі, він забуває, що наші ґрунти середньої смуги (чорнозем) кращі, через що можемо добрими роками одержувати дуже великі врожаї, і не треба витрачати багато коштів на ті складні вгноєння, як це робить звичайно західно-європейський хлібороб.

Стаття проф. Полетіки, що вийшла окремою книжечкою, варта ще уваги й тим, що її вміщено в журналі німецького Міністерства Хліборобства, і можна думати, що висловлені у статті погляди про майбутнє нашого хліборобства поділяють широкі громадські кола Німеччини.

Акад. В. Ф. Левитський.

I.

І. І. Зільберман. „Промисловість України та її географічне розміщення“. Нариси промислової географії. Вид. „Культура“ Держтресту Київ-Друк 1929 рік, Під ред. Ак. Воблого. Ціна 3 крб. 25 к.

Розвиток вивчення економіки України йшов в двох напрямках. Розроблялися спершу окремі питання, дрібні й більші, що стосуються окремих галузей господарства, а далі спробами загального огляду становища господарства України в цілому, початок чого покладено вже в 1-му вид. праці акад. К. Г. Воблого „Экономическая география Украины“ року 1918.

За останні 10 років взагалі в зв'язку з потребами життя, що розвивається, з завданнями соціалістичного будівництва, іде дальший і значний поступ в напрямі глибшого вивчення окремих питань економіки УСРР. Продовжувалося також і вивчення господарства УСРР в цілому в нарисах економікогеографії Садовського, Остапенко, Фомина, Сухова, Феценко-Чопівського (1924 р.) Клушта, огляді в „Соц. Хоз.“, нарешті почасти в спробі Матвієнко-Гарнага і в курсах К. Г. Воблого, і інш. Вже тепер можна після цих праць ставити і вирішувати питання про структуру і тип господарства УСРР, стало можливе з'ясування динаміки і напрямку його розвитку, порівнюючи з господарством інших країн...

Нарешті, повстали питання про географічне розміщення основних галузів господарства, — про географію сільського господарства (в спробах районування), про географію промисловості, особливо в останній час в зв'язку з проблемою індустріалізації, з завданнями розвитку промисловості СРСР і зокрема в УСРР; в працях проф. Діманштейна, проф. В. М. Ландо, проф. Кузнецова і інш. ставиться питання, що його вперше широко було поставлено проф. Гриневецьким, про географічне розміщення окремих галузів промисловості УСРР.

Тому, природно, повстало питання, що зараз важливе і актуальне, — про районування промисловості на базі попереднього аналізу тих факторів, що спричинилися до утворення промисловості в тому чи іншому районі.

Заповнити цю прогалину і робити велику спробу зазначена праця І. І. Зільбермана в галузі географії промисловості. Виконуючи це надзвичайно важливе завдання, автор стає піонером цієї актуальної роботи сучасності.

І. І. Зільберман хоче зразу навіть широко поставити завдання своїй праці (вступ. ст. 5 — 14). Наводяться погляди Альфреда Вебера, що до засад — географічного розміщення промисловості („Über den Standort der Industrien“) і з'ясування факторів, що його обумовлюють і ставляться певні проблеми. Автором подається цікава спроба аналізу, щодо ріжниць засад штандорта в капіталістичних державах з одного боку, що його збудовано на засадах зиска, на основах розрахунків прибутковості, і з другого боку — на засадах соціалістичного плянового радянського господарства...

Слушно автором визначається, що в нашому соц. будівництві питання економ. політики „висовуються як самостійний штандартний фактор“, і що „радянська промисловість також керується міркуваннями зиска“ (ст. 12), бо цей фактор в радянському господарстві має інше значення, ніж в капіталістичному, бо він є засіб не індивідуального, а суспільного нагромадження“.

Питання виявлення оптимальних ліній розвитку певних галузів промисловості УСРР в районах і народньо-господарському цілому не може бути вирішено належно без пізнання існуючого зараз, без генези і динаміки минулого. Тому, виникає природний висновок, що успішне будівництво виявляє врешті такі завдання як „всесічний облік живих і мертвих матеріальних енергетичних сил і ресурсів країни, її зв'язків з зовнішнім світом, та призначення народньо-господарчого досвіду в минулому господарства нашого Союзу, так і світового“.

Логічно питання дослідження має йти перед шуканням — встановленням оптимумів розвитку утворення промисловості, а таке практично необхідне виявлення оптимумів мало повставати в наслідок цієї праці, спираючись на матеріал, що пророблено та на проекти її розгортання.

Загальну тезу, що її ухвалено Комісією Держплану СРСР відносно генерального плану, треба визнати вірною: „Констаційна і аналістична частка плану, йдучи перед конструктивною частиною, є в той же час абсолютно потрібним методологічним засобом, без якого жодний план не можна реально здійснити через його відірваність від дійсності“.

Цілком тому природно, що у всіх питаннях дальшого розвитку промисловості, утворення планів реконструкції і географічного розміщення промисловості найперше стає потрібним вивчити кожний з районів СРСР з ґрунтовним аналізом тих чинників, що допомагало їх утворенню.

Потреба в такій роботі попереднього вивчення, глибокого і систематичного, не є вимога лише науково-теоретична, яко методологічна, але актуально-життєва, практична.

Далі повстають також питання про міжрайонові взаємовідносини, питання обоюдно-їх інтересів і в наслідок географічного положення окремих країн і відповідно напрямку їх економіки взагалі і промисловості, зокрема, як вже це і ставиться щодо УСРР.

Ці питання почасти і відбилися в теоретичних шуканнях І. І. Зільбермана; вони в праці ставляться, але лише почасти. Праця є першою спробою, де багато ще лише накресленого, проробленого в деяких частинах з рисами загального характеру підручника. Потребується дальша проробка, більш ґрунтовна, з більшим науковим апаратом, але ж це вимагає таких обставин, які в умовах праці автора, цілком об'єктивних і од автора незалежних, — не були для нього можливі.

Праця з огляду на її важливість вимагала б додаткової рівнобіжної спеціальної розвідки. Тут зупинимось наводячи зміст праці Зільбермана, лише на деяких зауваженнях.

Після „Вступу“ автор переходить до короткої історії розвитку промисловості України (ст. 15—31), згадуючи лише кількома рядками ранніші періоди розвитку народного господарства України і промисловості, що безумовно відбилися в становиді промисловості XIX сторіччя. Для такого огляду вже є оброблені відомості навіть в загальних працях Грушевського, Слабченко, Оглобіна.

Подаються відомості про промислові райони України і їх розміщення напередодні війни. Зі встановленою схемою розвитку промисловості України не цілком можна погодитися. Тут потребуються корективи.

Промисловість України в XIX сторіччі пережила такі етапи. Перший період, — повільного розвитку після знесення кріпацтва; другий період — промислової кризи, що затамував темп розвитку промисловості, і третій (з 1909 року) період — високого піднесення промисловості в Росії і зокрема на Україні, де на початкових сторінках розвитку промисловості питома вага України в Росії була значно більша. Далі, можливості розвитку промисловості края затамовуються і українська промисловість безупинно зменшує свою питому вагу в промисловості бувшої Росії. Лише останнього часу (1909—1914 року) вплив чужоземного капіталу на розвиток гірничої промисловості і взагалі важкої індустрії на Україні взагалі, відбився і на швидкому темпові розвитку продукційних сил України, і на підвищенні питомої ваги України в галузі не лише с.-г.-ва, а також промисловості. Автором подано, цілком доцільно, порівнюючу таблицю становища промисловості для з'ясування її розвитку з 60-х років XIX ст. до війни з зазначенням місця промисловості України в промисловості б. Росії (ст. 3).

Самою важливою частиною праці є спроба дати нарис географічного розміщення промисловості напередодні реконструкційного періоду. Вихідними для попереднього періоду послужили матеріали досліджування Б. Е. Варзара за рік 1908 з використанням майже останньої літератури, що стосується окремих галузів промисловості, статистичних відомостей збірника ЦСУ УСРР „Промышленность Украины“ (1921 р.), а також останні які були відомості про стан української промисловості за роки 1926-27 і почасті 1927-28.

Розглядається всі галузі промисловості України, навіть дрібніші (паперове виробництво, поліграфічне). Ширше розглянуто гірничу, металургійну і цукрову промисловість. Про деякі галузі подано лише короткі зауваження характеру і змісту підручників економічної географії.

У розгляді, що подається автором на закінченню, „промисловий розвиток на Україні і перспективи розвитку української промисловості“ (стор. 218—228) наводяться короткі висновки, що були б найбільше цікаві і важливі в наслідок самостійного і всебічного пророблення такого важливого питання, як географічне розміщення промисловості УСРР. За основу дальшого перспективного розвитку і географічного розміщення промисловості автором беруться і спрямовання, що виявляються в контрольних цифрах 5-річного плану розвитку промисловості УСРР на рр. 1928-29—1932-33.

Автором за його районуванням крім старого південно-західного (краще правобережного бо входить АМСРР) цукрово-промислового району і північно-східного (лівобережного було б краще, бо входить Сумського округу) цукрово-промислового і гірничо-промислового району, виділяється цілком слушно Дніпропетровський металообробний район, також п'ятий район, новий Полтавський сільсько-господарський. В окремий район виділено місто Київ і Харків, а також виділяється ще 8-й район, самий новий, приморський і 9-й поліський, найменше розвинений в наші часи, а в давні часи найбільш важливий, де були „гути“, „буди“, „рудні“.

Географічно іде збільшення питомої ваги промисловості Степу, району корисних копалин, і занедбання районів Лісу і Лісостепу.

Цей процес має ще більше визначитися в найближче п'ятиріччя.

З загальної суми вкладань на індустріалізацію УСРР 2.458 міль. карб. найбільше визначається асигнувань південним районам гірничо-промислового (Донбасу) і Дніпропетровському району 1.272,6 міль. себто 55,1% всіх вкладань (Дніпропетровському району 1.752,1 міль. або 32,5% і Дніпрельстану 95,5 міль. карб., себто 4,1%). Решті районів запроектовано значно менші вкладання. Найбільше визначено „Полтавському“ с.-г. району (78,2 міль. карб., себто 3,4%), а далі „південно-західному“ (32,1 міль. карб. — 1,4%), Києву (24,8 міль. карб., — 1,1%), Харкову (13,6 — 1%), що за останні роки значно зріс.

Найбільше піднесення до війни з року 1908 було гірничо-промислового району включаючи Дніпропетровське і Харків. Почав також зростати до війни Полтавський с.-г. район, що витіскав північно-східний цукроварський. Перший до 1908 року о своїйому значенню південно-західний (правобережний) цукровий район в цілому господарстві України вже року 1908 сходить на друге місце, поступаючись лише перед гірничим районом; за останні роки 5927-28 він сходить на 3-тє місце і дальші перспективи його мало визначні.

Місто Київ, де зосереджувалася промисловість і що 1879 р. стояв на 4-му місці, послідовно занепадає вже до війни, сходячи 1890 р. і на 6-тє, 1908 р. на 7-ме і 1927-1928 р. на передостаннє 8-ме місце, в той час, як питома вага Харкова все підвищувалася, вже і до війни з 8-го місця, що на ньому стояв Харків за розвитком своєї промисловості року 1890, Харків 1908 року вже піднімається на 5-тє місце, і значення його як промислового центра зростає.

Дальший розвиток гірничо-промислового району і закінчення Дніпробуду з утворенням Запорізького Комбінату металургійних заводів, ферро-стопів, хемічних заводів і металообробних, на базі дешевого електричного струменя, — спричиниться до дальшого географічного пересовування промисловости УСРР на південь.

Ці висновки, що вже давно відомі і виходять з розвідки т. Зільбермана, мусили б викликати відповідну аналізу явища, але воно лише констатується. Виникають природно питання щодо наслідків дальшого зменшення темпу розвитку південно-західного цукрового району, яко аграрно-перенаселеного, і про певні проблеми індустріалізації району з потребами особливої інтенсифікації і колективізації його сільського господарства. Теж і відносно інших районів і динаміки їх дальшого розвитку були б потрібні висновки автора.

Тої аналізи, що її було поставлено автором на початку у вступі книжки (стор. 9) щодо оптимальних умов для розвитку промисловости і її географічного розміщення — автором не подано.

Правда, автор був під великим тягарем першої частини свого завдання — виявлення розвитку промисловости й районів промисловости України, їх диференціації; тут вже було переведено велику, складну роботу, де прийшлося йти новими шляхами.

Робота І. І. Зільбермана, не дивлячися на деякі недороблення, нез'ясування, на невикристалізованість певних кон'юнктур і тенденцій, що самим автором ставилися, є безумовно важливою і цінною.

Можна згодитися щодо дальших перспектив, що окремі райони повинні поглиблювати свою спеціалізацію, утворюючи нові галузі індустрії. Також правдиве твердження, що кінце потрібний розвиток промисловости, що через певні історичні умови давно занепадала, а саме текстильної, для чого є і відповідні передумови.

В розробленні актуального питання про географічне розміщення промисловости автору доводилося йти новими шляхами для ґрунтовного і всебічного дослідження, для якого не досить сили одної особи. Праця автора і в сучасному вигляді, де має бути виправлено багато недоглядів і помилок, починаючи з кострубатї лексично і етимологічно мови, є безумовно корисною і навіть, за сучасних умов, незамінною при проробці питань промисловости УСРР у ВИШ'ах на промсеминарах, семінарах і взагалі для всіх, кому доводиться починати вивчати питання промисловости України. Особливо має бути в новому виданні перероблено вступну частину, обґрунтовавши її більш сильним науковим апаратом і ув'язавши взагалі систему розгляду географічного розміщення промисловости з власними автора теоретичними висновками і практичними завданнями сучасности, від чого важлива і цінна розвідка автора набуде ще більшого значення. До дослідження додано багато мап географічного розміщення промисловости, що полегшує справу користування книжкою.

Проф. А. Синявський.

Профессор М. Н. Соболев. „Основные вопросы реорганизации в кредитной системе Союза ССР“. Держфиниздат. Москва, 1929 р., ц. 50 к.

Тепер у галузі банкового кредиту постало чимало надто важливих питань, що сполучені з ґрунтовним переглядом методів організації й операційної роботи радянських банків. Коли банки, зруйновані за доби воєнного комунізму, приступили до роботи першими роками відбудовної доби — вони користувалися з шаблонних методів операційної роботи, практикованими в капіталістичних банках. З часом, що вбивалися в силу соціалістичні елементи в народному господарстві СРСР, то й змінилась робота радянських банків. Оцей процес особливо хутко відбувався, коли народне господарство вступило на шлях генеральної його реконструкції. Однак, аж останніми часами висвітлено досить ясно: в чому змінилася природа радянських банків. Що з'ясовано природу функцій радянських банків, то хутчіше розгорталась реконструкція й реорганізація кредитової системи. Справді, радянський банк 1929 р. ґрунтовно одмінний не тільки від капіталістичних банків, а й од банківських установ відбудовної доби.

Книжка М. Н. Соболева, як раз висвітлює оці нові реконструкційні процеси у радянській кредитовій системі. Автор не має на меті глибоко, монографічно дослідити основні проблеми роботи радянського банку. Автор обмежився тим, що чітко, ясно та популярно виклав найпекучіші питання в реорганізації кредитової системи СРСР. І тут треба підкресити, що він виконав свою роботу цілком сумлінно. Автор зумів згуртувати не абиякий фактичний матеріал, виявити основне в ряді питань, дав ясну відповідь на важливі питання, та усе це виклав живо й популярно. Його книжка цілком на час, бо інші книжечки, де змальовано радянський банківський кредит: Ф. Д. Ліфшиця „Банки Союза ССР“ та Рубінштайна „Место банков в народном хозяйстве СССР“, дещо здавали, бо друком вийшли кілька років тому. Та за ці роки постало чимало нових питань, що їх треба кінце висвітлити, та які варті уваги того широкого загалу, що інтересується проблемами нашої радянської економіки.

На оце саме рецензована книжка цілком придатна.

Авторові пощастило зачепити дуже широке коло питань. Приміром, у першій главі, присвяченій проблемі реорганізації кредитової системи в цілому, автор висвітлює зміни в організаційній структурі системи кредитових установ, змальовує організаційні реформи

1927-28 р., говорить які сталися зміни в будові радянських банків, що пов'язані з бюджетизацією радянського кредиту, викладає як саме змінилися активні операції банків і наостанці, висвітлює економічне значення радянських банків у народньому господарстві СРСР. У другій главі, що загалом висвітлює сучасні організаційні проблеми радянського банку, М. Н. Соболев уже конкретно розглядає роботу різних кредитових установ (Зовнішторгбанку, комунальних і кооперативних банків), та докладно висвітлює структуру областних комунальних банків. Змальовуючи методи регулювання Наркомфіном кредитової системи, М. Н. Соболев порушив питання, як треба складати єдиний фінансовий план, що синтезує у собі плани різних кредитових установ. Змалювавши організаційні проблеми банку довготермінового кредиту, автор критикує дотеперішню акційну форму цих банків, і пропонує зробити ці банки державними, тобто позавідомчими. Далі, висвітлює чи можна злити Цекомбанк з Промбанком і розглядає також як слід побудувати систему сільсько-господарського кредиту.

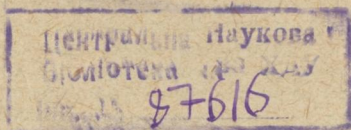
Проте, у цій главі, що висвітлює найпекучіші питання, автор не встиг виявити ті зміни, що справді сталися. Приміром, автор не зазначає ті зміни, що сталися улітку поточного року в галузі сільсько-господарського кредиту, а саме ґрунтовну реорганізацію низової мережі системи сільсько-господарського кредиту. Щодо значення банків та роботи Синдикатів, автор висловлює думку, що коли Синдикати зрошуються з банками, то, головню, від цього банки перетворюються в розрахункові центри майбутнього соціалістичного суспільства. А втім, висвітлюючи цю проблему, автор не подав тих нових матеріалів, що останнім часом вийшли друком в зв'язку з обговоренням відповідних проєктів Державного банку: реорганізувати методи кредитування і взаємовідносини банків з їхньої клієнтурою.

У 3-й главі, де загалом висвітлено організаційну проблему плячування кредиту, автор докладно говорить про ухвалений 8 березня 1928 р. порядок, як треба складати і розглядати кварталні плани короткотермінового кредиту. У наступній главі він змальовує організаційні проблеми операційної роботи банків короткотермінового кредиту, критикує традиційні форми банківських операцій іще з довоєнного часу, і підкреслює, що треба конче зробити ревізію вексельного обороту, що найбільше стимулювати безгрошові розрахунки, розгортати жирообороту тощо.

Нарешті, в останній — 5-й главі, де висвітлено організаційну проблему довготермінового кредиту, автор слушно зазначає, що наші радянські банки у своїй роботі з перших початків не мали жодних зразків та жодного досвіду в інших країнах, бо в наших одмінних соціально-економічних обставинах ми не можемо ґрунтуватися на практиці гіпотечних банків в капіталістичних країнах. Приміром, нам треба відкинути те забезпечення довготермінових кредитів, яке є в капіталістичних країнах, — саме форму облігаційних позик, звичайну форму фінансування будівництва. Висвітливши, як на практиці розв'язувано в наших обставинах основні питання довготермінового кредитування, М. Н. Соболев викладає сперечання навколо питання чи слід повертати асигнування на капітальне будівництво, змальовує проблему забезпечення позичок; крім цього, докладно висвітлює якої саме контролі треба банкам над клієнтами і заразом підкреслює специфічні особливості банківської контролі в УСРР.

Авторова праця цінує на те, що її ясно написано, у ній наведено багатий матеріал, і ціна її не висока. Тим то, праця М. Н. Соболева варта уваги усіх тих, кому залюбки проблеми радянської економіки.

Я. Куперман.

Открытое письмо в редакцию „Господарство України“

Уважаемые товарищи!

В № 6 „Господарство України“ появилась статья „По поводу откровений т. Акуленко“, где дается „критический“ анализ моей статьи „Народно - хозяйственная эффективность капиталовложений“, помещенной в № 3 „Хозяйство Украины“, а также „Критика“ соответствующих выводов моей статьи „Направление“, темп, равновесие“, помещенной в № 2-4 „Планового хозяйства“.

Статья „По поводу откровений т. А.“, написанная чрезвычайно претенциозным и крикливым языком (чего стоит одно начало: „Мертвый хватает живого“) обвиняет меня в чудовищном извращении марксизма, в мелкобуржуазной идеологии, в извращении основ индустриализации, генеральной линии партии, и в прочих смертных грехах.

Из моей статьи: „О марксизме, индустриализации и безграмотности“, равно как и из критикуемых статей объективному читателю видно, что расхождение моих выводов с выводами моего критика объясняется не моими „уклонами“, а иным уровнем экономической и марксистской грамотности. Но дело не в безграмотности моего критика, не в его наездничестве. Дело в отношении к этой дискуссии редакции „Хозяйство Украины“, допустившей в печати сомнительного содержания пасквиль. Помещая статью „По поводу откровений т. А.“, хотя бы даже в дискуссионном порядке, редакция брала на себя известное обязательство, и потому я просил бы редакцию высказаться в печати: в какой мере редакция солидаризируется с указанными выводами о том, что я извращаю марксизм, основы индустриализации и т. д.

Одновременно я просил бы редакцию избавить меня от необходимости дискуссировать с лицом, прибегающим к такого рода полемическим приемам, как замалчивание доказательств своего противника, передергивание цитат, мелочная придирка к отдельным формулировкам, взятым вне связи со всем контекстом и т. д.

Независимо от ответа редакции „Господарство України“, я оставляю за собой право обратиться по данному вопросу к заключению авторитетных марксистских организаций нашего Союза, а также редакции „Планового Хозяйства“.

30-IX 1929 г.

С товарищеским приветом

В. Акуленко.

ИЗДАТЕЛЬСТВО „ХОЗЯЙСТВО УКРАИНЫ“

ПРИ ГОСПЛАНЕ УССР

ЗАКАНЧИВАЕТСЯ ПЕЧАТАНИЕМ КНИГА

Проф. С. О. ВОРОБЬЕВА

КАТАСТРОФИЧЕСКАЯ ГИБЕЛЬ ОЗИМЫХ ПОСЕВОВ НА УКРАИНЕ

ОБЪЕМ ОКОЛО 4½ ЛИСТОВ УБОРИСТОЙ ПЕЧАТИ
(С 15 КАРТОГРАММАМИ И РИСУНКАМИ)

ОГЛАВЛЕНИЕ

1. Краткая характеристика осени 1927 года, зимы 1927-28 г. и весны 1928 года.
2. Элементы катастрофичности в метеорологических условиях зимы 1927-28 г. и весны 1928 г.
3. Материалы по исследованию гибели озимых хлебов.
4. Причины гибели озимого клина на Украине зимой 1927-28 г.
5. Причины гибели озимых хлебов.
6. Распределение по Украине основных причин гибели озимых в 1927-28 г.
7. Влияние снегового покрова на перезимовку озимей.
8. Влияние удобрений на перезимовку озимей.
9. Влияние предшественников на перезимовку озимей.
10. Влияние времени посева на перезимовку озимей.
11. Влияние густоты посева на перезимовку озимей.
12. Влияние экспозиции на перезимовку озимей.
13. Влияние разных почв на перезимовку.
14. Поведение сортов озимых хлебов зимой 1927-28 года.
15. Меры борьбы с гибелью озимых хлебов.

Цена книги 1 р. 30 к.

Книжным магазинам, учреждениям и хоз. органам при заказах на значительное количество экземпляров соотв. скидка с цены

СКЛАД ИЗДАНИЯ: Дом Госпромышленности 7 под'езд, Госплан,
комн., 39. Телефон 17-61

ИЗДАТЕЛЬСТВО ГОСПЛАНА У.С.С.Р.

Издательством Госплана УССР выпущены из печати труды Госплана УССР

1. Элеваторное хозяйство и его перспективы — А. Б. Кульбаковский и В. С. Беркаш	2 р.	— к.
2. Естественные производительные силы УССР (сборник очерков)	2	—
3. Пути народно-хозяйственного развития УССР — материалы к составлению пяти-летнего плана	3	—
4. Контрольные цифры народного хозяйства УССР	2	—
5. Проблема железно-дорожных выходов из Донбасса — А. А. Главацкий и Л. И. Бурундуковский	1	70
6. Проблема безработицы на Украине — Е. О. Шатан	1	30
7. Экономическая выгодность и возможные размеры применения минеральных удобрений — Г. И. Подгорный	—	65
8. Нарис довосного та сучасного стану кустарно-ремісничої промисловости України	2	50
9. Нові олійні культури	1	40
10. О методах учета производительности труда и эффективности рационализации — Е. О. Шатан и Е. Г. Анберман	1	—
11. Ціноворчі фактори в розподільчій торгівлі України — О. С. Звонницький	—	70
12. Производительность труда в украинской металлургии — Н. Б. Павол	2	—

Сданы в печать и в ближайшем времени выходят в свет:

1. Производительность труда в каменноугольной промышленности — П. Б. Зильберштейн
2. Наукові установи та організації УССР

С заказами обращаться в издательство Госплана УССР — Харьков, Дом Промышленности, 7 под'езд; все магазины „Книгоспілки“ и издательства „Радянський Селянин“

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ВЕЛИКУ ЩОДЕННУ ГАЗЕТУ „ВІСТІ ВУЦВК“

та щотижневий багато-
ілюстрований журнал „ВСЕСВІТ“

Газета „ВІСТІ“ дає **БЕЗПЛАТНО ДОДАТКИ:**
ПЕРЕДПЛАТНИКАМ

1. „Сільське Господарство“	4. „Література й Мистецтво“
2. „Радянське Будівництво“	5. „Медицина й Гігієна“
3. „Наука й Освіта“	6. „Техніка й індустріалізація“

Крім статтів політичного та економічного характеру в газеті „Вісті“ подається широкий матеріал про життя СРСР, закордону й зокрема УСРР. Газета „Вісті“ що-дня дає 2 сторінки „КООПЕРАТИВНЕ ЖИТТЯ“. В цьому році додатком до газети „Вісті“ і журналу „Всесвіт“ за доплату 3 карб. видавництво дає

12 книжок ∞ РОМАНИ й ПОВІСТІ ∞ 12 книжок

Кожна книжка буде мати не менше 200 сторінок романів і повістей з української, руської і західньо-європейської сучасної літератури—творів найвидатніших сучасних письменників.

„РОМАНИ й ПОВІСТІ“ виходитимуть що-місяця по одній книжці й кожна книжка буде мати закінчений твір.

Вартість книжки в окремій продажі 50 коп. Для передплатників газети „Вісті“ або журн. „Всесвіт“ **25 коп.**

* * *

У журналі „ВСЕСВІТ“ в цьому році буде вміщено 60 повістей та оповідань найкращих українських, руських і західньо-європейських письменників, 200 нарисів на наукові, етнографічні, історичні і літературні теми, гуморески, 3000 фото з життя України, Союзу і закордону.

ПЕРЕДПЛАТА ПРИЙМАЄТЬСЯ

В головній конторі, окружних філіях видавництва газ. „Вісті“, поштових філіях, кіосках Контрагентства друку.

Головна контора видавництва газети „Вісті“ міститься в м. Харкові, вул. К. Лібкнехта, 11. Телефон 13-20

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ

	12 міс.	6 міс.	3 міс.	1 міс.
Газета „Вісті“ . . . офіційна	18 крб.	9 крб.	4—50	1—50
„Вісті“ з додатком журналу „Всесвіт“ . . . . . звичайна	12 „	6 „	3 крб.	1 крб.
„Вісті“ з додатком журналу „Всесвіт“	18 „	9 „	4—50	1—50
„Вісті“ з додатком „Романи й Повісті“	15 „	7—50	3—75	1—25
Журнал „Всесвіт“	7—20	3—60	1—80	60 коп.
„Всесвіт“ з додатком „Романи й Повісті“	10—20	5—10	2—55	85 коп.